

”Den Venezuelanske kvinnen” - fra *soltera* til *protagonista*?

- *En sosialantropologisk studie av et statlig oppdragerprosjekt*

Heidi Lønne Grønseth

Masteroppgave ved Sosialantropologisk institutt
UNIVERSITETET I OSLO
Vår 2009

Sammendrag

””Den Venezuelanske kvinnen” – fra *Soltera* til *Protagonista*. En sosialantropologisk studie av et statlig oppdragerprosjekt” er tittelen på denne masteroppgaven ved Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Oslo. Oppgaven omhandler hvordan El Banco de Desarrollo de la Mujer (Banmujer), en statlig finansiert mikrokredittbank for kvinner, er del av et politisk endringsprosjekt ledet av Hugo Chávez, Venezuelas president siden 1998. Jeg har satt fokus på hvilke kjønnsforestillinger Chávez’ og Banmujers ideologi bygger på og hvordan disse blir satt ut i praksis gjennom bankens organisering av og formidling av ideologi og kunnskap til sin målgruppe; fattige venezuelanske kvinner. Sett i forhold til de kvinnelige lånetakernes egne kjønnsforestillinger og praksis fokuserer jeg på hvordan bankens ideologi og praksis inngår i kvinnenes organisering av sin hverdag.

Gjennom verbalt uttrykte årsaksforklaringer på hvorfor kvinner er i en underordnet, undertrykt og utsatt posisjon i samfunnet, uttrykker Banmujers ansatte visse forestillinger om og verdier knyttet til kjønn. Årsaksforklaringene er både basert på kjønnsteoretisk samfunnskritikk og på kritikk av det de ansatte selv anser som venezuelansk eller latinamerikansk *kultur*. Kvinnene sees som ofre for underordning og eksklusjon fra samfunnet, men beskrives også som sterke og ansvarsfulle, med egenskaper til å bli *protagonistas*, aktive deltakere i utviklingen av samfunnet. Kvinnene selv har en forstilling om seg selv og ”den Venezuelanske kvinnen” som sterk og kjempende, en forestilling som blir symbolisert gjennom *la soltera*, den enslige moren. Gjennom mikrokreditt og andre ikke-økonomiske tiltak ønsker banken å oppnå ikke bare utvikling på det personlige plan, men også å forme kvinnene til politisk og lokalt samfunnsengasjement, *sosioproduktivt* arbeid og økonomisk vekst. Tiltakene inngår i ”oppdragelsen” av kvinnene til å bli *protagonistas*, kvinner som kjemper for samfunnet. Kvinnene selv legger derimot mer vekt på kampen for seg selv og sine egne barn i en utfordrende hverdag med mye ansvar.

Oslo, 17.06.2009

Heidi Lønne Grønseth

Forord

Først av alt vil jeg takke alle de sterke kvinnene jeg lærte å kjenne i Venezuela, som lot meg få innblikk i deres verden gjennom brødbaking, hårføning, venting i varmen, stille samtaler og høylytt latter. Banmujers ansatte fortjener en takk for tålmodige forklaringer om politikk, kvinnekamp og revolusjon. Så vil jeg takke Marit Melhuus for energisk og inspirerende veiledning i prosessen mot å forstå og skrive ned det materialet jeg kom hjem med. Takk til mamma som fikk opp motivasjonen min da alt virket umulig og som har hjulpet meg med å få sortert og tydeliggjort tankene mine. Pappa og Karin har bistått i språkvask. Jeg er også svært takknemlig for en tålmodig vennegjeng jeg gleder meg til å være mer sammen med igjen og en gjeng medstudenter, også kalt "klassen", som har gjort masterstudiet til to turbo-år, både faglig og sosialt.

Innhold:

Forord	2
Kapittel 1:	5
Introduksjon, teoretisk utgangspunkt og metode	5
Politisk endringsprosjekt og kjønnsideologi	5
Hugo Chávez og den Bolivarianske Revolusjon.....	7
Bolivariansk grunnlov og sosiale programmer (misiones).....	9
Kvinner i fokus.....	10
Kjønnsforskning i antropologien.....	11
.. i Latin-Amerika	12
Teoretisk utgangspunkt	14
<i>Ideologi og kjønnsforestillinger</i>	14
Governmentality.....	16
"Offisiell" og "folkelig" ideologi og praksis.....	18
Feltarbeid og metode – fra Caracas til Carúpano	20
<i>Banmujers hovedkontor i Caracas</i>	21
..via Cumaná til Carúpano	23
Språk og tilgjengelighet	25
Anonymisering	26
Oppgavens struktur	27
Kapittel 2:	29
Grunnlovsendringer og kjønnsideologi	29
Lover som refleksjon av normer og verdier	30
Grunnlovsendringer.....	32
<i>Kjønnsnøytrale begreper</i>	32
<i>Artículo 88</i>	34
Banmujers aktive bruk av grunnloven	36
Ideologi - synliggjøring eller tilsløring av makt?.....	37
Kapittel 3:	41
El Banco de Desarrollo de la Mujer	41
Utvikling, mikrokreditt og satsning på kvinnene	42
Den kvinnelige brukeren	44
Organiseringen av lånetakerne	45
<i>UEA - Økonomisk forent enhet</i>	45
<i>Kooperativer</i>	49
Lokal organisering.....	53
Las promotoras	56
Låneprosessen	57
Desentralisert sentralisering	58
Kapittel 4:	61
Banmujers kjønnsideologi og formidling	61
Chávez' "oppdragerprosjekt": mentalitetsendring og organisering av folket.....	61
La protagonista - med aktiv deltakelse i utviklingen for seg selv og for samfunnet.....	62
Selvtillit gjennom erfaring og kunnskap	63
Fra økonomisk til personlig og samfunnsmessig utvikling.....	65
Forklaringer på kvinnes underordning	67
<i>Historisk eksklusjon</i>	67

<i>"Nuestra Cultura"</i> (vår kultur)	69
Ideologien i alle ledd - ideologi formidlet i praksis	71
Taller de economía popular - et møte mellom promotora og kredittsøkere.....	72
Carolinas pedagogiske grep for oppdragelsen/undervisningen.....	75
Kapittel 5:.....	77
Kjønn i praksis, kjønn i endring?	77
Fra statlig ideologi til "folkelige" forestillinger og praksiser.....	78
Machista-samfunn, -mann og -kvinne.....	78
Den sterke kvinnen.....	81
Fra forestilling til praksis og organisering av hverdagen	82
<i>UEA-kvinnene</i>	82
<i>Kooperativ-kvinnene</i>	86
Dobbelt ansvar, rollekonflikt og ulikt engasjement	88
Praktiske utfordringer ved kvinners arbeid utenfor hjemmet.....	91
Kooperativ som ny kvinnearena?	92
Opprettholdelse og endring av den "tradisjonelle" kvinnerollen	94
Kapittel 6:.....	96
<i>Soltera eller Protagonista?</i>	96
La soltera - madre y padre a la vez.....	96
Samlivsbrudd: Kvinner som forlater og blir forlatt.....	98
Ideologiske paradokser og summerende symbol.....	99
Soltera eller Protagonista?.....	100
Avslutning	101
Referanseliste:.....	103

Kapittel 1:

Introduksjon, teoretisk utgangspunkt og metode

"Vel. I en ekspansjonsfase, og jeg, fra et fond (*fondo*), fra et fond jeg har øverst i madrassen, har jeg sagt til Nora at fra og med i dag, regn med et ekstraordinært fond på ytterligere hundre tusen millioner Bolivares for å gå inn i denne ekspansjonsfasen (..) Jeg disponerer, og dere [folket] bestemmer. Dere bestemmer, for dere er eierne (*los dueños*) av dette. Jeg bare tilrettelegger (*facilitar*), jeg er en tilrettelegger (*facilitador*). Men makten, revolusjonen, det er dere. Det er dere. Vel, kall revolusjonen levende, slik som Rosa Luxemburg! (*llama viviente la revolución, como Rosa Luxemburg*)" (Chávez' tale, 2009, egen oversettelse)

12. september 2006 deklamerte Venezuelas president Hugo Chávez Frías disse ordene fra talerstolen under feiringen av 5-årsjubileumet til El Banco de Desarrollo de la Mujer (Banmujer, Utviklingsbanken for kvinner), en statlig bemyndet mikrokredittbank for kvinner. Han høstet stor jubel fra et begeistret publikum og Nora Castañeda, Banmujers øverste leder (*presidenta*), satt smilende og klappende bak sin egen mikrofon. Chávez' uformelle måte å tale på, bruken av humor og glimt i øyet, hans kontinuerlige blikkontakt med sitt publikum, og evnen til å trekke sine tilhørere inn i talen er med på å forsterke den relasjonen han ønsker å skape mellom seg og det venezuelanske folk. Med faderlig godhet, entusiasme og uttrykt tillit til folket legger han retorisk pengene i folkets hender og signaliserer at folket selv skal ha makten til å bestemme hvordan de vil disponere dem og utvikle sitt land. Chávez oppfordrer til initiativ og politisk engasjement, og i dette tilfellet er det den kvinnelige delen av befolkningen han inkluderer og engasjerer. Maktfordelingen og kvinnefokus er to viktige ledd i Chávez' politikk og noe av grunnlaget for de praktiske handlingsplanene og programmene han har etablert siden han vant presidentvalget i 1998.

Politisk endringsprosjekt og kjønnsideologi

Hugo Chávez driver et enormt endringsprosjekt i Venezuela. I dette prosjektet har han blant annet satt fokus på kvinner og kvinners situasjon i landet og gjort kvinnefrigjøring, likestilling og likeverd mellom menn og kvinner til et sentralt mål. På denne måten har han integrert en eksplisitt kjønnsideologi i sin overordnede politiske ideologi. Problemstillingen for denne oppgaven er hva denne kjønnsideologien inneholder og hvordan den kommer til uttrykk i

Banmujers ideologi, arbeid og praksis i bankens tilbud til fattige kvinner. Jeg diskuterer hvordan mikrokredittbankens ideologi og praksis virker inn på de kvinnelige lånetakeres selvforståelse, kjønnsforestillinger, arbeid og praksis i hverdagen.

Chávez' politiske ideologi uttrykkes gjennom hans mange taler og offentlige dokumenter. De verbale og tekstmessige utsagnene er i seg selv handlinger (Hoëm 2001:56), og i en politisk sammenheng uttrykker de en tekstlig konkretisering av en bestemt ideologi. Men det er viktig å huske at "det ofte er forskjell på det folk sier at de gjør og det de faktisk gjør" (Hoëm 2001:56). Dette gjelder også politiske ledere, slik venezuelanerne opplevde med president Pérez, som mellom 1994-1999 førte en uventet neoliberal politikk i sin andre periode etter å tidligere ha støttet statlig økonomisk intervensjon og importsubsidiering (Ellner og Tinker Salas 2007:4). Når det gjelder Chávez' ideologi fremstår dette skillet mellom "sier" og "gjør" imidlertid som diffust. Han "gjør" noe med det han sier, han setter sin politikk ut i praksis, blant annet gjennom sosiale programmer, også kalt *misiones*¹, og mikrokredittbanken Banmujer. Gjennom de sosiale programmene gjør han politikk og ideologi til operasjonalisert praksis og forsøker med dette både å endre "folkets" (*el pueblo*) praktiske forhold og samtidig overføre ideologien og dens underliggende forestillinger til programmenes målgrupper. Målet om endring inkluderer dermed en sammenvevd politisk ideologi og praksis. Chávez har satt kvinner og kjønn sentralt i sin ideologi og et viktig element i sitt endringsprosjekt og i byggingen av staten. Studiet av den statlige kjønnsideologien og hvordan den kommer til uttrykk i praksis gjennom Banmujer er dermed en måte å studere statlige prosesser.

Å gjøre et skille mellom politisk ideologi og praksis vil være mest relevant i forhold til hvorvidt programmene Chávez har igangsatt faktisk medfører de ønskede endringene og oppnår de mål ideologien inneholder. Gjennomføringene av de politiske målene er avhengig av hvordan programmer og tiltak mottas av og treffer sin målgruppe. I den forbindelse blir målgruppens egne forestillinger viktig å forstå. I denne oppgaven vil dette si kjønnsforestillingene og hverdagspraksisen til Banmujers kvinnelige lånetakere².

Også i forhold til de kvinnelige lånetakerne og befolkningen generelt er det viktig å skille mellom "det folk sier og det de gjør", mellom de forestillingene de uttrykker verbalt og

---

¹ Det spanske ordet *misión* kan direkte oversettes til "oppdrag", men jeg vil videre benytte det spanske begrepet, *misión* (entall) eller *misiones* (flertall), eller (sosiale) programmer.

² Banmujer er en kredittbank for kvinner, men har også noen mannlige lånetakere. Under feltarbeidet fokuserte jeg på kvinnene og vil dermed omtale det banken selv kaller "bruker" (*usuarias*) for "kvinnelige lånetakere".

forestillingene som ligger implisitt i utførte handlinger. Verbaliserte forestillinger kan for eksempel bli uttrykket i form av stereotypier som gjør den muntlige beskrivelsen mer enfoldig enn de faktiske handlingene uttrykker. Hvilke aspekter ved et tema som blir fremhevet eller holdt i bakgrunnen er også situasjonelt og kontekstuellet betinget. I tillegg kan de verbaliserte forestillingene være mer normative enn deskriptive, og dermed uttrykke hvordan formidleren mener noe *bør* være, selv om det fremstilles som en beskrivelse av hvordan det faktisk *er*. Studiet av praksis er derfor viktig for å gi en mer nyansert og helhetlig forståelse av forestillinger og sammenhengen mellom forestilling og praksis.

I dette kapittelet skal jeg først gi en kort beskrivelse av Hugo Chávez' politiske prosjekt, samt noe av den politiske og historiske konteksten som er relevant for forståelsen av Banmujer som institusjon og operasjonaliser statlig kvinneideologi. Chávez' fokus på kvinner, med kunnskap og inspirasjon hentet fra kvinnebevegelsen og feministisk teori, inviterer så til en kort presentasjon av utviklingen i studiet av kjønn og kjønnsrelasjoner i antropologien generelt og i Latin-Amerika spesielt. Jeg vil deretter gi en teori- og begrepsavklaring som legger grunnlaget for min forståelse av empiriske materiale. Dette vil bli etterfulgt av en beskrivelse av de metodiske grep og betraktninger jeg har gjort, hvordan disse har fått betydning for det empiriske grunnlaget og analysen, samt noen etiske refleksjoner knyttet til feltarbeidet. Til slutt vil jeg gi en kort gjennomgang av oppgavens struktur og oppbygning.

Hugo Chávez og den Bolivarianske Revolusjon

Hugo Chávez Frías ble valgt til president i 1998 etter nesten 10 år med neoliberal politikk og økt sosial ulikhet under presidentene Carlos Andrés Pérez (1989-1993, AD, Acción Democrática) og Rafael Caldera (1994-1999, COPEI, Comité de Organización Política Electoral Independiente) (Ellner og Tinker Salas 2007:4-5). Chávez har ledet sitt politiske prosjekt med en grunntanke om å skape politisk engasjement og "gi makten til folket". Han har innført en ny politisk organisering som involverer folkelig engasjement og organisering helt ned på det lokale plan, gjennomført en rekke nasjonale valg ut fra målet om deltakende demokrati og nasjonalisert institusjoner som var privatiserte eller gjort til gjenstand for internasjonale bedrifters investeringer og eierskap³. *Solidaridad* (solidaritet), *el pueblo* (folket) og *poder popular* (folkelig makt) er begreper han stadig benytter i sine taler til folket. Chávez har kalt sitt politiske prosjektet den *Bolivarianske revolusjon* og hentet både navn og

---

³ Se for eksempel (e24, 10.05.2009) og (e24, 24.05.2009).

ideologisk inspirasjon fra frigjøringshelten Simón Bolívar, som var en sentral leder i kampen for uavhengighet mot de spanske kolonimaktene og Gran Colombias⁴ første president mellom 1819 og 1830. Ifølge Lander baserer Chávez' popularitet seg på en form for symbolsk tilhørighet. Han sier: "Even though the material conditions of the majority of the population did not improve during the first years of the Chávez government, the president continued to be popular among nonprivileged sectores because his symbolically integrative discourse cultivates an extraordinary sense of belonging" (Lander 2007:28). Men, det folkelige engasjementet har ikke bare begrenset seg til en symbolsk tilhørighet, det har også vært en radikal økning i deltakelse og organisering blant de dårligst stilte i Venezuela under Chávez' regjeringstid⁵ (Lander 2007:28).

President Hugo Chávez og hans regjering har også en markant opposisjon både nasjonalt og internasjonalt (spesielt USA). Tradisjonelle politiske partier, privateide mediekkanaler som aviser, tv- og radiostasjoner (nasjonalt og internasjonalt) og tidligere hovedstyrer i det statlig eide oljeselskapet (Petróleos de Venezuela - PDVSA)⁶ er blant aktørene som har gått sammen i kampen mot Chávez og hans regjering. Confederación de Trabajadores de Venezuela (CTV), landets største fagforening og del av Chávez' opposisjon, arrangerte blant annet en to-dagers streik som protest mot Chávez' avsettelse av sentrale ledere i PDVSA for innsettelse av mer Chávez-vennlige ledere. Dette ledet frem til et statskupp 11. april 2002⁷, men et massivt folkeopprør og sosial mobilisering til forsvar for presidenten og den nye grunnloven, ga Chávez makten tilbake etter 48 timer (Hellinger 2007:160, Valencia Ramírez 2007:121). Politiske diskusjoner mellom chavistaer og tilhengere av opposisjonen foregår åpenlyst og

---

⁴ Gran Colombia strakk seg over det som i dag er Colombia, Ecuador, Venezuela og Panama, samt deler av Costa Rica, Peru, Brasil og Guyana. Denne republikken var, til Simón Bolívars enorme skuffelse, kortlivet og ble delt opp allerede i 1831.

⁵ Siden Chávez kom til makten i 1998 med 56 % av stemmene ved presidentvalget, har han blitt gjeninnsatt etter et kuppforsøk i 2002, vunnet valget opposisjonen krevde folkeavstemning for avsettelse i 2004 (Valencia Ramírez 2007:121), og blitt gjenvalgt for en ny periode med 63 % av stemmene i 2006. Etter folkeavstemning i 2009 om endring av grunnlovparagrafen som begrenset presidentskapet til 2 perioder har han også mulighet til å stille til et ubegrenset antall presidentvalg (Wikipedia: "Elections in Venezuela").

⁶ Fra desember 2002 til februar 2003 arrangerte PDVSA's ledelse blant annet en 2 måneders arbeidsstans i PDVSA i et mislykket forsøk på å få Chávez avsatt. Chávez svarte med å avskjedige 18000 kontorfunksjonærer i PDVSA (Parker 2007:65).

⁷ Hvem som ledet kuppet er fremdeles diskutert. Pedro Carmonas, leder for Fedecamaras, en av landets største handlingsorganisasjoner, ble innsatt som midlertidig president av militæroffiserer. Det Hvite hus i USA lovpriste kuppet, men hevdet å ikke ha oppmuntret til det. International Republican Institute, grunnlagt av USA's regjering, økte drastisk sine økonomiske utgifter samtidig som dets aktivitet i Venezuela ble intensivert i perioden før kuppet. Etter kuppet oppmuntret det Hvite Hus til tidlig valg på grunn av mistanke om et truet demokrati, noe Christoffer I. Clement mener var mer et forsøk på å sikre USA's interesser, enn en moralsk kampsak (Clement 2007:192-201).

engasjert blant Venezuelas befolkning, men den ekstreme politiske polariseringen har bidratt til økning i vold og ustabilitet (Lander 2007:28).

I 1914 ble oljereservoarene som skulle gjøre Venezuela til verdens største oljeeksportør fra 1928-1970 oppdaget. Venezuela i dag verdens 8. største oljeprodusent. Oljesektoren utgjør omtrent en tredjedel av Venezuelas BNP (Jordbruk står for 5 %, industri for 47 %) og ca. 80 % av landets eksportinntekter⁸. Venezuela er blant annet USAs 3. største oljeeksportører. (Store Norske Leksikon, 2009c). Coronil (1997) beskriver hvordan oljeressursene har hatt en spesiell betydning for statsdannelsen i Venezuela. 1800-tallets Venezuela var et fragmentert nasjonalt territorium staten ikke klarte å kontrollere. På 1900-tallet ble staten derimot aktiv i forhandlingene med utenlandske oljeselskaper angående landets oljeressurser og fikk dermed de politiske og økonomiske ressurser som var nødvendige for å "appear as an independent agent capable of imposing its dominion over society" (Coronil 1997:4). Siden 1908, som var starten på General Juan Vicente Gómez' 27-årige diktatur, har staten vært Venezuelas politiske og økonomiske maktsenter (Coronil 1997:8)⁹. Landets økonomiske og sosiale tilstand har derfor vært svært avhengig av de internasjonale oljeprisene. Nedgangen i oljeprisene på slutten av 70-tallet nesten doblet fattigdomsprosenten fra 36 % -68 % mellom 1984 og 1991. Det som hadde blitt oppfattet som et relativt fredfullt og tolerant land ble preget av markante klasseskiller, vekst i uformell sektor, sosial protest, vold og kriminalitet (Lander 2007:22). Dette kuliminerte i februar 1989 i et massivt folkeopprør, senere kalt *Caracazo*, i Caracas og omkringliggende byer. Et militært tilbakeslag resulterte i mellom 276 (første offisielle annonsering) og 3000 (uoffisiell beregning) omkomne (Wikipedia, *Caracazo*). Til tross for en formell nasjonalisering i 1976 ble oljeindustrien drevet nærmest uavhengig av statlig innblanding (Tinker Salas 2007:54). I 2001 tok Chávez derimot kontroll over oljeindustrien og brukte oljeinntektene til å finansiere sosiale programmer rettet mot majoriteten av befolkningen (Hellinger 2007:166, Parker 2007:69).

Bolivariansk grunnlov og sosiale programmer (*misiones*)

Som ledd i sin sosiale politikk for bekjempelse av fattigdom har Chávez etablert en rekke sosiale programmer kalt *misiones*. Disse har vært rettet mot sosiale problemer innenfor helse, utdanning/analfabetisme og fattigdom og har i hovedsak vært finansiert av inntekter fra

---

⁸ Til sammenlikning utgjør oljesektoren i Norge over 20 % av BNP (jordbruk 0,7 %) og nesten 50 % av eksportinntektene (Statistisk sentralbyrå, 2009:40).

⁹ For en omfattende utredning av oljeindustriens betydning i statsdannelsen i Venezuela se Coronil (1997)

oljeindustrien. Disse programmene er etablert som et parallelt system til det allerede eksisterende, men ineffektive offentlige systemet (Parker 2007:69) Av de viktigste programmene har Misión Barrio Adentro sørget for døgnåpne og gratis helsestasjoner i lokalmiljøene og Misión Robinson, Misión Ribas og Misión Sucre har tilbudt gratis skolegang for fullføring av henholdsvis grunnskole, videregående skole og universitetsutdanning.

"Some analysts have portrayed the government's social policies as a simple prolongation of the "focalized" approach typical of neoliberalism precisely because they are directed at the poor. But neoliberal social policies focused on the "critical poor", who could be identified as a minority left behind, or the unfortunate victims of the march towards progress. In contrast, the social policies of the Chávez government are directed toward the majority of the society that has been excluded from social citizenship that the welfare state had promised and that neoliberalism had systematically denied. In general, the Chávez presidency's basic aim is universal coverage for "basic social rights," as put in evidence by the mission programs, which are directed not toward minorities but toward the excluded majority" (Parker 2007:70).

Kvinner i fokus

President Hugo Chávez har spesielt fremhevet kvinner som viktige samfunnsborgere og medspillere i den politiske prosessen og samfunnsutviklingen. Kvinner har for eksempel blitt spesielt oppfordret til å bruke stemmeretten sin. Dette blir stadig markert på røde politiske bannere og plakater i gatene og i politiske reklamer på tv. Også noen av Chávez' *misiones* er enten rettet direkte mot kvinner eller har nådd flere kvinner enn menn. Misión Madres del Barrio er for eksempel en aktivisering av, og økonomisk støtteordning for, enslige mødre uten økonomisk inntekt. Flere *misiones* for gjennomføring av uavsluttet utdanning har hatt et overtall av kvinnelige studenter (Albert, 2008). Nora Castañeda, øverste leder for kvinnebanken (se kapittel 2), har i et intervju kommentert hvordan kvinner både har gått aktivt og hardt arbeidende inn i de sosiale programmene Chávez har tilbudt og fått erfare positive sosiale endringer: "Our revolution seems to be one that is of the women and for the women".

El Banco de Desarrollo de la Mujer, Banmujer, er også en av institusjonene som har blitt etablert for å hjelpe kvinner til å starte inntektsgivende aktiviteter for utvikling av sin egen families levekår, og gjennom dette styrke lokalsamfunnet og landet. Banken ble grunnlagt på den internasjonale kvinnedagen, 8. mars 2001, etter president Hugo Chávez' dekret. Som del av Finansdepartementet (Ministerio de Finanzas) fikk banken utdelt 5 milliarder Bolívares (2,3

millioner USD¹⁰) i startkapital, og har mellom september 2001 og desember 2007 utstedte 81.442 kreditter som til sammen utgjør 252.230 millioner Bolívares (0,2 millioner USD). Bankens ideologi og praksis (hvilket kan være vanskelig å skille, da praksisen er en operasjonalisering av ideologien og et virkemiddel for å nå de ideologiske målene) er utarbeidet som en del av Chávez' politiske prosjekt. Den representerer staten og statsideologien i møtet med sine kvinnelige brukere.

Kjønnsforskning i antropologien

Betydningen av kjønn og kjønnsrelasjoner i forståelsen av samfunn og samfunnsstrukturer ble introdusert som et eget tema for antropologisk forskning på 70-tallet. Før dette var kjønn i stor grad oppfattet som et kategoriserende og organiserende prinsipp, på lik linje med alder, i samfunnene og slektskapssystemene antropologene studerte. Dette medførte en manglende problematisering av begrepet kjønn og kjønnskategoriene i seg selv (Rudie, Solheim og Melhuus 1992:12-17). Rosaldo og Lamphere (1974) kritiserer at kvinner og deres rolle i sosiale prosesser ble oversett som teoretisk interessante på grunn av en skjevhet i fokus basert på kjønn. Androsentrisme bidro til at studiet av samfunn ble studiet av menn fordi menn var assosiert med dominante sosiale roller (Rosaldo og Lamphere 1974:9). Også kvinners forestillinger, tolkninger og "stemmer" ble overhørt eller ikke forstått, enten det var på grunn av antropologens favorisering av modellene presentert av menn (androsentrisme) eller fordi samfunnsstrukturene vanskeliggjorde lik tilgang til kvinnelige informanter som til de mannlige (Ardener 1975). Inspirert av både marxistisk teori og Simone de Beauvoirs *Det annet kjønn* var fokuset på 70-tallet i stor grad rettet mot årsaker til kvinners universelle underordning, ofte med referanser til kjønnsmessig arbeidsdeling eller kvinnes tilskrivelse til den hjemlige sfære, med de økonomiske og politisk medvirkningsmessige konsekvensene dette fikk (Moore 1999:152, Melhuus og Stølen 1996:9-11, Rosaldo og Lamphere 1974: 9-15, Rudie et al. 1992:19-20). Samtidig oppsto en annen retning med fokus på kjønnsmessig dominans- og underordningsforhold, basert på "symbolske" fremfor "materialistiske" strukturer, som for eksempel det symbolske skillet mellom offentlig og privat sfære (Rosaldo 1974) og mellom natur og kultur (Ortner 1974). 70-tallets fokus på kvinnelig underordning som et kulturelt fenomen ga grunn og motivasjon for endring (Rosaldo og Lamphere 1974:13). I Ortner og Whiteheads *Sexual Meanings* (1981) forsøkte artikkelforfatterne å føre den materialistiske og den symbolske retningen sammen og viste hvordan meningsoverføringer mellom det

---

¹⁰ Alle utregninger fra Venezuelansk til Amerikansk valuta i denne oppgaven er gjort på: (Valuta, 2009).

materialistiske og det symbolske systemet bidro til moralsk verdirangering av mannen og kvinnen, det maskuline og det feminine (Rudie et al. 1992:31-33). På 80-tallet fokuserte Delaney også på hvordan relasjonen mellom religion og seksualitet skapte symbolske forestillinger om kjønn og kjønnsrelasjoner, som del av en kulturell meningsstruktur (Delaney 1987, Rudie et al. 1992:16).

.. i Latin-Amerika

I kjølvannet av den generelle interessen for kjønn og kjønnsstudier ble fokuset på kjønn og kjønnsrelasjoner også sentralt i studier av Latin-Amerika. Den marxistisk inspirerte kampen for sosial endring og bekjempelse av fattigdom hadde pågått lenge, men i forlengelse av kjønnsforskningen ble det nå rettet fokus på kvinner også i Latin-Amerika. I denne sammenheng ble kjønn, makt og ulikhet fra begynnelsen av forbundet med kjønnsmessig arbeidsdeling, verdsettingssystemer og tilgangen til økonomisk kapital. Forholdet mellom kjønn og klasse sto sentralt (Archetti og Stølen 2001:270) og samfunnsforskningens manglende anerkjennelse av kvinners arbeid (både i hjemmet og i uformell sektor) som produktivt og viktig for analyse av økonomiske, politiske og sosiale forhold trukket frem (Melhuus og Stølen 1996:9-11).

Som Archetti og Stølen (2001) påpeker kom kvinnestudiene og samfunnsforskningens interesse for kjønn og kjønnsrelasjoner i Europa og USA i kjølvannet av en aktiv kvinnesaksbevegelse. I Latin-Amerika var derimot kvinnestudiene en forløper til kvinnekampen (Archetti og Stølen 2001:270). Feministisk kritikk og teori har også i stor grad formet både statlige og NGOers (Non Governmental Organizations)¹¹ ideologier og programmer rettet mot kvinner og utvikling (Laurie 2005:383). Derfor er en kjønnsteoretisk utredning en viktig kontekst for å forstå Chávez' politiske plattform i forhold til kvinnenes situasjon og kjønnsrelasjonene i Venezuela.

Parallelt med det materialistiske fokuset, hvor kvinnens produktive, men også reproduktive rolle (ansvar for oppdragelse og pleie av barn og eldre) ble fremhevet, vokste det også fram andre teorier og perspektiver med særlig fokus på ideologi og det symbolske. I 1973

---

¹¹ NGO (Non-Governmental Organization) er den engelske samlebetegnelsen på frivillige og null-profitorganisasjoner. Jeg benytter den engelske forkortelsen fordi jeg ønsker å også inkludere organisasjoner som ikke er basert på frivillig arbeid eller null-profit, men mest for å fremheve kontrasten til den *statlig finansierte* Banmujer.

introduserte Evelyn Stevens begrepet *marianismo* om forstillingen om en passiv og underdanig kvinnelighet, og et bilde av kvinnen som moralsk og åndelig overordnet mannen. Dette mente hun var et motstykke til *machismo*, en mannlig virilitetskult med et bilde av mannen som aggressiv og dominerende. Hun hevdet at kvinnene selv tjente på og var med på å opprettholde og reproducere sin egen underdanighet (Archetti og Stølen 2001:270, Melhuus og Stølen 1996:11-12). Dette begrepet har senere blitt kritisert for å hevde at kvinner er med på å opprettholde sin egen underordnede posisjon fordi de er fornøyde med den og ser fordelene i å være moralsk overordnet (Archetti og Stølen 2001:270). En annen kritikk av marianismo-begrepet er at det til forskjell fra *machismo*, som det er ment å stå i relasjon til, ikke er emisk forankret (Melhuus og Stølen 1996:10).

På 80-tallet ble fokuset endret fra å utelukkende studere kvinner til et perspektiv som gjaldt kjønn (gender) og relasjonen mellom kvinne og mann. Kjønnrelasjonen ble forstått som et strukturerende prinsipp som gjelder alle samfunn. Teorier som inkluderte både det økonomiske strukturperspektivet og det symbolske, kosmologiske og verdimeslige perspektivet vokste fram (Moore 1999:152, Melhuus og Stølen 1996). På 90-tallet og fram til i dag har Judith Butler og andre kjønnsteoretikere, blant annet inspirert av Michel Foucault, erstattet fokuset på maskulinitet og femininitet som grunnleggende forskjellsprinsipper med teorier om kjønn som handling (performance) og utøvelse av kjønnsidentitet. Ifølge denne teoretiske retningen er kjønn noe individer *gjør*, ut fra regulerende skikker og diskurser (Moore 1999:155, Harris 2008:276). Disse perspektivene gir forståelse for hvordan individer handler ut fra allerede eksisterende diskurser og strukturer og dermed bekrefter og reproducerer dem, samtidig som det muliggjør utfordring og endring av kjønnsstereotypene.

De siste årene har fokus blitt rettet mot mangfoldet av kjønnsdiskurser, femininiteter og maskuliniteter, og hvordan disse møter og utfordrer hverandre, omforhandles og er med på konstitueringen, reproduksjonen og transformeringen av hverandre (Gutmann 2003). Begrepet "hegemonisk maskulinitet" har tilført et nytt perspektiv på makt, både mellom menn og kvinner og mellom subjekter av samme kjønn (jf. Gutmann 2003). En fornyet interesse for sammenhengen mellom seksualitet og kjønn, med spesiell vekt på den lokale betydningen av homoseksualitet, har synliggjort relasjonene ikke bare mellom menn og kvinner, men også mellom personer av samme kjønn (Gutmann 2003, Lancaster 1992, Melhuus og Stølen 1996, Prieur 1996).

Et sentralt begrep i kjønnsstudiene i Latin-Amerika er *machismo*. Begrepet kommer fra ordet *macho*, mann eller mannlighet, men "[d]rawn from a politicized international social science literature, the term turns the commonplace *macho* (man, or real man) into a "system of manliness"" (Lancaster 1992:92). På 1990-tallet ble mange studier i Latin-Amerika sentrert rundt kjønn og kjønnsrelasjoner. Marit Melhuus (1996) argumenterer for at *machismo* er en del av en dobbel strukturering av kjønnsrelasjoner i Mexico og store deler av Latin-Amerika. Menn og kvinner blir normativt vurdert forskjellig; menn vurderes ut fra en kontinuitetsskala som mer eller mindre mannlig, mens kvinner vurderes som enten god eller dårlig kvinne. Grad av mannlighet er avhengig av mannens autoritet over kvinner og andre menn, basert på kontroll over "egne kvinners" seksualitet (mor, søstre, kone og døtre) og erobring av kvinner utenfor familien. Samtidig gjør forestillingen om "den lidende mor" kvinner moralsk overordnet menn (Melhuus 1996). Disse forestillingene har blitt knyttet til begrepene om ære og skam (Harris 2008:293).

Dikotomien offentlig/privat sfære har også stått sentralt i kjønnsantropologien i Latin-Amerika. Begrepene har fått romlige metaforer i begrepsparet *casa/calle* (huset/gata). Marit Melhuus (1996:145) skriver: "Women are by definition "of the house" (as men are "of the streets"), and a house is not a respected one if it is not headed by a suitable male". Mannen som respektert familieoverhode er bundet sammen med kvinnens ærbarhet. Hun poengterer med dette begrepsparets kjønnete karakter og viser i tillegg til hvordan *casa/calle* er knyttet til ære og skam.

Teoretisk utgangspunkt

Ideologi og kjønnsforestillinger

Hugo Chávez' visjon er å gjennomføre et enormt endringsprosjekt, både når det gjelder kvinners situasjon og fattigdomsproblematikken i Venezuela. Hans politikk og budskap uttrykker en bestemt forestilling om kjønn og kjønnsrelasjoner og en oppfatning av en aktuell situasjon som operasjonaliseringen av politikken er ment å endre. Hans posisjon er med andre ord klart normativ. For å begrepssette denne underliggende kjønnsdiskursen i Chávez' politikk og endringsvisjon vil jeg benytte begrepet ideologi. Michel Foucault var mot å bruke ideologibegrepet fordi det var ladet med assosiasjoner til den marxistiske forståelsen som kontrasterte "sannhet" mot "ideologi/falskhet". Dette gikk imot hans teori om at enhver kunnskap fremsto som sann innenfor sin respektive diskurs og at ideologi dermed ikke kunne

reduseres til kun et uttrykk for undertrykkende relasjoner og en "falsk bevissthet" (Gledhill 1994:130, Layder 1994b:105). Jeg vil heller benytte en mer nøytral forståelse av ideologi, som "a set of ideas that deals with society and social relations and that tells people what exists, what is good, and what is possible" (Rosendahl 1997:3). Jeg ønsker likevel å la ideologibegrepet beholde et svakt "avtrykk" av den politiske konnotasjonen det tidligere har fått, både fordi Chávez' politiske visjon er eksplisitt formulert og tydelig definert og avgrenset, fordi marxistisk teori er en tydelig inspirasjonskilde i Chávez' Bolivarianske sosialisme, og fordi Chávez uttrykker en politisk visjon om samfunnsforhold slik han mener de *burde* være. Chávez vektlegger at den Bolivarianske revolusjonen er en prosess, en prosess de bare så vidt har begynt, mot målet om et Bolivariansk Venezuela.

Jeg vil argumentere for at Chávez' kjønnsideologi inneholder flere forestillinger om kjønn. Disse forestillingene om kjønn og hvordan kjønn konstitueres danner grunnlaget for, og kommer til uttrykk gjennom bestemte måter å uttrykke seg verbalt og gjennom handling. Disse forestillingene er bygget både på en moralitet, i betydning verdisystem, og en type kunnskap om hvordan samfunnet fungerer og verden ser ut. Til sammen uttrykker dette en forestilling hva kjønn er, på hvilket grunnlag kjønn kategoriseres og vurderes og hvordan kjønn har innvirkning på sosiale relasjoner, handlinger og praksis. Selv om jeg studerer Chávez' kjønnsideologi som avgrenset, er den både en del av en mer overordnet og helhetlig politisk ideologi, en del av et nettverk av ulike ideologier og forestillinger, for eksempel om alder, etnisitet og klasse, som alle er bygget på bestemte verdi- og kunnskapssystemer. Disse forestillingene flyter over i hverandre og artikuleres samtidig i individers hverdag, forestillinger og praksis.

Forestillinger baserer seg altså på en viss kunnskap. Arce og Long (1992) benytter begrepet "body of knowledge" om den samlede kunnskapen aktøren oppfatter, tolker og forstår verden gjennom (Arce og Long 1992:211-214). Denne kunnskapen er ingen "objektiv sannhet" som finnes "per se", men er sosialt konstruert ut fra aktørers sosiale, situasjonelle, kulturelle og institusjonelle erfaringer. Kunnskap er også påvirket av aktørens egne evner, interesser og ressurser. Kunnskap er dermed grunnlaget for aktørens refleksjon over omstendigheter og muligheter, valg, handlinger og evne til å håndtere det sosiale systemet han eller hun er en del av (Barth 2002:1).

Dette tilsier også at forestillinger/kunnskap er fragmentert og i stadig endring. Arce og Long fremhever hvordan det stadig forhandles om kunnskap:

The production and transformation of knowledge resides not in category systems or classificatory schemata *per se* but in the processes by which social actors interact, negotiate and accommodate to each other's life-worlds, leading to the reinforcement or transformation of existing types of knowledge or to the emergence of new forms. These processes and outcomes are shaped by sources of power, authority and legitimation available to the different actors involved (Arce og Long 1992:214).

Governmentality

Som chavistisk institusjon gjennomsyrrer Chávez' ideologi alle nivåer i Banmujers organisasjon, men vektlegges ulikt og tilpasses personlige forestillinger og interesser av de forskjellige ansatte. Formidling og opplæring av kunnskapen og verdiene den baserer seg på er et sentralt mål for institusjonen, hvilket skjer gjennom konkrete møter mellom bankansatte og bankens potensielle brukere. Chávez' eksplisitt formulerte kjønnsideologi eksisterer samtidig med andre kjønnsforestillinger som er sentrale for venezuelaneres kjønnsforståelse, handlinger og erfaringer som kvinner og menn. Disse kjønnsforestillingene kommer til uttrykk både som stereotypifiserte ideer om "kvinnen", "mannen" og "relasjonene mellom dem", i tillegg til å danne normer for dagligdags samtale og handlingsmønstre. Disse forestillingene, og den kunnskap, erfaring og moralitet de bygger på er dermed det utgangspunktet Chávez' ideologi "snakker til" og som gjør utgangspunktet for forhandling mellom ulike forestillinger. Banmujers kunnskapsformidling er preget av maktrelasjonen mellom bank og bruker, men har likevel rom for forhandling av kunnskaps- og verdigrunnlaget. Dette er viktig for å forstå hvordan Chávez' politikk kan sies å implementeres og transformeres samtidig.

Michel Foucault introduserte begrepet "governmentality" for å belyse maktforholdet mellom stat og individ (Foucault 1991). Kunnskap og kunnskapsoverføring sto for ham sentralt i forklaringen av hvordan individer formes slik staten ønsker dem, og han ville vise hvordan statens makt er overalt, i subjekter, i institusjoner og, som nevnt, i kunnskapsproduksjonen (Krohn-Hansen og Nustad 2005:6).

Gjennom blant annet Banmujer organiseres kvinnene, kunnskap produseres og overføres og subjektene formes på denne måten slik statsmakten ønsker. Hele bankens virksomhet kan forstås som en form for governmentality, som en "oppdragerprosjekt". Ansatte i Banmujer med

høyere utdanning og/eller erfaring fra kvinnebevegelsen opplyser fattige kvinner, mange med lite skolegang, om deres rettigheter, og oppmuntrer til uavhengighet, stolthet og kamp. "Eksperter", representanter for staten, sprer den kunnskap og ideologi som staten anser som egnet for sine borgere, samtidig som banken forvalter pengene kvinnene har behov for. Det oppstår en avhengighetsrelasjon. Banmujer og Banmujers ansatte sprer sin ideologi med god intensjon. De ønsker å styrke kvinnene (*empoderamiento*¹²), å gi dem selvtillit, tro på sitt verd, sin innsats og sine muligheter. Samtidig skaper banken en avhengighetssituasjon mellom seg og kvinnene, i tillegg til å vinne tillit og støtte fra mange av dem. Slik påvirker staten sine borgere gjennom lovgivning og sosiale tiltak, med den intensjon å ivareta borgernes velvære samtidig som denne ivaretagelsen av borgerne også er et middel for å opprettholde statens legitimitet og posisjon, det vil si Chávez' presidentskap. Statsmakten blir slik internalisert av samfunnsborgerne fremfor å bli påtvunget dem utenfra (jf. Howell 2006, Foucault 1991:100-101). Ifølge Foucault er statens makt på denne måten overalt. Likevel, og som jeg skal vise, danner kvinnene en aktiv del av organiseringen, kunnskapsproduksjonen og subjektformingen. Det skjer en gjensidig fortolkning og påvirkning av de ulike aktørenes forestillinger og handlinger, og kvinnene er dermed ikke determinert av staten og de sosiale strukturene. Prosesser på mikronivå kan ikke bare kan belyse de politiske prosesser på nasjonalt eller statlig nivå, men også påvirke dem (Gledhill 1994:128).

Det er likevel viktig å fremheve at staten i seg selv har ingen objektiv eksistens, er ingen aktør og er heller ikke stedsbundet. Staten må derfor sees som en ideologisk konstruksjon fremfor å fetishes (tingliggjøres), og må studeres gjennom prosessene som skaper og opprettholder forestillingen om den og rettferdiggjøringen av dens eksistens. Dette kan gjøres gjennom studiet av et sett med praksiser (Krohn-Hansen og Nustad 2005:3-7). Som en statlig støttet bank danner Banmujer en del av og en konkretisering av "an assembly of practices and active meaning creations" (Krohn-Hansen og Nustad 2005:3-7), og kan derfor sies å være et godt utgangspunkt for et studium av staten¹³.

---

¹² Nora Castañeda, Banmujers *presidenta*, har selv forklart de har lånt det engelske begrepet *empowerment*, *empoderamiento* på spansk, i betydningen: "the very right to be the protagonist of our lives [...] to give power to the woman to be the one who determines her own life" (Paget-Clarke, 2008). Parpart, Rai og Studt argumenterer for en forståelse av *empowerment* som "including both individual conscientization (*power within*) as well as the ability to work collectively, which can lead to politicized *power with* others, which provides the *power to* bring about change" (2002:4, forfatters uthevelse). I mangel på en god oversettelse av begrepet til norsk vil benytte det spanske *empoderamiento*.

¹³ For diskusjon rundt statsbegrepet og studier av staten, se Krohn-Hansen og Nustad (2005).

Rosendahl skriver om situasjonen på Cuba på 90-tallet at "socialism in Cuba is a hegemonic ideology, meaning, as Antonio Gramsci said, it is the "rule", that is, socialist political structures and organizations dominate the whole society - thereby making it difficult to realize alternatives" (Rosendahl 1997:156-157, forfatterens referanser utelatt). Spesielt i opposisjonens mediafremstilling settes det likhetstegn mellom den politiske prosessen på Cuba og i Venezuela. Venezuela har dog ikke forbud mot andre politiske partier og ytringer. Chávez' prosjekter og innføringen av hans politiske struktur har gjort seg gjeldende i hele landet og for store deler av befolkningen. Gjennom aktiv deltakelse i politiske arbeid (enten det er for Chávez eller opposisjonen), bruk av politisk språk og retorikk i dagligtale, gjennom samfunnsrettede prosjekter og organisering av lokal- så vel som storsamfunnet farger Chávez' politikk individenes hverdag. Det finnes på den annen side en sterk opposisjon som har rett til og benytter enhver sjanse til å ytre sin motstand i Venezuela. Private (opposisjonelle) bedrifter, utdanningsinstitusjoner og organisasjoner eksisterer parallelt med de chavistiske. Chávez anklages også for utpressing, korrupsjon og eksklusjon av sterke opposisjonelle stemmer¹⁴. Som et forsøk på å skape en alternativ økonomi og politikk enn den dominerende (spesielt fra USAs side) neoliberale politikken kan det snarere argumenteres for at Chávez' politiske prosjekt og ideologi heller er en "mot-hegemonisk" ideologi (Valencia Ramírez 2007).

"Offisiell" og "folkelig" ideologi og praksis

I denne oppgaven vil jeg analysere kjønnsideologi og -forestillinger med utgangspunkt i ulike tilnæringsmåter. Den første tilnærmingen er det Rosendahl (1997) kaller studiet av en "offisiell ideologi". Dette er "the systematic body of values, norms and beliefs [...] presented to the people by their leaders as the true and ultimate interpretation of and guideline for society" (Rosendahl 1997:3, forfatterens referanse utelatt). Jeg vil fokusere på den "offisielle ideologiens" underliggende forestillinger om kjønn og likestilling mellom menn og kvinner slik de kommer til uttrykk gjennom Banmujers offentlige dokumenter og de bankansattes oppfatninger om hva som er bankens ideologiske midler og mål. Det er dette jeg skal fokusere på i kapittel 2 og 3.

Den andre tilnærmingen er studiet av kjønnsforestillingene bankens kvinnelige brukere selv har og hvordan disse preger hvordan de erfarer og tolker sin egen hverdag og situasjon, tilpasser og forhandler om den gjennom bestemte forestillinger om seg selv som kvinner. Folk lever

---

¹⁴ For eksempel på dette, se Lien (2009).

innenfor et mangfoldig forestillingsunivers og vil dermed situasjonelt vurdere og involvere andre (kjønns-) forestillinger, deriblant den "offisielle" i sin forståelse av sin hverdag. De forskjellige kunnskapene eller moralitetene forestillingene baserer seg på er i tillegg verken enhetlige eller fullstendig samlet i seg selv. "Rather [knowledge] is fragmentary, partial and provisional in nature and people work with a multiplicity of understandings, beliefs and commitments" (Arce og Long 1992:211-212). På grunn av sin ufullstendige eller delvise karakter kan kunnskap og moralitet være tvetydig og situasjonelt bestemt og man kan i ulike situasjoner og sosiale kontekster fremheve visse elementer av moraliteten(e) eller kunnskapssystemet og samtidig tone ned andre elementer. Dette gjør at man kan uttrykke og oppleve motstridende moraliteter eller kunnskaper som sanne uten at dette oppleves som motstridende, konfliktfylt eller selvmotsigende. Banmujers ideologi har formet sin ideologi og praksis ut fra egne politiske og sosiale mål, men i utarbeidingen av sin ideologi og operasjonaliseringen av den er kvinnenens faktiske situasjon og deres kjønnsforestillinger et viktig utgangspunkt ved at det er dette de både "snakker om" og "til".

Med den tredje tilnæringsmåten fokuserer jeg på hvordan den "offisielle ideologien" eller kvinnenens forestillinger påvirker handling og praksis, enten det er bankens arbeidsstrategier, eller de kvinnelige lånetakernes handlingsmønstre i hverdagen. I forhold til Banmujers praksis og virke vil dette komme til uttrykk både gjennom institusjonens egen struktur og dens organiseringen av kvinnene gjennom sine ulike tilbud, samt gjennom metodene for formidling av bankens ideologi bankens ansatte benytter. I forhold til kvinnenens praksis i hverdagen vil kjønnsforestillingene komme spesielt til uttrykk gjennom deres organisering av arbeidsoppgaver i familien og i hvordan bankens tiltak inngår i dette. Dette har nødvendigvis fordret et fokus på både verbalt formulerte meninger og forestillinger og forestillinger uttrykket gjennom praksis og samhandling.

I formidlingen og overføringen av ideologien til de kvinnelige lånetakerne tilpasser de bankenansatte ideologiens moralitet og kunnskap både til sine egne og lånetakernes erfaringer, forestillinger og kunnskap. Ideologien, satt ut i praksis gjennom sosiale programmer, kan dermed påvirke denne praksisens form, samt de kvinnelige lånetakernes praktiske situasjon og forestillinger samtidig som tolkningene og de situasjonsbetingede tilpasningene av ideologien har påvirkning på dens karakter og meningsinnhold (Arce og Long 1992: 211, Rosendahl 1997:4). Bankens visjon og mål fortolkes og "oversettes" med andre ord i hvert ledd i bankens

organisasjon. Gjennom å bli formidlet og satt ut i praksis har ideologien og menneskene som lever med den (både ansatte og brukere) en gjensidig påvirkning på hverandre.

Disse tre tilnæringsmåtene innebærer en studie av den statlige kjønnsideologien, bankens egen struktur og organisering av sin målgruppe, av de kvinnelige lånetakernes kjønnsforestillinger og deres handlinger og praksis. I virkelighetens verden virker disse sammen og sammenhengende. De kan derfor ikke forstås atskilt fra hverandre. Men gjennom denne analysen håper jeg å få frem noen aspekter ved spenningsforholdet mellom ideologi og praksis.

Feltarbeid og metode – fra Caracas til Carúpano

For å kunne gjøre en slik analyse av en "offisiell ideologi" og "folkelige forestillinger" og forholdet mellom ideologi og praksis, har jeg tatt utgangspunkt i et sammensatt materiale; skriftlig materiale skrevet av og om Banmujer, muntlige forklaringer og fortellinger fra samtaler og intervjuer av bankansatte ved sentralkontoret i Caracas og observasjoner fra møte- og kursvirksomhet arrangert av lokale bankansatte for potensielle og/eller allerede etablerte lånetakere. Jeg gjorde også intervjuer med de lokale bankansatte som hadde daglig kontakt med kvinnelige brukere. Dette danner hovedmaterialet om Banmujer og ideologien den uttrykker og baserer sitt arbeid på. De kvinnelige lånetakernes forestillinger og handlinger i møte med banken og i hverdagen generelt har jeg studert gjennom deltakende observasjon på deres arbeidsplasser og/eller i deres hjem, og gjennom uformelle samtaler og intervjuer. Kunnskap, erfaring og forståelse av lokalsamfunnet har jeg også fått gjennom mine egne dagligdagse og praktiske gjøremål som å handle mat i butikker med milelange køer, reise med kollektiv trafikk uten bussholdeplasser og rutetider, ferdes i de smale gatene, søke skygge for den sterke sola, samtale med nysgjerrige og kontaktsøkende på byens *plaza* og få kjennskap og nære relasjoner til familier og venner rundt meg. Alt dette har gitt viktige bidrag til hvordan jeg til slutt har dannet meg en egen forestilling av kvinner, menn og relasjoner i Venezuela. Jeg vil nå gjøre rede for elementer ved mitt feltarbeid som har vært sentrale for det materialet jeg har innhentet, noen etiske refleksjoner og valg jeg måtte gjøre underveis, samt konsekvensene valg av metode og grad av innpass har hatt for min analyse.

Feltarbeidet utførte jeg i Venezuela fra januar til juli 2008. Det besto av to svært forskjellige faser, både når det gjaldt sted og situasjon for deltakende observasjon og intervjuer, utvalg av

informanter og metodiske tilnærminger. Den første fasen tilbrakte jeg hovedsakelig i nær kontakt med Banmujer og dens ansatte, mens jeg i den andre fasen konsentrerte meg om bankens kvinnelige lånetakere. Denne fasedelingen preger også denne oppgavens oppbygning, da jeg i den første delen vil fokusere på staten og Banmujer, hovedfokuset for den første perioden, og i den andre delen vil fokusere på bankens kvinnelige lånetakere og deres dagligliv, hovedfokuset for den andre perioden.

Banmujers hovedkontor i Caracas

Den første fasen av feltarbeidet tilbrakte jeg i stor grad ved et tildelt skrivebord i en avdeling i Banmujers kontorlokaler i sentrum av Caracas. Derfra samlet jeg og leste det skriftlige materialet jeg fikk av og om Banmujer; rapporter om ulike prosjekter, resultater og utfordringer, numre av bankens eget tidsskrift og dokumenter om deres arbeidsstrategier og bankens struktur. I tillegg til at dette var en kilde til å forstå bankens organisering og arbeidsmetoder, var det også en måte å studere hvordan banken formulerte seg og presenterte seg selv for sine ansatte, brukere og for offentligheten generelt. En innføring i hvordan bestemte begreper ble benyttet, samt hvordan deres ideologier, deriblant kjønnsideologier, kom til uttrykk i skriftlig form.

To personer i Banmujers hovedkontor i Caracas var spesielt viktige for meg den første tiden; Cecilia og Ramón. Cecilia, en kvinne i 50-årene og med en sentral stilling i en av kontorets avdelinger og flere av dens prosjekter, var av ledelsen blitt utpekt til å være min "koordinator" i Banmujer. Hun skulle altså ha ansvaret for å hjelpe meg. Hun forsynte meg med dokumenter og var en viktig kilde til forklaringer av begreper og systemer jeg ikke umiddelbart forsto. Hun introduserte meg også for de bankansatte jeg intervjuet i Caracas. Disse intervjuene rettet jeg mot de bankansattes egne arbeidsoppgaver på sine respektive avdelinger for å forstå bankens struktur og arbeidsformer, og på deres forståelse av bankens kjønnsideologi, prosjekt og arbeid. Disse bankansatte hadde en spesialisert kunnskap om kjønn og kjønnsrelasjoner, gjerne med akademisk utdannelse eller erfaring fra kvinnebevegelsen. De var engasjerte og ivrige etter å dele sine synspunkter om banken, dens ideologiske prosjekt og ståsted, og om kvinnes situasjon i Venezuela med meg.

Cecilia var en opptatt person og i kontortiden var det i størst grad avdelingssjefen Ramón, med skrivebord vis a vis mitt eget, som tok seg tid til å småprate, forklare, fortelle og gi meg

ferdigsøtet kaffe i små pappkrus. Men min kontakt med Ramón ble etter hvert et hinder i å komme i kontakt med de øvrige ansatte. Avdelingens ansatte satt i et stort, åpent kontorlokale, og alle var opptatt med sine arbeidsoppgaver. Rundt meg satt ansatte på min egen alder og var tydelig nysgjerrige, men jo mer jeg snakket med Ramón, fikk servert kaffe og ble invitert på lunsj med ham og Cecilia, jo mer trakk de andre seg unna. Bare noen få ganger, da Cecilia og Ramón ikke var tilstede, fikk jeg begynt en samtale med dem, som førte til at alle snart samlet seg for å prate med meg. Men det varte aldri lenge før sjefen (Ramón) kom tilbake, "tok over" samtalen, og de andre trakk seg tilbake til arbeidet. Jeg fikk inntrykk av at mange av bankens ansatte ikke hadde et eksplisitt og formulert fokus på kjønn eller anså kjønn som sentralt i sitt arbeid, men fikk aldri mulighet til å utvikle relasjonen til disse og følge opp dette inntrykket. Min situasjon ble preget av rollekonflikt, da jeg ønsket å bli kjent med disse unge, samtidig som jeg måtte ivareta relasjonen med Ramón og Cecilia for deres viktige kunnskap og deres posisjon til å sette meg i kontakt med de jeg i utgangspunktet oppfattet som mine viktigste informanter, nemlig de ansatte som arbeidet i direkte kontakt med de kvinnelige lånetakerne og gjennom disse med de kvinnelige lånetakerne selv. Materialet jeg har fra Banmujers kontorer i Caracas er derfor basert på "ekspertene" på dette temaet. Dette er viktig kunnskap, men disse personene representerer trolig ikke flertallet av de ansatte i Banmujers kontorer i Caracas. På den annen side er de dedikerte og eksplisitte representanter for den ideologien banken ønsker å uttrykke utad.

Under oppholde i Caracas tilbød Banmujer meg et stipend, noe jeg anså som forskningsetisk problematisk. Dette krevde en avklaring av relasjonen mellom bankens ledelse og deres forventninger til mitt prosjekt, og mitt eget mål om interesseuavhengighet. Jeg hadde allerede oppfattet at Cecilia tidvis prøvde å lede meg inn på visse tema og påvirke hva prosjektet skulle handle om slik at banken kunne dra nytte av arbeidet jeg gjorde. Samtidig bedyret hun at det var mitt prosjekt, at det var jeg som visste hva jeg burde gjøre og at mitt antropologiske prosjekt ville være av interesse for dem uavhengig av mitt spesifikke fokus. Etter å ha avklart at stipendet kun var en liten støtte til reiseutgifter for å sikre at jeg skulle kunne ferdes trygt i Caracas og at Banmujers ledelse forsikret at de ikke hadde ønske om å påvirke prosjektet mitt tok jeg imot det månedlige stipendet på 400 Bs.F (840 kr) for de to månedene jeg var i Caracas.

..via Cumaná til Carúpano

I mars flyttet jeg ut av Caracas og ble gjennom Cecilia introdusert for Carolina i Cumaná, som var koordinerende *promotora*¹⁵ i staten Sucre. Carolina var en politisk aktiv kvinne og introduserte meg for det chavistiske prosjekt. Jeg fikk følge med i hennes arbeid, observerte og deltok på møter med kvinner som søkte om kreditt og var med på besøk til kooperativer som fikk støtte fra Banmujer. Dette var verdifullt for å forstå hvordan bankens ansatte arbeidet i kontakt med kvinner og deres relasjon til lånetakerne. *Promotoraenes* daglige kontakt med potensielle og/eller etablerte lånetakere gjorde at deres forestillinger og handlinger i forhold til sitt arbeid og bankens ideologi var viktig. Det er disse ansatte som setter bankens ideologi i praksis i tillegg til at det også er gjennom disse ideologiene (og de forestillingene, kunnskapene og moralitetene denne inneholder) formidles til kvinnene. Deres role er dermed et viktig mellomledd mellom bankens ideologi og praksis og mellom banken som statlig støttet institusjon og dens brukere. Carolina introduserte meg for Marisol, lokal *promotora* for Banmujer i nabobyen Carúpano, som jeg også fikk følge i hennes arbeid og møtevirksomhet med kvinnelige lånetakere.

I kapittel 3 vil jeg gå inn på hvordan kvinner kan få kreditt fra Banmujer gjennom å organisere seg på en av to ulike måter; gjennom å danne et kooperativ eller å danne en gruppe (UEA) på maks 5 personer. Det ble derfor viktig for meg å ha informanter som kom fra grupper av kvinner med de to ulike typene organisering, da deres arbeids- og livssituasjon tilsynelatende var forskjellig. Jeg ble alltid kjent med de kvinnelige lånetakerne via en av de bankansatte. Som lånetakere var de i en relasjon til banken som er preget av et økonomisk avhengighetsforhold og gjeld. Derfor forsøkte jeg å være var på om disse kvinnenes deltakelse i mitt prosjekt var frivillig. I mitt møte med noen av kvinnene som samtykket, men som med tydelig kroppsspråk uttrykte at de var ukomfortable og motvillige, avsluttet jeg derfor samtalen fort og jeg baserer meg ikke på deres uttalelser i denne oppgaven.

Med Marisol besøkte jeg 5 forskjellige kooperativer Banmujer hadde gitt kreditt til. I tre av disse, La Panadería ("Bakeriet"), La Peluquería ("Frisørsalongen") og Las Costureras ("Syerskene")¹⁶, tilbrakte jeg 1-2 dager i uken i de tre siste månedene av feltarbeidet. På disse arbeidsplassene gjorde jeg deltakende observasjon og samtalte med kvinnene. Å være med på

---

¹⁵ En *promotora* er en ansatt som jobber med kontakten med de kvinnelige lånetakerne på lokal basis. Denne rollen vil jeg diskutere nærmere i kapittel 3.

¹⁶ Navnene på kooperativene er fiktive og er gitt etter aktiviteten kvinnene har basert sin drift på. Jeg vil bruke disse som egennavn for kooperativene videre i oppgaven.

brødbakingen i bakeriet og å la hår og negler klippes og lakkes på frisørsalinen var en viktig måte å "bli en av dem", og gjorde at jeg fort fikk innpass. Jo tryggere jeg ble og fortalte mer om meg selv, jo mer åpne og inkluderende var kvinnene. De "offisielle" historiene jeg fikk fortalt ved første møte ble erstattet med personlige erfaringer og forestillinger. I to av kooperativene, der kvinnene var alle i en alder mellom 18 og 65 år, fikk jeg rollen som en blanding av novise, kollega, en utenforstående de kunne luften sine frustrasjoner for, en utenlandsk og interessant venninne og ung jente de eldre følte behov for å passe på. Etter hvert som jeg ble mer kjent med kvinnene ble stemningen avslappet og sladder, kjefting, tull og latter gjorde arbeid og samvær både avslappende og slitsomt. Jeg ble også invitert med hjem til noen av dem og fikk et lite innblikk i deres familiære relasjoner og samhandling med mann, barn og annen familie. På slutten av feltarbeidet gjorde jeg formelle, semi-strukturerte intervjuer med noen av kvinnene i hvert kooperativ, med spørsmål om deres hverdag, arbeid og daglige oppgaver, om deres familierelasjoner og tanker om det å være kvinne.

Gjennom Silvia og Felida, to kvinner som bodde i utkanten av Carúpano og som tidligere hadde hjulpet Marisol med kontakten med de kvinnelige lånetakerne i området, kom jeg i kontakt med 22 kvinner som hadde fått personlige lån gjennom å organisere seg i små grupper (UEA). Jeg gjorde korte intervjuer første gangen jeg møtte hver enkelt av dem og fulgte opp noen av disse med et lengre intervju senere. En av disse kvinnene, Daniela, tok meg til seg som elev, men også som en slags fosterdatter. Hun lærte meg å dreie leire på skolen der hun arbeidet, jeg tilbrakte mye tid hjemme hos henne og fikk nær kontakt med hennes yngste datter og små barnebarn. Dette var av en av de få informantene jeg fikk oppleve både i hennes arbeidsmiljø og den hjemlige sfære.

Blant de andre kvinnene var jeg i utgangspunktet nervøs for at tilstedeværelsen av "representanter" fra Banmujer (Marisol, Silvia eller Felida) skulle påvirke hva kvinnene ønsket å fortelle for eksempel om hvordan de anvendte kreditten de hadde mottatt. Dette syntes likevel ikke å være tilfellet, da jeg allerede ved første møte fikk historier fra kvinner som hadde brukt kreditten på andre kostnader enn de den var ment for, eller om problemer med tilbakebetalingen av renter og avdrag. Dette kan både komme av at kvinnene ikke følte noe negativt ved å bryte Banmujers retningslinjer, men også av at de gjerne kjente Silvia og Felida personlig og at disse to ikke egentlig var representanter for Banmujer, men lokale kvinner som for en periode var engasjert av banken. Selv var jeg opptatt av å markere at jeg ikke var en

representant for banken, og derfor var det viktig å gjøre hovedintervjuene uten bankansatte tilstede.

I Venezuela regnes 1–2 % av befolkningen som urbefolkning. Spesielt i nordlige kystområder er det også bosatt grupper med afrikansk opprinnelse. Ellers er befolkningen mestiser (ca. 70%) og hvite (ca. 20%) (Store Norske Leksikon, 2009b). Med 88 % av befolkningen bosatt i byer er Venezuela et av Latin-Amerikas mest urbaniserte land. Banmujer har egne prosjekter for kredittutstedelse og tilrettelegging for urbefolkning og afrovenezuelansk befolkning, i forsøk på å heve deres svært marginaliserte og fattige posisjon. I mitt feltarbeid valgte jeg å hovedsakelig fokusere på mestiser, og kvinnene jeg ble kjent med hadde en svært variert avstamning. Hudfarge og etnisk avstamning var bakgrunn for både stolthet og fordommer. 80- og 90-tallets kjønnsforskning har blitt kritisert for et manglende blick for sammenhengene mellom etnisitet og kjønn eller for å gi urbefolkningskvinner en begrensende offerrolle i de tilfellene denne sammenhengen er anerkjent (Laurie 2005:386-87, se også Wade 1997). Selv om hudfarge og etnisitet er premisser for forskjeller og hierarkisk vurdering som virker parallelt med kjønnspremissene har jeg likevel valgt å ikke gjøre dette sentralt for denne oppgaven.

Språk og tilgjengelighet

Under hele feltarbeidet kommuniserte jeg utelukkende på spansk. Jeg kunne spansk godt nok til dagligdagse samtaler da jeg kom, men brukte en periode i begynnelsen av oppholdet både i Caracas og Carúpano til å venne meg til dialekter, lokale ord og uttrykk og den hurtige måten å prate på. Språkproblemer har medført både mangler og positive konsekvenser for feltarbeidet. Det er samtaler jeg ikke har forstått alt av samtidig som mine uttallige spørsmål om ord og begreper ble tatt vel imot og ga meg viktige forklaringer på sentrale begreper. Noen spanske begreper har også i seg selv vært vanskelige å oversette til norsk uten av de mistet deler av sin betydning.

Venezuela har en svært utbredt kriminalitet og er blant annet av de landene det skjer flest drap i verden (Violence, 2008:5). Drap og ulykker var også et vanlig samtaletema blant mine informanter. Spesielt i Caracas, men også ellers i landet, var det viktig å ta forhåndsregler. I løpet av oppholdet i Caracas ble jeg også frastjålet notatboka mi to ganger. Jeg måtte rekonstruere de tidligste observasjonene og intervjuene, men en del av materialet fra den første

perioden har nødvendigvis gått tapt. Det tok også på rent mentalt å måtte kontinuerlig vurdere sikkerhetsrisikoen og ta forhåndsregler der jeg var.

Fordi jeg var alene (kvinne og med nordisk utseende) var jeg begrenset i hva jeg kunne foreta meg og hvor jeg kunne dra til hvilken tid. Dette begrenset blant annet tilgangen til å gjøre deltakende observasjon (altså samvær utover det å gjøre et intervju) i mine informaners private hjem, da dette eventuelt skulle foregå på ettermiddags-/kveldstid og de anså det som uaktuelt at jeg skulle bevege meg i deres områder etter mørkets frembrudd mellom kl 18.00 og 18.30. På grunn av denne begrensningen ble det også vanskeligere å komme i kontakt med menn som hadde relasjoner til mine kvinnelige informanter. Bekjentskapene jeg fikk med disse mennene var korte og sporadiske og jeg fikk det metodiske problemet at mennene ikke anså seg selv som informanter fordi prosjektet mitt omhandlet kvinnene og dermed "ikke hadde noe med dem å gjøre". På grunn av denne begrensede tilgangen til kvinnenes hjemlige sfære består mitt materiale derfor hovedsakelig av data om og innhentet fra kvinner.

Det kan ta lang tid å komme inn i et felt, å bli ordentlig kjent med personene som danner dette feltet og oppnå den tilliten som er avgjørende for å få ta del i deres mer personlige, "back-stage", tanker og forestillinger. Av denne grunn hadde jeg opprinnelig planlagt å tilbringe ca en måned i Banmujers kontorlokaler i Caracas, for så å vie resten av feltarbeidet til fokuset på Banmujers kvinnelige lånetakere. Det viste seg imidlertid at det tok lengre tid enn beregnet å få de bankansatte i Caracas til å sette meg i kontakt med lånetakerne og dette påvirket nødvendigvis de relasjonene jeg opparbeidet med kvinnene, samt at det begrenset informantutvalget noe. På den annen side ga perioden i Caracas, som ble lengre enn planlagt, og perioden i Cumana, en større forståelse for Banmujers ideologi og arbeid, noe som har påvirket mitt valg av teoretisk rammeverk og analyse. At jeg fikk muligheten til å følge to forskjellige *promotoras* i sitt arbeid for banken og møte med lånetakerne bidro blant annet til innsikt i variasjonen i arbeidsmetoder og resultater for de lokale bankansatte, og hvor personavhengig dette arbeidet var.

Anonymisering

For å anonymisere personene og stedene jeg har møtt og vil referere til har jeg brukt pseudonymer. Dette med unntak av Banmujers øverste leder, som er en sentral og offentlig person, og som jeg hovedsakelig har møtt i offentlige sammenhenger. De bankansatte jeg har

intervjuet ved sentralkontoret i har uttalt seg som representanter for Banmujer, en offentlig institusjon, utvalgt på bakgrunn av sin spesialkunnskap om et tema banken har en offisiell ideologi om. Derfor har jeg kun gitt dem nye navn og ser dette som etisk forsvarlig. Jeg har utelatt private og personlige opplysninger og trekk ved disse ansatte. På grunn av de kvinnelige lånetakernes avhengighetsrelasjon til Banmujer er disse personenes anonymitet viktig å bevare. Jeg har utelatt karakteristikk som kan gjøre dem identifiserbare, delt opp deres historier og endret noen personlige trekk. Jeg har også endret noen av aktivitetene de har engasjert seg i uten at dette har stor betydning for den overordnede betydningen.

Oppgavens struktur

Jeg har innledningsvis beskrevet en regional, historisk, politisk og antropologisk kontekst som jeg anser som relevant for å forstå den politiske prosessen president Hugo Chávez har ledet Venezuela gjennom siden 1998, og kjønnsideologien som er en del av denne prosessen.

I kapittel 2 vil jeg tilnærme meg Hugo Chávez' statlige kjønnsideologi gjennom å fokusere på noen sentrale endringer Chávez har foretatt ved innføringen av en nyformulert grunnlov, tilpasset hans politiske ideologi. De aktuelle endringene angikk kvinner og likestilling mellom menn og kvinner. Jeg vil vise, gjennom grunnlovsendringene og de ansatte i Banmujers aktive bruk av dem i sin ideologi, hvordan den statlige kjønnsideologien bygger på både likhets- og forskjellsfeministiske ideer om likestilling mellom menn og kvinner. Den tvetydigheten som oppstår ved å bygge en ideologi på de motstridende verdiene disse ideene inneholder vil gå igjen i alle kapitlene i oppgaven. Det samme vil fokuset på den kjønnete arbeidsdelingen i familien, som er et grunnlag for de to likestillingsretningene, dog på ulikt vis.

Kapittel 3 omhandler etablering og oppbygning av Banmujers som mikrokredittbank for kvinner, og hvordan bankens virksomhet bygger på forskjellige forestillinger om utvikling tilpasset Chávez politiske ideologi og program. Jeg vil argumentere for at bankens organisering av de kvinnelige låntakerne kan sees som en operasjonalisering av Chávez' politiske ideologi og gjennom dette engasjere og organisere kvinner, og drive det jeg vil kalle et "oppdragerprosjekt". For å kunne gå inn i Chávez' og Banmujers kjønnsideologi har jeg beholdt et analytisk skille mellom den praktiske/organisatoriske og den verbalt formulerte/ideologiske siden ved Banmujer, selv om disse i praksis er sammenvevd og påvirker hverandre gjensidig.

Kapittel 4 omhandler Banmujers kjønnsideologi slik den formuleres av bankens ansatte ved sentralkontoret i Caracas og slik den formidles og settes ut i praksis av *promotoras*, ansatte som har direkte kontakt med brukerne. Kvinnenes rolle som *protagonister*, aktive i utviklingen av så vel sitt eget som hele samfunnets liv, blir stående som hovedmål for banken og som kontrast til forestillingen de har om kvinnen som offer for "eksklusjon fra samfunnet og økonomien gjennom historien" og for en kultur hvis kjønnsrollemønstre gjør kvinnene økonomisk avhengige av menn og dermed sårbare.

I kapittel 5 presenterer jeg hvordan de kvinnelige lånetakerne selv beskriver seg som kvinne i en *machista*-kultur. Kvinnenes selvforståelse inneholder forestillinger som Banmujers ansatte både "snakker om" og "til" i sitt endrings- og "oppdragerprosjekt". Jeg gir eksempler på hvordan ulike lånetakere organiserer sin hverdag rundt arbeidsoppgaver i hjemmet og i eventuelt lønnsarbeid utenfor hjemmet. Dette, for å vise at det er en tydelig forskjell på aktivitetsnivå utenfor hjemmet mellom kvinnene som får personlig kreditt gjennom å organisere seg i små grupper og kvinnene som etablerer et kooperativ.

I kapittel 6 diskuterer jeg de bankansattes og lånetakernes forståelse av "den venezuelanske kvinnen" som *soltera* (enslig mor) eller *protagonista* (kvinnelig, aktiv medborger). Tvetydigheten som oppstår i den statlige kjønnsideologien (ved at den baserer seg på motstridende ideer om likestilling) og de ulike kvinnerollene den impliserer forenes i forestillingen om *la soltera* og idealet om *la protagonista*.

Kapittel 2:

Grunnlovsendringer og kjønnsideologi

Allerede i sitt første år som president, i 1999, innførte Hugo Chávez innførte han en ny grunnlov. Denne grunnloven var tilpasset Chávez' politiske ideologi og prosjekt og fikk navnet "la Constitución de la República Bolivariana de Venezuela" (Constitución 1999, 2009). Noen av endringene fra den forrige grunnloven var rettet direkte mot kvinner og kvinners situasjon. I dette kapitlet skal jeg ta for meg to viktige grunnlovsendringer Chávez har gjort for å fremheve kvinnene. Den ene er at terminologien er gjort kjønnsinkluderende. Dette er gjort enten ved å benytte kjønnsnøytrale begreper eller ved å legge til feminine termer ved siden av de allerede oppførte maskuline termene som var ment å gjelde den generelle venezuelanske befolkningen. Å gjøre de feminine termene eksplisitte, fremfor å være "innbakt" i den maskuline termen, har vært et viktig grep for å synliggjøre Venezuelas kvinner likeverdige med menn som samfunnsborgere. Den andre endringen var innføringen av en ny paragraf, rettet spesielt mot kvinner; "Artículo 88". Der står det:

Staten skal garantere kvinners og menns likhet og rettferdighet i utøvelsen av retten til arbeid. Staten skal anerkjenne arbeid i hjemmet som økonomisk aktivitet som skaper merverdi og produserer rikdom og sosial velferd. Husmødre har rett til sosial sikkerhet i henhold til/samsvar med loven (Artículo 88, 2009, min oversettelse).

Disse endringene er også spesielt interessante fordi de ble aktivt fremhevet og tatt i bruk av Banmujers ansatte. Verdier og retningslinjer fra Chávez' politiske prosjekt er sentralt i Banmujers arbeid. De ansatte i bankens kontor i Caracas fremhevet stadig grunnlovsendringene som var rettet mot kvinner, som viktige mål i arbeidet for å bedre kvinners livssituasjon. De ansatte som arbeidet i kontakt med både potensielle og etablerte lånetakere brukte også grunnlovsendringene aktivt når de holdt innlegg eller kurs for kvinnene. Som nevnt i introduksjonskapitlet ser jeg Banmujers ideologi og praksis som et uttrykk for en statlig kjønnsideologi. Gjennom grunnlovsendringene, Banmujers vektlegging av dem, samt bruken og reaksjonene på dem i møtet mellom bankens ansatte og deres kvinnelige målgruppe kommer dette tydelig frem.

Jeg vil fokusere på disse to grunnlovsendringene for å vise hvordan grunnloven reflekterer og i seg selv er en del av den statlige og "offisielle ideologien", og for å vise hvilke verdier angående kjønn og kjønnsproblematikk grunnlovsendringene uttrykker.

Jeg vil argumentere for at Chávez' politiske ideologi inneholder flere forskjellige kjønnsideologier. Jeg vil grovt kategorisere disse ideologiene og verdiene de bygger på som varianter av forskjells- og likhetsfeminisme¹⁷ for å vise at Chávez' kjønnsideologi er tvetydig og bygger på delvis motstridende verdier. I sin ideologi og praksis fremhever Banmujers ansatte ulike elementer av de innbyrdes motstridende verdiene ut fra situasjon. Hva som til enhver tid fremheves er med andre ord kontekstavhengig. På denne måten kan den samme ideologien både synliggjøre og tilsløre ujevne maktforhold og verdsetting som preger ulike kjønnsrelasjoner. Denne tvetydigheten i Chávez' kjønnsideologi kommer etter mitt syn både til syne i grunnloven og i hvordan Banmujer bruker den. I denne oppgaven vil jeg vise at tvetydigheten også kommer til uttrykk i Banmujers ideologi og praksis, og er forankret i Banmujers kvinnelige lånetakeres forestillinger, organisering, arbeid og dagligliv.

Lover som refleksjon av normer og verdier

Howell (2006) og Howell og Melhuus (2009) argumenterer for at lover reflekterer verdier i et samfunn. Loven er i følge Norsk Blå Ordbok (2009) "rettsbestemmelse(r) som vedtas av vedkommende statsmakt og som er bindende for innbyggerne og de øvrige statsmakter". Lover egner seg som materiale i studier av staten fordi de er nedskrevne og kumulative, noe som gjør det mulig å spore endringer som for eksempel gjøres av det sittende Storting, og de verdiene disse reflekterer over tid (Howell og Melhuus 2009). I Det Store Norske Leksikon står det om grunnloven at:

En grunnlov er "det sett av bestemmelser som konstituerer et lands politiske system og regulerer særlig viktige sider ved dets funksjonsmåte [...] [Den] skal skape stabilitet og forutsigbarhet i statsstyret og også regulere den måten vanlige lover vedtas og endres på [...] Grunnlover fyller sin stabiliserende rolle bl.a. ved at de normalt bare kan endres etter spesielle og ekstra krevende vedtaksprosedyrer (Store Norske Leksikon, 2009a).

---

¹⁷ Jeg bruker her forskjells- og likhetsfeminisme som forenklede kategorier av kjønnsideologier. Disse kategoriene favner om feministiske teorier som anser likestilling mellom kvinne og mann som oppnåelig, henholdsvis gjennom at kvinnens tradisjonelle rolle i den private sfære blir verdsatt på lik linje som mannens rolle i den offentlige sfære, eller gjennom at kvinnen tar del i den offentlige sfære på lik linje med mannen.

Endringer av grunnloven gjøres derfor i utgangspunktet sjeldnere enn av den alminnelige loven. At Chávez har innført en ny grunnlov viser dermed hans politiske og ideologiske brudd med tidligere presidenter og regjeringer. Denne Bolivarianske grunnloven ble innført etter folkevalg, med 54% av stemmene. Derfor er også grunnloven et viktig uttrykk for Chávez' politiske ideologi.

Melhuus og Howell (2009) fremhever lovens relevans i studiet av staten ved å påpeke at den er både deskriptiv og normativ. Howell skriver også:

Laws reflect current ideas and values at the same time as they seek to modify or change these in a particular direction. What at any time is thought to constitute an improvement also reflects reigning values. Laws are thus descriptive as well as normative. (Howell 2006:137)

Spesielt fordi det i dette tilfellet er gjort *endringer* i grunnloven blir verdiene lovene uttrykker aksentuert. At Hugo Chávez gjør radikale endringer i grunnloven markerer at hans ideer og verdier står i kontrast til de forhenværende presidenters ideer og verdier slik de er uttrykt i tidligere grunnlovstekster. Hans nyformulerte paragrafer uttrykker dermed ikke bare hvilke forbedringer han ønsker å oppnå i samfunnet, men også det han anser som en forbedring av tidligere presidenters verdier.

Det er likevel viktig å poengtere at både grunnloven fra 1961 og den nye grunnloven fra 1999 vil begge reflektere nåværende, regjerende verdier i samfunnet. Verdiene som uttrykkes i den eldre grunnloven er ikke nødvendigvis "utdatert" om det innføres endringer. Det kan være nettopp disse verdiene, og praksisen de fordrer, som nye lover kan forsøke å regulere og endre. At Chávez i det hele tatt anså det som nødvendig å innføre nye lover kan nettopp forstås som et uttrykk for at de tidligere lovene reflekterer verdier som fremdeles er aktuelle i samfunnet generelt. På den annen side kan et behov for endring av grunnlovstekster også komme av at verdier som allerede har eksistert i samfunnet en stund ikke har kommet til uttrykk i den gamle grunnloven. Omskrivning og nye paragrafer kan da ansees som "oppdateringer" fremfor endringer. Dette viser også at det er viktig å skille mellom "offentlig ideologi" (uttrykt gjennom grunnloven) og aktørers egne verdier, forestillinger og erfaringer, samt deres handlinger og praksis i hverdagen.

De to grunnlovsendingene jeg fokuserer på reflekterer Chávez' politiske visjon og en overordnet (om enn tvetydig) verdi om likestilling mellom menn og kvinner. På flere av møtene *promotoraen* Carolina holdt for kvinner underveis i kredittsøknadsprosessen trakk hun frem disse aspektene ved grunnloven. At hun og andre ansatte i Banmujer anså det som nødvendig å informere om hva grunnloven sier om Venezuelas kvinnelige befolkning kan være uttrykk for en forestilling de bankansatte har om at deres målgruppe ikke har kunnskap om rettighetene grunnloven gir dem, og at de trenger å kjenne disse for å kunne bedre sin situasjon. Det var også få kvinner som svarte positivt da Carolina spurte om de kjente til for eksempel *Artículo 88*. Dette kan tolkes som et uttrykk for at de nye lovene foreløpig kun reflekterer ideer og verdier som er en del av den statlige tankegangen. Jeg tolker det heller som at kvinnene ikke kjente til de eksakte formuleringene og de spesifikke metodene benyttet i grunnloven for å gjøre likeverdet mellom mann og kvinne eksplisitt. Den overordnede verdien om likestilling og likeverd mellom kvinner og menn opplevde jeg på den annen side som svært sterkt forankret blant kvinnene og befolkningen generelt. Grunnlovsendingene uttrykker altså verdier både i den statlige, "offisielle", politiske ideologien, og i de folkelige forestillingene.

Grunnlovsendinger

Kjønnsnøytrale begreper

Som nevnt er det to grunnlovsendinger rettet mot kvinner jeg anser som viktige uttrykk for Chávez kjønnsideologi. Den ene er innføringen av "kjønnsnøytrale" begreper eller "nøytraliserende presiseringer" der dette er relevant. En hovedkampsak for kvinnebevegelsen verden over har vært å gi kvinner like rettigheter som menn. Beatrice Halsaa (1996) skriver for eksempel om eksklusjonen av kvinner i de franske grunnlovstekstene fra 1791: "Grunnloven av 1791 ble innledet med Erklæringen om *menneskerettigheter*, men kvinner fikk ikke politiske rettigheter. Grunnloven illustrerte dermed i klartekst at "*menneske*" betyr "*mann*", hvilket på ny ble slått fast i forfatningen av 1793 som innførte alminnelig stemmerett for menn (franske kvinner fikk ikke stemmerett før i 1945)" (Halsaa 1996:152, min utheving). Både kvinneaktivister og akademikere har kritisert begrepsbruk og formuleringer, enten det er i dagligtale eller offentlige tekster, for å være kjønnet. Maskuline termer har skullet implisere både kvinner og menn (Blakar 1981). "...it seems generally implied that women should, may, must, [...] feel that they are also being addressed. This also pertains to so-called neutral terms that generally apply to men such as "every," "one," "the doctor," or "the politician" (Wodak 2005:519). Rolv Mikke Blakar skriver i *Språk er makt* (Blakar 1981:20) at språk og språkbruk

impliserer maktbruk enten avsenderen intenderer dette eller ikke. Språket avspeiler sosiale maktstrukturer i samfunnet (et eksempel på dette er at begrepet formann Valg av navn og begreper strukturerer for eksempel hvordan navnebæreren oppfattes (1981:30-31).

"I stor utstrekning vert faktisk vår sosiale realitet strukturert og formidla gjennom språket. At språket vårt manglar ord som "yrkesmann", "vaskemann", "forkvinne" og "jomherre", men har "yrkeskvinne", "vaskekone", "formann" og "jomfru", er naturlegvis heilt ut avgjerande for kva *sosiale realiteter* vi kan gripe, forstå og formidle ved hjelp av det norske språket" (Blakar 1981:31, forfatterens utheving).

Blakar påpeker altså at aktører strukturerer sine erfaringer gjennom språket. Men han argumenterer også den andre veien, slik som Wodak:

"Language gets constructed by people with respect to "reality." That is, language is influenced by the social situations in which people interact. In this way, language structure is reflected in social structure and, at the same time, influences people through world-views and ideologies, and thus legitimizes the economic imbalance" (Wodak 2005:520).

Dette viser dermed hvordan sosial struktur og språk påvirker hverandre gjensidig. Dette er også, slik jeg skal komme til, viktige faktorer ved språket som gjør det sentralt i arbeidet for likestilling.

Blakars eksempler ville vært andre på spansk, men poenget er det samme. Alle begreper formidler ulike perspektiver og interesser (Blakar 1981:43). Yrkestitlene *doctor* og *profesor* har for eksempel tradisjonelt sett vært besatt av og forbundet med menn. Av denne grunn kan også disse "såkalte nøytrale begrepene" bli forbundet med mannlighet. En *-a*-endelse for presisering av legens eller professorens kvinnelige kjønn må til for at budskapsmottaker ikke skal tro det er en mannlig lege eller professor, eller i det minste være usikker på den omtaltes kjønn.

Disse perspektivene og interessene, samt makten i begrepene blir spesielt synlige ved navne- eller begrepsbytter, slik Chávez har gjort i grunnloven. I spansk grammatikk har substantiver forskjellig endelse ut fra om det er hankjønn (*-o/-os*-endelse) eller hunkjønn (*-a/as*-endelse). Når det er snakk om mennesker i 3. person flertall blir den maskuline endelsen brukt når ordet skal innebefatte både kvinner og menn. I tidligere grunnlover har kun den maskuline termen blitt brukt. I den Bolivarianske Grunnloven har Chávez enten benyttet kjønnsnøytrale begreper

eller konsekvent lagt til de feminine termene, på lik linje med de maskuline. I den forrige grunnloven, utarbeidet og innført under president Rómulo Betancourt i 1961 (Constitución 1961, 2009), er for eksempel "*todos*" ("alle", maskulin endelse) og "*los venezolanos*" ("venezuelanerne", maskulin endelse), hovedsakelig brukt som term for de menneskene grunnloven er ment å gjelde; hele den venezuelanske befolkningen. I den nye grunnloven fra 1999 (Constitución 1999, 2009) er disse endret til blant annet til det kjønnsnøytrale "*toda persona*"¹⁸ ("enhver person") eller "*los venezolanos y venezolanas*". Denne endringen av terminologi presiserer eksplisitt hvordan grunnloven skal gjelde hele Venezuelas befolkning uavhengig av kjønn, og indikerer en holdningsendring mot at kjønns- og kvinneproblematikk er viktig, og at kvinner og menn skal være likestilt for loven.

Blakar presiserer også at språket kan bidra til å hindre kvinners (og menns) frigjøring og sosial endring. Språket avspeiler ikke bare de sosiale maktstrukturer fra "tidligere tider" ved at det er skapt og bygget opp gjennom generasjoner, men det vedlikeholder og befester dem også. Endring av språk og begreper kan dermed også bidra til å forhindre endring ved at det tilslører maktstrukturene i samfunnet (Blakar 1981:55-56). Derfor er det viktig å reflektere og avdekke de sosiale mekanismene, perspektivene og interessene i språkbruk og begrepsvalg. Dette gjør språk til et viktig virkemiddel i arbeidet for likestilling, noe Chávez ser ut til å ha anerkjent i sin utforming av den Bolivarianske grunnloven.

Artículo 88

Den andre endringen Banmujers ansatte fremhevet var *Artículo 88*. Det er to sentrale elementer i denne paragrafen jeg vil fremheve; hvordan den (både emisk og etisk) er en "kvinneparagraf", altså kjønnnet, til tross for sin tilsynelatende kjønnsnøytrale formulering, og hvordan den tar oppgjør med en bestemt oppfatning og verdilegging av begrepet "arbeid". Disse to elementene henger nødvendigvis sammen ved at paragrafen omhandler verdsetting av husarbeid. *Artículo 88*'s formulering begynner kjønnsnøytralt med å gi kvinner og menn lik rett til arbeid. At "[s]taten skal anerkjenne arbeid i hjemmet som økonomisk aktivitet som skaper merverdi (*valor agregado*) og produserer rikdom og sosial velferd" (*Artículo 88*, 2009) er også, rent formuleringsmessig, helt nøytralt. At "arbeid i hjemmet" tradisjonelt sett har vært forbundet

---

¹⁸ For eksempel, se "*Artículo 32*" (Constitución 1999, 2009).

med kvinnen (jf. Blakars påpeking av kjønnsroller som reflekteres i språket) blir ikke synlig før i den siste setningen, der "amas de casa", "husmoren", kun blir skrevet med feminin endelse¹⁹.

At Chávez har sett det som nødvendig å innføre denne paragrafen uttrykker, i tillegg til at den anerkjenner kvinners arbeidsinnstas i hjemmet, at kvinners arbeidsinnsats tidligere ikke har blitt anerkjent som (mer-)verdiskapende arbeid. "Arbeid i hjemmet" (*trabajo en el hogar*) står for eksempel oppført under "befolkning utenfor arbeidskraften" (*fuera de la fuerza de trabajo*) som en type "uvirksomhet" (*inactividad*) sammen med studenter, pensjonerte og uføre, i den nasjonale statistikken over befolkning og arbeid (Censos de población 2001). Journalist John Green (2005) trekker frem Nora Castañedas engasjement angående dette:

She also despises terms like 'economically inactive' when referring to women and the so-called unemployed. 'What does that mean? It implies that women, who do all the housework and often work a small plot of land and sell their produce, are not active. Of course they are! But it's unrecognized and unpaid labour.'

Dette er også en kritikk både kvinnebevegelse og kjønnsforskere har rettet mot det kapitalistiske samfunnet og marxistisk teori i sitt arbeid for å se sammenhenger mellom klasse- og kjønnsforskjeller i det kapitalistiske systemet. Ann Oakley var for eksempel "opptatt av hvordan husarbeid mister karakteren av å være arbeid; dels ved at det er gratis, dels ved at det ikke synes" (Oakley referert i Melhuus og Borchgrevink 1984:326). Andre har ønsket å synliggjøre hvordan kvinnens arbeid har blitt oversett til tross for at det bidrar til å "reproduce the labour power of the current generation of workers, and the next generation of future workers. Capitalism, like earlier class societies, has benefited from the unpaid labour performed by women in the home" (Bakan 2005:324). Det er nærliggende å anta at det er denne feministiske kritikken Chávez har bygget på i utformingen av *Artículo 88*. Retorisk er *Artículo 88* en anerkjennelse og synliggjøring av husmødrene og kvinnenens arbeid og innsats i hjemmet som samfunnsnyttig. Samtidig er det også en stadfestelse av husarbeidet som kvinnelig. Denne tvetydigheten skal jeg komme tilbake til snart, men for å gi en bedre forståelse for denne tvetydigheten vil jeg først beskrive nærmere hvordan grunnlovsendringene rettet mot kvinner ble brukt aktivt av Banmujers ansatte.

---

¹⁹ I Spansk Blå Ordbok (2004) er *Ama de Casa* oversatt til "husmor, husholderske, hjemmeværende" og *amo* til "husbond, husherre, huseier, vert". I løpet av de seks månedene i Venezuela hørte jeg aldri den maskuline termen bli brukt. Mine informanter opplevde *Artículo 88* som en "kvinne-paragraf", som en hyllest til kvinnene. Dette ser jeg som et uttrykk for at de satte likhetstegn mellom husmoren og kvinnen.

Banmujers aktive bruk av grunnloven

Chávez anså det altså som nødvendig å presisere kvinnes likestilte posisjon for grunnloven ved å innføre de feminine endelsene ved siden av de maskuline. Dette synliggjør hvordan de tidligere begrepene som for eksempel "folket", "personer", "arbeidere" i utgangspunktet har vært mannlige, og dermed ekskluderende i forhold til kvinner. Den sentrale plassen grunnlovsendringene har fått også i Banmujers ideologi og arbeid ble tydelig allerede de første dagene jeg tilbrakte i Banmujers hovedkontor i Caracas. Flere ansatte brukte konsekvent både feminine og maskuline termer når de snakket om ulike menneskegrupper (som for eksempel *los trabajadores y las trabajadoras*, de mannlige og kvinnelige arbeiderne). I noen av Banmujers rapporter og månedlige tidsskrifter var "@" ("o" og "a" i samme tegn) satt inn som bokstav for å inkludere både mannlige og kvinnelige endelse i et ord når det var snakk om både kvinner og menn. I tidsskriftet fra juli 2007 står det for eksempel: "Et av trekkene/retningslinjene (*lineamientos*) er å styrke de Folkelige Nettverkene av Banmujers Brukere (*usuari@s*), gruppene med afrikansk opprinnelse (*las comunidades de afro descendientes*), innfødte (*indígenas*), bønder (*campesin@s*), minearbeidere (*miner@s*) og landlige grupperinger (*agrupaciones rurales*) [...]" (Revista Banmujer, juli 2007). Jeg fikk også referert til *Artículo 88* nesten daglig. Denne paragrafen ble beskrevet og forklart med tydelig stolthet og entusiasme, blant annet av en av avdelingenes mannlige leder.

Også Nora Castañeda, Banmujers øverste leder, trakk frem den nye grunnlovens anerkjennelse av kvinnens arbeid i hjemmet (jf. *Artículo 88*) som et hovedpunkt i kvinnefrigjøringskampen og en seier for kvinnene da hun holdt åpningstalen under konferansen "Encuentro Nacional "Mujer, Trabajo y Salud"" (Nasjonalt møte om "Kvinne, Arbeid og Helse" for ansatte og interesserte i organisasjoner med kjønn, arbeid og/eller helse i fokus, Caracas, februar 2008). Nora Castañeda har vært en sentral aktør i etableringen av Banmujer og har lang erfaring fra kvinnebevegelsen i Venezuela. I åpningstalen tok hun seg god tid, gjentok viktige ord og snakket klart og tydelig. Hun så engasjert og sterk ut med en alvorlig mine. Publikum, som ellers hadde en tendens til å småprate seg imellom eller gå litt ut og inn av lokalet, satt stille og lyttet aktivt. De ga små nikk og tilrop ved de av Noras poenger som de tilsynelatende fant ekstra viktige og engasjerende. Castañeda fortalte om hvordan dagens arbeidsfordeling har sin opprinnelse fra helt tilbake til jeger- og sankersamfunnet, da kvinners jobb var å ta vare på barn, eldre og de syke, mens menns oppgave var å dra ut på jakt. Hun gjentok flere ganger at "kvinnene tok vare på livet" og at deres arbeid i hjemmet og på boplassen av den grunn var en forutsetning for at mannen skulle kunne forlate boplassen for å gjøre sitt arbeid, og for

overlevelse og videreføring av selve livet. De var altså reproduktive, men også med i, eller en forutsetning for, det produktive arbeidet. Castañeda deklamerte at kvinnens innsats endelig hadde blitt synliggjort som arbeid på lik linje med mannens gjennom *Artículo 88*. Hun høstet stor applaus og jubelrop fra sine i underkant av hundre tilhørere. Nesten alle var kvinner.

Også i møtet med sine lånetakere la Banmujers representanter/*promotoraer*²⁰ vekt på grunnloven. I et møte der små grupper med kvinner (og noen få menn) fikk hjelp til å fylle ut og levere søknadsskjemaer for å få lån, ble for eksempel alle samlet i en ring for en introduksjon. Etter at alle hadde presentert seg selv og sitt formål med lånesøknaden gikk Juanita, en av Banmujers ansatte, inn i ringen. Hun fikk alle til å holde hender og gratulerte høytidelig med kvinnedagen; det var 8.mars. Hun holdt et lite innlegg der hun fortalte at mange oppfattet kvinner som late fordi de ikke arbeidet. Hun poengterte at kvinner verken var late eller uten arbeid, kvinnenes arbeid var bare usynlig. Kvinnene måtte være stolte! Hun så rundt seg og spurte om noen hadde hørt om *Artículo 88* i grunnloven. Hun fikk ikke noe svar. Kvinnene så litt fāmælte på hverandre, krympet seg litt. Maria forklarte at den burde alle lese, for der sto det at husarbeidet også skulle anerkjennes som arbeid. Hun var intens i stemmen og så alvorlig rundt seg som for å poengtere at dette var viktig. Kvinnene nikket alvorstynget.

Ideologi - synliggjøring eller tilsløring av makt?

Rosendahl setter sin definisjon av ideologibegrepet i kontrast til den klassiske marxistiske forståelsen av ideologi, definert som "falsk bevissthet" og "a set of ideas used by a dominant group to cover up the real relations of power in a society" (Rosendahl 1997:3). Som forklart i kapittel 1 benytter jeg også en ideologidefinisjon som ikke inneholder det maktaspektet Marx forfektet. Men Marx' ideologidefinisjon minner likevel om et viktig aspekt selv ved en "maktnøytral" ideologi; ved å fremheve og basere ideologien på visse forestillinger og verdier er det noen forestillinger og verdier som blir synliggjort, mens andre, alternative forestillinger og verdier tilsløres, uansett om dette er en bevisst eller ubevisst konsekvens av formuleringer og uttrykksformer (jf. Blakar 1981). I den Bolivarianske Grunnloven går Chávez derimot inn for å synliggjøre et element som tidligere har blitt ansett som underforstått, og som har bidratt til eksklusjon; at den kvinnelige befolkningen er en samfunnsgruppe som er likestilt den mannlige. Chávez forfekter en kjønnsideologi med mål om å synliggjøre og anerkjenne

---

²⁰ En *promotora* er bosatt i lokalmiljøet og er ansatt av banken for å drive informasjonsarbeid, håndtere nye klienter, holde kurs for etablering av virksomheter og økonomi for lånetakerne.

Venezuelas kvinnelige befolkning og deres arbeid og innsats for samfunnet. Ved å gjøre endringene i grunnloven påpeker Chávez de maktrelasjoner som har blitt tilslørt av tidligere politiske ledere og deres kjønnsideologier, blant annet uttrykt gjennom usynliggjøring av kvinner og kvinners arbeidsinnsats i hjemmet i den tidligere grunnlovens formuleringer.

Chávez synliggjør altså en maktstruktur i forhold til kjønn som har vært fortiet og usynlig i lang tid. Gjennom Banmujers møter og kurs blir dette budskapet formidlet videre til folket. Grunnlovsendringene rettet mot kvinner og Banmujers verktøy for å hjelpe fattige kvinner inneholder dermed to motstridende kjønnspolitiske elementer. Det ene fra likhetsfeminismen, kampen for at kvinnen og mannen skal være like, hvilket i de fleste feministiske kamper har innebåret et argument for å få kvinner *ut* i arbeid. Det andre fra forskjellsfeminismen, som mener kvinner og menn skal verdsettes likt for sine komplementære og gjensidig avhengige roller i henholdsvis hjemmet og den offentlige sfære. Disse to feministiske retningene bygger på verdier og ideer om likestilling mellom kvinne og mann som er grunnleggende forskjellige og gjensidig ekskluderende. Hvilket av disse verdsettene som til enhver tid framheves og hvilke som tilsløres avhenger av hvilke elementer ved grunnloven og Banmujers arbeid som trekkes frem.

Målet for mikrokreditt er å gi mennesker med liten eller ingen inntekt en mulighet til å etablere en vedvarende og inntektsgivende aktivitet. Banmujer er bare én av flere statlige mikrokredittbanker i Venezuela, men den eneste som gir forrang til kvinner (det finnes også NGO-drevne mikrokredittbanker for kvinner). I Latin-Amerika, som så mange andre steder i verden, har mannen tradisjonelt sett hatt rollen som familieforsørger og flere av Banmujers ansatte fortalte meg at noe av det viktigste med bankens arbeid var å gi kvinnene mulighet til å ha egen inntekt, slik at de kunne være økonomisk selvstendige og uavhengige av eventuelle ektemenns penger. I bankens månedlig utgitte blad ble det ofte poengtert at 60 % av Venezuelas kvinner var *solteras* (enslig kvinne, med eller uten barn), for å argumentere for behovet for at kvinner bør ha sin egen økonomi. Siden husarbeid i eget hjem ikke gir noen inntekt, er kravene om egen inntekt en indirekte oppfordring om å ta arbeid utenfor hjemmet. Det samme er kravet om samfunns- eller fellesskapsnytte. Banken setter nemlig krav om at aktiviteten skal være til nytte for *la comunidad* (felleskapet, samfunnet). Slike aktiviteter må nødvendigvis strekke seg ut over grensene for den hjemlige sfære. Slik oppfordrer Banmujer til handling i retning mot en likhetsfeministisk tankegang. Likhetsfeminismen argumenterer for at veien til likestilling går via at kvinner inntar det offentlige arbeidsmarkedet og har en

økonomisk inntekt på lik linje som menn. Grunnloven sikrer kvinner de samme rettigheter som menn, *Artículo 88* sikrer kvinner og menn lik rett til arbeid og Banmujer oppfordrer kvinnene til å ha et inntektsgivende arbeid, om ikke fullstendig, så delvis utenfor hjemmet.

Banmujers arbeid og fremheving av grunnloven kan imidlertid også tolkes som et uttrykk for en forskjellsfeministisk tankegang. Denne feministiske retningen argumenterer for at likestilling mellom kvinner og menn ikke kan oppnås dersom kvinnen må "bli som mannen" for å oppnå den samme verdien, slik den mener likhetsfeminismen hevder. Likestilling bør heller oppnås gjennom at kvinners tradisjonelle rolle, arbeidsoppgaver og sfære i hjemmet vurderes som like verdifullt som mannens tradisjonelle rolle, arbeidsoppgaver og sfære i det offentlige. Kvinnens og mannens gjensidige avhengighet gjør dem likestilte. Banmujer fremhever kvinnens viktige rolle som husmor og mor, blant annet gjennom å fremheve *artículo 88* og grunnlovens "hyllest" til husmoren og kvinnens innsats i hjemmet. Banken oppfordrer også kvinnene til å skape inntektsbringende aktiviteter ut fra kunnskap og ferdigheter de allerede har tilegnet seg, slik at aktiviteten kan settes raskt og enkelt igang. Fordi mange av kvinnene som søker kreditt har tilbrakt store deler av sitt yrkesdyktige liv i hjemmet har de kunnskap og ferdigheter fra typiske "kvinne/husmor-aktiviteter". Et eksempel på en slik aktivitet er å utvide produksjonen på kjøkkenet, for eksempel å produsere store mengder *empanadas*, en type fritert hurtigmat, for så å selge dem i nabolaget. Mange av de kvinnelige lånetakerne baserer også sin aktivitet på ferdigheter de har tilegnet seg på kurs som i stor grad underviser kvinnen i typiske tradisjonelle hjemme- og familierelaterte kvinneaktiviteter. Dette kan tolkes som en oppfordring til kvinnene om å "bli i hjemmet".

Dermed blir oppfordringene fra Banmujer tvetydige. På den ene siden oppfordrer banken kvinnene til å trekke arbeidsinnsatsen ut av den hjemlige sfære, der det er mulig å tjene penger på aktiviteten, samtidig som den, på den andre siden, oppfordrer til å gjøre dette ved å basere seg på aktivitet i hjemmet. Anerkjennelsen og verdsettingen av de tradisjonelle husmorsaktivitetene som verdifulle og samfunnsnyttige i seg selv blir dermed stående som en noe innholdsløs hyllest, når banken samtidig signaliserer at det er gjennom å trekke aktivitetene ut av huset og gjøre dem til grunnlag for pengeinntekt at de er verdifulle.

Chávez' ideologi ser med andre ord ut til å inneholde flere forestillinger om kjønn som møtes og eksisterer side om side uten at dette nødvendigvis skaper en konflikt eller selvmotsigelse. Verdiene de ulike forestillingene bygger på møtes og kommer til uttrykk i grunnloven fra 1999,

spesielt hvis den studeres i relasjon til den tidligere grunnloven. Forestillingene kommer også til uttrykk og møtes i Banmujers arbeid, og i fremheving av grunnloven i møtet med bankens kvinnelige brukere. Lovene i seg selv og Banmujers bruk av dem reflekterer derfor grunnleggende verdier i Chávez' politiske ideologi, samt at den er tvetydig.

Kapittel 3:

El Banco de Desarrollo de la Mujer

El Banco de Desarrollo de la Mujer (Banmujer) ble, som nevnt i kapittel 1, grunnlagt i 2001 etter president Hugo Chávez' dekret. Banken utstedte 81.442 kreditter i løpet av sine 6 første virkeår. Banmujer har vært en del av Ministerio para la Economía Popular (MINEP, Departementet for folkeøkonomi) (Gestión Banmujer 2001-2007, "Breve recorrido histórico de banmujer"), siden dette departementet i 2005 ble etablert for å definere "the mechanisms for the participation of the public sector in the planning and implementation of programs related to the development of the popular economy" og videre "stimulating the roles of cooperatives, savings banks, family enterprises, micro firms and other forms of cooperative associations...that are the result of popular initiatives" (Article 24 of the decree issued on February 10, 2005, sitert i Parker 2007:71). Banmujer passer inn under dette departementet på de fleste av disse punktene, ved å være en bank, gi kreditt som startkapital for kooperativer og små familiebedrifter, og være et generelt middel i utviklingen av den folkelige økonomien (*economía popular*). Banmujer er dermed en konkretisering og utføring av Chávez politiske ideologien og styringsform; den er med på organiseringen av folket gjennom økonomisk tilrettelegging og organisering.

Christian Krohn-Hansen og Knut Nustad (2005) argumenterer for at staten ikke kan studeres som en institusjon, da den ikke er en enhetlig ting eller selvstendig aktør. Staten må snarere studeres gjennom sine praksiser. Banmujer er av de praksisene som er med på å skape de meningsdannelser som forestillingen om staten bygger på. Slik blir en forståelse av Banmujers virke og den hverdagslige praksis som knytter seg rundt denne institusjonen en god tilnærming i en studie av staten, relasjonen mellom staten og folket og de prosesser som oppstår i dette møtet.

Dette kapittelet skal omhandle Banmujers grunnleggelse, drift og funksjon som statlig mikrokredittbank. Jeg vil beskrive hvordan banken er bygget opp og hvordan den er en integrert del av et større nettverk av prosjekter og institusjoner som arbeider for å gjennomføre Chávez politiske prosjekt. Jeg vil deretter beskrive hvordan søke- og utstedelsesprosessen foregår, hva slags kriterier banken stiller til sine brukere og hvordan banken når ut til sin definerte målgruppe; de kvinnelige brukerne. Dette danner en viktig bakgrunn for å forstå

hvordan bankens kjønnsideologi er en del av et større politisk prosjekt. Det vil også være grunnlaget for å forstå temaet for det påfølgende kapittelet; hvordan den politiske ideologien generelt, og kjønnsideologien spesielt, kommer til uttrykk gjennom Banmujers formulerte krav og retningslinjer, gjennom bankansattes og brukeres tanker om dette, samt gjennom samhandling og praksis i møter mellom banken og dens kvinnelige brukere. Disse elementene og møtene er deler av opprettelsen og utviklingen av et "Bolivariansk Venezuela", altså et Venezuela der Chávez' bolivarianske sosialisme gjennomsyrrer struktur, ideologi og sosiale relasjoner og handlinger.

Utvikling, mikrokreditt og satsning på kvinnene

Kort tid etter grunnleggelsen av Banmujer ble Nora Castañeda utnevnt som øverste leder i Banmujer. I tillegg til å være utdannet økonom, ha en universitetsgrad i offentlig administrasjon og utvikling og ha undervist ved Universidad Central de Venezuela i 33 år før hun begynte med arbeidet i Banmujer (Paget-Clarce 2005) hadde Castañeda vært aktiv i kvinnebevegelsen i Venezuela i mange år. Hun var med da kvinnebevegelsen fremmet forslag til Chávez om å danne en mikrokredittbank for kvinner etter at han ble valgt til president i 1998. Dette forslaget var inspirert av FNs kvinnekonferanse i Beijing i 1995, der det blant annet ble satt fokus på kvinners økonomiske situasjon og slått fast at mikrofinans²¹ var en metode for å bedre denne situasjonen (Albert, 2008). I 2006 ble Nobels fredspris tildelt Muhammad Yunus og Grameen Bank for arbeidet for å skape økonomisk og sosial utvikling nedenfra, og ideen om mikrokreditt ble også her anerkjent som et fruktbart tiltak mot fattigdom (Yunus, 2006).

De fleste mikrokredittinstitusjoner både i og utenfor Venezuela er etablert av NGOer. Banmujer derimot, er en offentlig mikrofinansinstitusjon, etablert og finansiert av staten. Banmujer har lavere rente enn det NGOene kan tilby (Valencia Ramírez 2007: 132) og Nora Castañeda forteller selv i et intervju hvordan den lave renten er subsidiert; "People ask how my government can afford this. The answer is: because we have oil!" (Green 2005). Som store deler av de sosiale programmene Chávez har satt i gang, er også Banmujer i stor grad finansiert av Venezuelas oljeinntekter. Slik er altså Banmujer grunnlagt og subsidiert av staten, forankret

---

²¹ Mikrofinans er en samlebetegnelse for institusjoner som håndterer mikroinnskudd, mikrokreditt og mikroforsikring, alt relatert til fattige mennesker som i vanlige banker anses som "ikke kredittverdige". På grunn av Banmujers egen bruk av *microcrédito* om sine tilbud benytter jeg selv begrepet "mikrokreditt".

innen et av statens departementer og inngår dermed i det omfattende politiske prosjektet Chávez har arbeidet for å implementere siden han ble valgt til president i 1999.

Mikrokreditt går i hovedsak ut på å gi små lån til fattige kvinner og menn som ikke har tilgang på lån i normale banker på grunn av manglende kredittsikkerhet (Yunus 2006, Valencia Ramírez 2007:132). Verden over satser mikrokredittbanker sterkt på kvinnelige lånetakere ut fra en tanke om at lånet da kommer hele familien til gode (Yunus, 2006). Ifølge statistikken fra Instituto Nacional de Estadística (INE, Nasjonale institutt for statistikk) var arbeidsledigheten i Venezuela på 9 % i 2001 (Censo de Población 2001). For å stimulere til etablering av inntektsgivende aktiviteter, arbeidsplasser og produktivitet har Chávez gått inn for utbredelse av mikrokreditt, og har etablert flere mikrokredittbanker med ulike spesifikke målgrupper, slik som bønder eller fiskere.

Banmujers formulerte målsetting stadfester at banken på sin side skal "tilrettelegge for kvinner, i en tilstand av fattigdom, (de fattigste av de fattige)" (Misión, 2008²²). At kvinnene er "de fattigste av de fattige" ble ofte brukt av bankens ansatte som begrunnelse på at det var behov for en mikrokredittbank for kvinner spesielt. INEs statistikk fra 2001 (Censo de Población 2001), det samme året Banmujer ble opprettet, viser at kvinner utgjorde 35% av den arbeidende befolkningen i Venezuela. 67 % av den kvinnelige befolkningen over 10 år²³ var kategorisert som "utenfor arbeidsstyrken" (*fuera de la fuerza de trabajo*), en kategori som medregnet hjemmeværende (*quehaceres del hogar*), studenter, pensjonister (*pensionado o jubilado*) og arbeidsuføre. Av de ikke-arbeidende kvinnene var 57 % av hjemmeværende. Hjemmeværende kvinner utgjorde dermed 38 % av den kvinnelige (arbeidsføre) befolkningen. Kun 1,5 % av den mannlige (arbeidsføre) befolkningen var hjemmeværende. Disse tallene og fordelingen av inntektsgivende arbeid reflekterer en kjønnet arbeidsdeling som gjelder over store deler av Latin-Amerika, med en rollefordeling der mannen skal forsørge familien, noe jeg skal komme tilbake til i kapittel 4 og 5. Statistikken viser altså at det er en stor andel kvinner som ikke har en statistisk registrert inntekt fra inntektsgivende arbeid, hvilket innebærer en total eller delvis økonomisk avhengighet til andre, da gjerne menn. Dette gjør kvinner i økonomiske avhengighetsforhold spesielt utsatt ved for eksempel samlivsbrudd, samt at de stiller ekstra svakt i en fattigdomssituasjon.

---

²² Utskrift av Power Point-dokument mottatt av ansatt ved Banmujers kontor i Caracas.

²³ Statistikken er hentet fra det nasjonale statistiske instituttet (Instituto Nacional de Estadística, INE). All statistikk under oversiktene over arbeidskraft (*fuerza de trabajo*) er utregnet med utgangspunkt i innbyggere i alderen 10 år og eldre.

Dette betyr imidlertid ikke at hjemmeværende kvinner ikke kan ha hatt en inntekt. Marit Melhuus (1996:243) påpeker riktignok hvordan hjemmeværende kvinner i Mexico passet på å ikke vise at de bidro økonomisk til husholdet for å ikke sette spørsmålstegn ved mannens evne til å utfylle sin mannlige rolle som familieforsørger. Men dette forteller også at det *er* kvinner som bidrar til familieøkonomien. Selv fikk jeg stadig høre av kvinner at de tilberedte ulike søtsaker, kaker eller gjorde tjenester som hår- og neglestell for å tjene litt penger ved siden av. Jeg opplevde ikke dette som noe som utfordret deres egen eller deres menns ære. Dette er inntekter og arbeid som nødvendigvis ikke er medregnet i den nasjonale statistikken over Venezuelas arbeidssituasjon.

Den kvinnelige brukeren

På tross av at Banmujer er en institusjon med tydelige chavistiske mål og retningslinjer skal ikke søkerens politiske overbevisning ha noen betydning for søknaden om lån (Valencia Ramírez 2007:132). Siden Chávez' overordnede politiske agenda er å nå ut til majoriteten av befolkningen ville et krav om politisk tilhørighet være mot sin hensikt. Når det er sagt, vil ikke dette si at banken fremstår som apolitisk for sine brukere. Bankens ideologi er tydelig chavistisk og kvinnene må delta i obligatoriske opplæringsmøter der Chavistiske verdier er fremtredende. Av tilhengere av opposisjonen hørte jeg ofte Chávez bli beskyldt for å gi ut penger til den fattige befolkningen for å vinne deres stemmer og støtte, at hans mikrokredittforetak ikke har hatt gode nok mekanismer for å få kredittakerne til å betale tilbake renter og avdrag, og at lånetakerne dermed fikk inntrykk av at de får pengene i gave fremfor som lån. En slik ensidig beskrivelse er dog sjelden i samsvar med virkeligheten. Selv er jeg hovedsakelig opptatt av å se de underliggende prosessene og den underliggende ideologien i møtet mellom Banmujer og dens brukere, fremfor å "avsløre" om dens virke som økonomisk, statlig og ideologisk institusjon fungerer eller ikke.

På spørsmål om han kunne beskrive en typisk bruker, fant Ramón, avdelingssjefen jeg introduserte i kapittel 1, fram et ark med en utskrevet beregning av Banmujers sosiale innvirkning fra 2004. Der sto det skrevet at

Banmujer[...]kunne konkludere gjennom undersøkelser for måling av sosial virkning, at ved 31.12.2004: Størstedelen av brukerne som har mottatt kreditt lever i folkelige bydeler (*barriadas populares*) med et familieinntektsnivå på en minstelønn eller mindre [...] 90 % av de bevilgede mikrokredittene var av typen

[for det] kvinnelig kjønn, og av disse er 99 % av venezuelansk nasjonalitet. 59 % er kvinner i den produktive og reproduktive fasen mellom 25 og 44 år, 27 % av kredittene gikk til brukere mellom 45 og 64 år, 12 % mellom 19 og 24 år. 95 % av mikrokredittene ble bevilget kvinner som etablerte bedriften i sine egne hjem, 3 % har et atskilt lokale og resterende 2 % har en bod i gaten. 60 % av mikrokredittene blir bevilget kvinner som er familieoverhoder (*mujeres jefas de hogar*) (Medición de impacto social al 2004, min oversettelse)²⁴.

Denne statistikken over Banmujers allerede innkorporerte brukere viser at faktorer som inntekt i familien, kjønn, nasjonalitet, alder (i forhold til produktivitet og reproduktivitet) er sentrale for hva de regner som sin målgruppe og sin faktiske brukergruppe. Beregningen konkluderer med at: "disse resultatene bekrefter at man betjente en hovedsakelig kvinnelig og sårbar befolkning, med utilstrekkelige redskaper til å overvinne sin egen fattigdomstilstand" (Medición, min oversettelse) og understreker behovet for den hjelpen Banmujer kan tilby.

Organiseringen av lånetakerne

En kvinne kan ikke alene søke om og motta kreditt fra Banmujer. For å søke om lån er personer påkrevd å organisere seg på en av to mulige måter; i en *Unidad Económica Asosiativa* (UEA, økonomisk organisasjonsenhet), en gruppe på 3-5 personer, eller et *kooperativ*. Dette kravet om gruppetilhørighet er en eksplisitt oppfordring til kvinnene om å samarbeide og organisere seg og jobbe ut fra en grunnverdi, solidaritet (*solidaridad*), både seg i mellom og med lokalbefolkningen. Jeg skal nå presentere de to organiseringsformene og de sosiale relasjonene og normene de innebærer. Dette, for å vise hvordan de er en integrert del av et større politisk prosjekt, og hvordan former for økonomisk eller arbeidsmessig organisasjon kan synes å ligge til grunn for satsningen på akkurat disse to formene for organisering; samvirke basert på kooperativer (*Cooperativismo*) og Roterende spare- og kredittforeninger²⁵.

UEA - Økonomisk forent enhet

En UEA skal etter Banmujers krav være en gruppe på 3-5 personer som søker kreditt sammen. Alle søker om og mottar kreditten personlig, men kan altså ikke oppnå dette uten å være del av en gruppe/UEA. Gruppemedlemmene har et personlig ansvar for å betale renter og avdrag på sin egen kreditt, men de er ment å stå i en ansvarsrelasjon til hverandre, da ingen kan søke om

---

²⁴ Dokument gitt meg personlig av Ramón ved Banmujers kontor i Caracas.

²⁵ Begrepet Roterende spare- og kredittforeninger er hentet fra det engelske Rotating Savings and Credit Assosiations (ROSCA) som jeg vil definere og beskrive senere. Jeg vil fremover benytte det norske begrepet eller den engelske forkortelsen.

en ny og større kreditt uten at alle i ens UEA har betalt ned hele summen av de personlige lånene. Dette skal skape en relasjon preget av gjensidig avhengighet, og det er denne relasjonen som skal fungere som den kontrollmekanismen som gir grupped medlemmene følelsen av å være forpliktet til å betale tilbake lånet. Medlemmene kan være i familie. I en UEA kan det kun være én mann, og denne mannen kan ikke være leder for gruppen.

At kvinnene må gå sammen for å kunne søke kreditt betyr imidlertid ikke at de må starte en bedrift sammen, selv om dette også er mulig. Kvinnene søker på bakgrunn av en aktivitet de ønsker å etablere som en inntektsgivende arbeidsplass for seg selv, og går sammen, enten på forhånd eller ved hjelp av bankens ansatte, med andre kvinner som ønsker å basere seg på den samme aktiviteten. Kvinnene i en UEA er ment å kunne samarbeide og utveksle erfaringer og kunnskap hvis det er ønskelig.

Ideen og praksisen rundt Banmujers mikrokreditt har både sosiale og økonomiske likhetstrekk med den økonomiske institusjonsformen "Roterende Spare- og kredittforeninger" (ROSCA). Denne formen for sparing er utbredt i store deler av verden (for empiriske eksempler fra land i Afrika, Asia og Caribien, se Ardener og Burman 1995). Shirley Ardener (1995a) definerer fenomenet "rotating credit association" som "an association formed upon a core of participants who agree to make regular contributions to a fund which is given, in whole or in part, to each contributor in rotation" (Ardener 1995a: 201). Jeg vil nå presentere noen av trekkene og de sosiale mekanismene i denne formen for økonomisk forening fordi det kan belyse hvordan Banmujers praksis og organisering av kvinner er ment å fungere.

Visse trekk ved ROSCAene gjør denne formen for sparing og lån til og med velegnet i perioder med vanskelig økonomisk situasjon (Ardener 1995b:2). En ROSCA kan gi ut små lån²⁶ som er mer overkommelige for fattige å betale tilbake, små lån som en vanlig bank normalt ikke ville utstede. Rentene, dersom det er noen, er gjerne også mindre, noe Ardener antar er mulig på grunn av de sterke sosiale forpliktelsene til å betale tilbake (Ardener 1995a:218). I tillegg er institusjonen lokalisert i lokalområdet fremfor å være plassert i en bank som er vanskelig tilgjengelig for personer i avsidesliggende områder, og den lokale kunnskapen er viktigere enn den byråkratiske (Ardener 1995a:222). Aspekter som roterende utbetaling gjør at banker og

---

²⁶ Ardener forklarer at de færreste medlemmer av roterende spare- og kredittforeninger opplever utbetalingen som gjeld, på tross av at de etter å ha mottatt sin utbetaling står i gjeld til de andre medlemmene i foreningen (Ardener 1995a:220), slik Banmujers brukere står i gjeld til banken.

kooperativer faller utenfor definisjonen av ROSCA (Ardener 1995a:201). Men Ardener hevder likevel at ROSCAene har gjort det mulig for at nye banksystemer, slik som mikrokredittbanken Grameen Bank i India, har kunnet vokse fram (Ardener 1995b:3). Men som sagt er det trekk ved ROSCA-foreninger som likner noen av kjennetegnene ved Banmujer som økonomisk tilbud til fattige kvinner og deres måte å organisere sine kvinnelige lånetakere.

Gruppeorganiseringen er selvfølgelig et viktig fellestrekk. Den tilgjengeligheten ROSCA kan tilby personer i en økonomisk vanskelig situasjon og/eller bosatt i avsidesliggende områder er også trekk Banmujer og andre mikrokredittbanker vektlegger som viktige ved sin bedrift. De små beløpene som lånes ut er overkommelige å betale tilbake og den geografiske mobiliteten, at møter og pengetransaksjoner skjer i lokalmiljøet, muliggjør deltakelse ytterligere. Dette gjør deltakelse i både ROSCA og mikrokredittbanker velegnet og lettere å håndtere for mennesker i en fattigdomssituasjon.

Den viktigste forskjellen mellom ROSCA og Banmujer og andre mikrokredittbanker ligger i hvor pengene som gis ut kommer fra. Pengene i en ROSCA er samlet inn fra medlemmene selv, mens et mikrolån kommer fra en institusjon, organisasjon eller bank. Dette får konsekvenser for grupped medlemmenes relasjoner og ansvarsforhold. Alle medlemmene i en ROSCA, bortsett fra den siste som får utbetalt sin andel, vil på det tidspunktet de får sin del utbetalt være i gjeld til de andre i gruppen, som ofte er bestående av venner, bekjente, naboer og/eller familie. Å ikke betale sine andeler vil svekke et medlems rykte, da dette er ensbetydende med å svikte de andre og lure dem for penger (1995:4). "The pressure of public opinion within the membership may be enough to ensure this [that all members continue to keep up their obligations]" (Ardener 1995a:216). De sosiale relasjonene mellom ROSCAenes medlemmer er dermed foreningens viktigste kontrollmekanisme.

Banmujers krav om gruppedannelser for å motta lån kan synes å bygge på denne ideen. Men Banmujers lånetakere står i gjeld til banken fremfor til personene de er i gruppe sammen med. UEAenes enkeltmedlemmer kan derimot ikke søke om et nytt og større lån fra Banmujer før alle i gruppen har betalt ned sitt personlige lån. Å avstå fra å betale vil dermed hindre de andre medlemmene i ytterligere lånemuligheter. Denne regelen er derfor ment å skape et sosialt press og en kontrollmekanisme for å få UEA-medlemmene til å betale tilbake lånet. Men medlemmene i en UEA mangler likevel faktoren som kanskje er den viktigste ved ROSCA, de står ikke i en gjeldsrelasjon til hverandre, men til en utenforstående institusjon. Erfaringer fra Ghana har vist at følelsen av forpliktelse til å betale tilbake lån er manglende blant lånetakere

når lånet utstedes av eksterne utlånerne, fordi en gjeldsrelasjon med en nabo, et familiemedlem eller en bekjent frembringer et større sosialt stigma dersom denne relasjonen vanskjøttes, enn dersom gjelden er til en "ukjent" og "upersonlig" ekstern utlåner eller institusjon (Bortei-Doku og Aryeetey 1995:91-92). Ardener hevder at for en ROSCA "[t]he social and economic benefits commingle; finally they are inseparable. The economic underpins the social, while simultaneously the social supports the economic. The economic *is* the social and the social *is* the economic" (Ardener 1995b:18). Det sosiale aspektet får en svakere kontrollerende kraft i UEAene til Banmujer.

Det var ikke så lett å få svar på spørsmål angående tilbakebetalingsmekanismer og lånetakernes oppfyllelse av tilbakebetalingsplikter i Banmujer. Men flere av de ansatte uttrykte at det var en god del kvinner som ikke betalte og at dette var problematisk for bankens videre drift. Svært mange av de kvinnelige lånetakerne fortalte også at de ikke hadde betalt som de skulle, enten det var snakk om deler eller hele lånet. Problemet med manglende ansvarsfølelse for å betale tilbake var temaet for en samtale jeg hadde med Juanita, en av Banmujers medarbeidere som deltok på noen av møtene jeg observerte. Juanita forklarte at manglende tilbakebetalinger ga banken mindre penger til å utstede flere lån, og slik gikk dette ut over andre kvinner. Vi var i ferd med å avslutte et møte for kvinner som ønsket å søke kreditt i Banmujer. Både i forkant og etterkant av den lille samlingen var det lite samtale og kontakt mellom de ulike gruppene som søkte kreditt sammen. Deltakerne var mest opptatt av sine egne søknadspapirer og personene de allerede var i gruppe med og kjente fra før. Midtveis i møtet hadde Banmujers ansatte samlet alle møtedeltakerne i en ring og bedt dem om å presentere seg og sitt prosjekt for de andre. Juanita forklarte at en slik presentasjonsrunde var viktig for at kvinnene skulle bli kjent med hverandre og skape en fellesskapsfølelse. Fellesskapsfølelsen skulle gi kvinnene muligheten til å dele erfaringer seg i mellom, men også bidra til at kvinnene følte et ansvar overfor hverandre til å betale tilbake lånet slik det var påkrevd. Det skulle også gi et "konkretisert ansikt" på de kvinnene som det i fremtiden kunne gå utover; kvinner fra deres eget lokalmiljø.

Det kan altså synes som at Banmujer trekker på egenskaper ved Roterende spare- og kredittforeninger i forsøk på å skape ansvarsbringende solidaritet mellom kvinnene og en levedyktig institusjon. De etterstreber å skape kontrollerende ansvarsrelasjoner innad i UEAene, samt overfor andre kvinner som også ønsker å motta lån fra Banmujer. Men den sterke gjensidige ansvarsrelasjonen som er en viktig kontrollmekanisme i Roterende spare- og

kredittforeninger synes altså svakere i Banmujer. Dette kan ha sin forklaring i at Banmujer er en ekstern og upersonlig instans, og dette trekket ved banken forsøker de å kompensere for gjennom organisering av UEAer og ved å oppfordre til solidaritet mellom kvinner.

Clifford Geertz hevdet at Roterende spare- og kredittforeninger kun var et mellomtrinn i utviklingen av mer rasjonelle finansielle institusjoner som dermed etter hvert ville bli erstattet. Fenomenet har derimot vist seg å ha en god overlevelsessevne (Ardener 1995a:222), og eksisterer ofte side om side med de mer offisielle finansielle institusjonene. Chávez har tatt det et skritt lenger ved å ta inn mikrokreditt som en del av en statlig finansiert bankinstitusjon, parallelt eksisterende ved siden av det vanlige bankvesenet. Banmujer er et godt eksempel på at til og med staten kan drive offisielle institusjoner basert på elementer inspirert av roterende spare- og kredittforeninger parallelt med sin vanlige bankvirksomhet. Geertz antakelse om utvikling og erstatning av fenomenet har med andre ord vist seg feilaktig. Venezuela har siden midten av 1900-tallet hatt en forekomst av en form for folkelige roterende spare- og kredittforeninger kalt *san*, *susú* eller *bolso* (Banmujer 2007:42). Forøvrig har jeg ingen empiriske data på at det er en utbredelse av ROSCAer også i Venezuela, annet enn to kvinner som ved en tilfeldighet fortalte meg at de var med i en slik spareordning fordi de mente det var den eneste måten de selv klarte å spare penger til enten uforutsette kostnader eller arrangement av barnas bryllup, eksamensfester o.l. Med en allerede etablert *san*- tradisjon i landet kan det tenkes at innføringen av mikrokreditt basert på UEA-grupper og sosiale kontrollmekanismer har vært lettere å etablere enn det ville vært i en situasjon uten denne erfaringen, da de involverte allerede har kjent til et liknende system.

Kooperativer

Den andre formen for organisering som Banmujer støtter er kooperativvirksomhet. Til forskjell fra en UEA, der medlemmene er beskjeftiget med hvert sitt personlige prosjekt, er kooperativene en større gruppe der medlemmene går sammen for å starte en liten, felles eiet bedrift basert på én aktivitet. Det er kooperativet som enhet som mottar kreditten, til forskjell fra prosedyren rundt UEAene, der kvinnene får et personlig lån. Opprettelsen av kooperativer og små- og mellomstore bedrifter utenfor den formelle økonomiske sektor har vært et av Chávez' mest sentrale midler i forsøket på å etablere en alternativ økonomi til neoliberalismen, hvis overordnede mål er å møte lokalbefolkningens behov og skape solidaritet blant folket. Befolkningen har blitt oppmuntret til å følge denne modellen blant annet ved utstedelse av små

kreditt/lån for oppstart av kooperativer, slik Banmujer er et eksempel på. Som følge av dette har antall kooperativer økt raskt i Chávez' regjeringsperioder (Parker 2007:67-68). El Ministerio de Economía Popular (MINEP) har laget en folder, "Cooperativismo básico - eje, de formación sociopolítica" (2005), for informasjon og opplæring i ideen bak og driften av kooperativer. Her kontrasteres *cooperativismo*, denne delen av Chávez' sosioøkonomiske prosjekt, med den kapitalistiske økonomiske modellen i Nord-Amerika:

Den økonomiske modellen det nordamerikanske imperiet reiser seg på og som styrer våre land baserer seg på grenseløs utnyttelse av menneske- og naturressurser. Denne modellen igangsetter handlingslinjer som forhindrer at de nasjonaløkonomiene oppnår høyere nivå av utvikling. De oppnår høye fortjenester og betaler minst mulig lønn for de lengste og mest intense arbeidsdagene (Cooperativismo básico 2005:7).

I det neste avsnittet presenteres alternativet:

Venezuela har bestemt å konstruere, med deltagelsen fra hele sitt folk (*todo su pueblo*), en sterk folkelig økonomi (*economía popular fuerte*), støttet av konkurransen innen små og mellomstore produktive sektorer. Dette initiativet baserer seg på **kooperativene** som produksjonsenheter (Cooperativismo básico 2005:7, original uthevelse).

I disse kooperativene skal alle medlemmene ha de samme rettighetene og pliktene, og avgjørelser angående bedriften skal gjøres demokratisk (Cooperativismo Básico 2005:7-11). Alle skal være med i grunnarbeidet og produksjonen av, og dermed ha et direkte forhold til, aktiviteten og produktet kooperativet baserer seg på²⁷ (Cooperativismo Básico 2005:18-19). Disse retningslinjene konkretiserer de generelle grunnverdiene om solidaritet, likhet og produksjon som Chávez' politiske ideologi fremmer.

Som nevnt ble MINEP skapt i 2005 for å behandle spørsmål rundt kooperativer, småbedrifter og "folkeøkonomi". Et eget *misión*, "Misión Vuelvan Caras" ble også etablert for å spre kooperativisme-tanken til befolkningen og sette i gang kooperativer lokalt. Misión Vuelvan Caras er et *misión* med et formulert mål om å senke arbeidsledighet og fattigdom gjennom opplæring i produksjonsrettede aktiviteter som skaper arbeidsplasser. De satser spesielt innenfor jordbruks-, turist- og byggsektorene (Vuelvan Caras, 2009), og kan gi opplæring i

---

²⁷ Dette forholdet mellom arbeider og produkt er det Marx kritiserte det kapitalistiske systemet for å svekke, med utnyttning og fremmedgjøring av arbeiderne som konsekvens (Layder 1994a:37-38).

aktiviteter som baking, matlaging, søm, frisørarbeid, snekring eller jernsniing av møbler, dyrking av jord og dyreoppdrett. Målet er å skape arbeidsplasser i lokalmiljøet som også baserer seg på å produsere artikler eller yte en tjeneste som lokalmiljøet mangler og har behov for. En lokalinnbygger skal for eksempel ikke måtte reise inn til sentrum av byen for å kjøpe brød eller gå til frisøren. Slik skal kooperativene bidra til sitt lokalsamfunn med lokalt forankrete tjenester og arbeidsplasser. Slik er arbeidet ikke bare produktivt, men *sosioproduktivt*.

For å bli tildelt midler og organisering av et kurs i Vuelvan Caras kan lokalbefolkningen søke om å få dette gjennom sitt lokale råd eller engasjerte enkeltpersoner, og de interesserte deltakerne registrerer ønsker om aktiviteter etter en liste. De blir så tildelt en kursaktivitet basert på disse ønskene, men kanskje mest av alt, ut fra Vuelvan Caras-ansattes vurderinger av hva praktiske omstendigheter gir rom for og hva de mener lokalsamfunnet har behov for. Jeg fikk inntrykk av at det for mange kvinner til syvende og sist var blitt bestemt utenfra hva slags aktivitet det ble holdt kurs i. I begynnelsen av gjennomføringen av Misión Vuelvan Caras fikk deltakerne utdelt månedlige stipender for sin deltakelse, regnet ut etter deres egen og familiens økonomi. Kooperativ-kvinnene jeg ble kjent med fortalte med irritasjon i stemmen om mange kursdeltakere i Vuelvan Caras som snek seg unna arbeidet og overlot arbeidet til de andre. De hadde heller ikke blitt med i den faktiske dannelsen av kooperativet. Så konkluderte de med at disse kvinnene kun var til stede fordi de på denne måten kunne få et stipend uten å arbeide²⁸.

Den største forskjellen mellom de to organisasjonsformene UEA og kooperativ er ansvarsrelasjonene de impliserer. Som deleier av et kooperativ har medlemmene i prinsippet et direkte ansvar overfor de andre om å gjøre sin del av arbeidet, og presset på hvert enkelt medlem til å fullføre sine oppgaver og plikter blir større fordi medlemmene arbeider sammen, følger med på hverandre, og har et tydeligere felles ansvar for at lånet blir tilbakebetalt. Dette fikk jeg også fortalt at stemte i praksis av en av de lokale *promotoraene*. Hun fremhevet at det at kvinnene arbeider sammen gjør at hver enkelt følger med på de andres arbeidsinnsats, samtidig som hun vet at de andre følger med på hennes eget engasjement, og at dette var en virkningsfull mekanisme for å få kvinnene til å yte sitt beste. I flere av kooperativene overvar jeg også mange irriterte diskusjoner som omhandlet medlemmer som snek seg unna, stadig kom for sent eller som ble beskyldt for å utnytte kooperativet til sin egen fordel. Disse

---

²⁸ Hva slags kriterier som var knyttet til disse stipendene har jeg dessverre ingen data om.

diskusjonene kan hentyde at de sosiale kontrollmekanismene i kooperativene er sterkere enn i UEAene²⁹.

Angående ansvarsrelasjonene og kontrollmekanismene i UEAene er derimot bankens idé og forventning om samarbeid mellom medlemmene om arbeidsoppgaver lite oppfylt. En av de lokale *promotoraene* kunne konstatere at få UEAmedlemmer faktisk jobbet sammen, noe jeg også fikk bekreftet gjennom samtaler med UEAmedlemmene, der de færreste hadde oversikt både over hva slags arbeid de andre i grupper var ment å utføre, og hva slags arbeid de faktisk utførte. De hadde også liten oversikt over de andre medlemmenes tilbakebetalingsvaner. Dette kan tyde på at gruppetilhørigheten som sosial kontrollmekanisme i stor grad kun er effektiv i grupper og kooperativer der kvinnene har et daglig samvær og følger med på hverandre.

Banmujer har altså et krav til og en forventning om at kvinnene skal gå sammen, samarbeide, ta ansvar for hverandre gjennom å ta ansvar for sitt eget lån, og handle solidarisk. Lånene er ment å gi kvinner en mulighet til å ta initiativ til å starte en inntektsgivende aktivitet, skape sin egen inntektsgivende arbeidsplass, som i tillegg til å hjelpe henne selv og hennes familie økonomisk, skal komme lokalsamfunnet til gode ved at aktiviteten er tilpasset lokalbefolkningens behov. Slik skal det venezuelanske folket kunne delta aktivt i styringen og utviklingen av sitt lokalmiljø. Aktiviteten må oppfylle Banmujers krav om å være *sosioproduktiv*; produktet, enten det er materielt eller en tjeneste, må utarbeides eller produseres av kvinnen selv. Innkjøp og videre salg av ferdigproduserte varer, slik som klær, er ikke akseptert som en gyldig aktivitet. Produktet eller tjenesten kvinnene yter skal også komme lokalsamfunnet til gode, og være noe lokalbefolkningen har behov for i sitt nærmiljø fordi det ikke er tilgjengelig lokalt.

Kravet om arbeidets *sosioproduktive* karakter kom tydelig frem på et møte for lånetakere. Carolina, snakket litt med hver enkelt gruppe som hadde møtt opp for å registrere dem og høre hva slags prosjekt de ville etablere med lånet. Hun blir stående lenge ved en gruppe kvinner som ville søke kreditt for å kjøpe inn og videreselge klær. Carolina begynte møtet med å strengt fortelle forsamlingen på ca 20 kvinner og to menn at banken ikke støtter den typen aktiviteter som denne gruppen hadde planlagt, fordi kjøp og salg av klær ikke stimulerer til

---

²⁹ Banken hadde også en økonomisk sikkerhet i kooperativ-formen i at kooperativer som viste seg å ikke være levedyktig kunne selge innkjøpte lokaler og produksjonsredskaper for å betale tilbake lånet. Det er også viktig å minne om at de kooperativene jeg gjorde feltarbeid i var av den relativt fungerende typen. Jeg hørte også om kooperativer der medlemmene forlot prosjektet en etter en, uten at jeg har utdypende informasjon om dette.

produksjon eller bidrar til å utvikle landet. Den eneste effekten av en slik aktivitet er at klærne blir dyrere, argumenterte hun. Kvinnene i gruppen deltok i møtet som om ingenting hadde hendt. Kvinnene hadde nemlig byttet prosjekt under samtalen med Carolina. Den ene kvinnene hadde en jordlapp hun kunne dyrke, de andre hadde funnet på andre ting. Aktivitetene var dermed godkjent. Ellers i forsamlingen søkte kvinnene om kreditt til søm, å lage smykker, frisør, *empanadas* og annen hurtigmat, pedicure og manicure, og enkelt jordbruk. Eksempler på aktiviteter jeg observerte bli godkjent på møter der bankens ansatte evaluerte søkerens prosjekter var for eksempel matlaging for salg, bakerier, tradisjonelle søtsaker, søm av klær og undertøy, dyrking av grønnsaker, urter eller blomster, husdyrsavl, kunsthåndverk (*artesanía*), manicure, pedicure, frisør o.l.

Lokal organisering

Med mål om å utvikle organisasjonen av kvinnene ytterligere har Banmujer igangsatt et prosjekt der de medvirker til etablering av Redes Populares de Usuarias (Folkelige brukernetterverk) i samarbeid med FNs Utviklingsprogram (Programa de los Paises Unidos del Desarrollo, PNUD). Målet med prosjektet er å sette Banmujers brukere i forbindelse med hverandre og etablere faste netterverk mellom ulike brukere, UEAer og/eller kooperativer. Dette, for at de skal kunne benytte seg av hverandres tilbud på og etterspørsel etter materialer og produkter. Ramón, avdelingslederen for Área de Planificación (Planleggingsavdelingen) i Banmujer, forklarte konseptet med et hypotetisk eksempel; Hvis en kvinne får et lån for å utvide sin produksjon av *empanadas*³⁰ som hun selger i nabolaget, kunne banken sette henne i forbindelse med en annen kvinne som hadde fått lån for å starte oppdrett av kylling. Slik kunne kyllingoppdretteren forsyne *empanadas*produsenten med kylling til *empanadas*fyll på fast basis, til en rimeligere pris enn hvis de ble kjøpt av en lokal kjøpmann. Kjøpmannens kylling ville koste mer enn kyllingene til kyllingoppdretteren fordi han selv hadde kjøpt den av en oppdretter og økt salgsprisen for selv å få litt avkastning på salget. Ved å kutte dette mellomledet ble kyllingen og dermed også *empanadas*ene billigere³¹. Videre kunne kyllingoppdretteren settes i kontakt med brukere som produserte kyllingfôr, som igjen kunne settes i kontakt med brukere som dyrket råvarene til kyllingfôret. Slike netterverk fikk jeg beskrevet som spesielt viktige i områder med spredt befolkning og vanskelige

---

³⁰ *Empanadas* er en type hurtigmat av fritert deig formet som en halvmåne, med kylling-, fisk- eller kjøttfyll. Disse lages og selges på gata og er et populært mellommåltid.

³¹ At den lokale kjøpmannen, som forøvrig ble benevnt som mannlig, ville miste sin inntekt i tap av en kunde er en konsekvens verken Ramón eller andre som snakket om disse netterverkene nevnte. Målet var å tilrettelegge for kvinnene, og at både råvarer og ferdige produkter ble billigst mulig for produsent og lokalbefolkning.

transportmuligheter, der det var liten sannsynlighet for at nettverksrelasjonene ville bli etablert uten Banmujers hjelp og der antall mellomledd ville være høyt på grunn av vanskelige forhold og lite tilgjengelighet. Cecilia, min "koordinator" i Banmujer i Caracas, fortalte at arbeidet med nettverkene var blitt Banmujers stolthet og at det var gjennom disse at banken virkelig kunne oppnå sine visjoner. Dette, fordi nettverksbyggingen skulle sette kvinnene i en tryggere økonomisk situasjon, ved at relasjonene kvinnene i mellom skulle være mer standardiserte og basert på solidaritet og på grunn av den gjensidige avhengighet som oppsto ved at forholdet var basert på tilbud og etterspørsel. Det overordnede målet er altså å kutte ned på antall mellomledd i produksjons og markedsrirkler, slik at produksjonsprisen blir lavest mulig og sluttproduktet kan selges til lokalbefolkningen til billigst mulig pris. Nettverkene sikrer også trygghet i brukernes arbeid, da de som en del av nettverket vil ha faste markedsrelasjoner³².

Banmujer inngår i et omfattende nettverk av ulike institusjoner og prosjekter som Hugo Chávez har etablert i arbeidet med å sette sin bolivarianske-sosialistiske ideologi ut i praksis. Dette muliggjør samarbeidsprosjekter mellom institusjoner med forskjellige hovedformål og annen kunnskap. Allerede nevnt er samarbeidet med Misión Vuelvan Caras i arbeidet med kooperativdannelse og med FNs Utviklingsprogram for etableringen av Redes Populares de Usuarías.

En annen viktig samarbeidspartner for Banmujer er de lokale *consejos comunales* (kommunale råd) som er en av grunnpilarene i systemet som skal sette Chávez idé om "folkelig makt" (*poder popular*) ut i praksis. Regjeringen definerer *los consejos comunales*:

Det *kommunale rådet* er den mest avanserte organisasjonsformen naboene i en bestemt lokalsamfunn kan frembringe for å påta seg virkelige utøvelsen av folkelig makt, det vil si, for å utføre i praksis de avgjørelsene som er gjort av samfunnet. Det er også hovedinstansen for planlegging, der landsbyen formulerer, utfører, kontrollerer og evaluerer den offentlige politikken. Slik innlemmes de i de folkelige bevegelsenes forskjellige uttrykk. Det *kommunale råd* er også basen for konstruksjonen av det deltakende og aktivt deltakende demokrati som den Bolivarianske Grunnloven fremsetter. Slik et hus lett kan falle sammen dersom dets grunnlag ikke er sterkt nok, kan også det samme hende med det nye demokratiet er i ferd med å konstruere: den vil kun være uovervinnelig hvis dens base er sterk, og denne basen er de *kommunale rådene* (Consejo comunal, 2008, min oversettelse).

---

³² Jeg fikk ikke mulighet til å bli kjent med kvinner som var del av et slikt nettverk. Derfor har jeg kun den hypotetiske ideen og ingen praksis å vise til angående disse nettverkene.

Kommunale råd er altså ment å være Hugo Chávez' måte å fordele makt og styring ut til folket ved at representanter for beboere fra et avgrenset lokalt område samles i et råd og får utdelt ulike ansvarsfelt som f.eks. sikkerhet, kultur, helse etc. Disse rådene skal fungere som et mellomledd mellom stat og lokalbefolkning og skal følge med på hvordan deres lokalområde fungerer på de ulike feltene, sette i gang tiltak dersom det er behov for dette, søke om penger til å starte prosjekter, og representere beboerne dersom de ønsker å ytre klager eller ønsker for sitt lokalmiljø overfor lokalstyret. Det er også rådets oppgave å se til at pengene blir brukt som planlagt og at prosjektene blir gjennomført. Carolina spilte mye på disse lokale rådene når hun holdt møter for kvinnelige lånetakere. På møter med kvinner som søkte om lån forhørte hun seg om hvordan deres lokale råd fungerte og rådet kvinnene til å benytte seg aktivt av dem dersom de viste seg å ha et godt arbeidende råd. For Banmujer er de lokale rådene representanter fra lokalmiljøet som kan bidra med kunnskap om hva slags tiltak og aktiviteter som trengs i området og som kan anbefales som aktiviteter for kvinner i UEA-grupper som søker lån.

Ut fra måten mine informanter snakket om disse *consejos comunales* fikk jeg likevel inntrykk av at det er stor variasjon i hvor godt rådene fungerte i de ulike områdene. På noen av Banmujers introduksjonsmøter for kvinner som ønsket å søke kreditt i sogn næré Cumaná spurte Banmujers *promotora* om områdets *consejo comunal* var aktivt. Flere kvinner dro veldig på svaret, viste usikkerhet og så på hverandre. Mange visste ikke hvem som var representanter i sitt lokale råd. Andre fortalte at de selv hadde fått et verv, men at rådet ikke var så aktivt. Noen brukte litt tid på å huske og avklare hvilken type verv de hadde.

Institusjoner og prosjekter, slik som Misión Vuelvan Caras, Redes Populares de Usuarías og *consejos comunales* er av de viktige alliansepartnerne Banmujer forholder seg aktivt til i utføringen av sitt arbeid med å utstede mikrokreditt til fattige kvinner. Disse institusjonene er en liten del av de mange instanser som til sammen danner den praktiske strukturen og oppbygningen av det Chávez kaller La República Bolivariana de Venezuela, Den Bolivarianske Venezuelanske Republikk, der solidaritet og folkelig makt er grunnverdier som etterstrebes.

Las promotoras

Et viktig ledd i Banmujers arbeid er *las promotoras* (initiativtakere), de ansatte som arbeider lokalt og i direkte kontakt med bankens målgruppe. Dette er de ansatte som gjør de fattige kvinnenes mulighet til å ta opp lån reelt ved at de oppsøker kvinnene i deres respektive lokalmiljø, hjelper til i søkeprosessen og driver oppfølgingsarbeid. Mange mennesker uten tilstrekkelige økonomiske midler og som bor i rurale og avsidesliggende områder har verken tid eller penger til å reise til sentrale områder der banker har sine filialer. Derfor har Banmujer ansatte som arbeider i lokalområdene, slik at de kan kontakte eller bli kontaktet av personer som ønsker å søke om lån, hjelper til i søknadsprosessen og fungerer som et bindeledd mellom bruker og bankens administrasjon.

Konseptet om mikrofinans er opprinnelig et rent økonomisk prosjekt og lånene utstedes for at brukerne skal starte små inntektsgivende foretak. *Promotoraene* har i oppgave å skaffe brukere, men enda viktigere, å holde ulike opplæringsprogrammer for brukerne og følge dem opp i etableringsprosessen. De holder blant annet ulike kurs (*talleres*) om *economia popular*³³, om driften av kooperativer og ledelse av småbedrifter, om solidaritet, deltakende demokrati, forståelsen av kjønn og tolkning av grunnloven fra 1999. I disse kursene får kvinnene også hjelp til å forberede sin aktivitet og å fylle ut de nødvendige søknadspapirene. For kvinnene er det obligatorisk å møte opp på tre slike kurs underveis i søknadsprosessen. *Promotoraens* oppgave er å tilrettelegge for lånet, og å spre det ideologiske budskapet i arbeidet.

Promotorenes arbeid og kursene de holder reflekterer på denne måten det Valencia Ramírez kaller Banmujers "doble rolle" og dens to hovedmål; å bidra med økonomiske ressurser og øke politisk deltakelse og "to create a collective Bolivarian consciousness among the loan recipients" (Valencia Ramírez 2007:132). Dette skjer da gjennom finansielle (lånet) og ikke-finansielle (kursene) tjenester.

Marisol, *promotora* i Carúpano, forklarte sitt eget arbeid ved å fokusere på både sosiale og økonomiske aspekter ved arbeidsoppgavene sine; hun skulle ha oversikt over om kooperativene fungerte godt, både økonomisk og sosialt, og hjelpe til å finne egnede aktiviteter eller tilpasninger av allerede etablerte aktiviteter for kvinnene som søkte kreditt. Hun understreket at hun kun kunne *orientere* kvinnene. Ansvar for å gjennomføre prosjektene og rydde opp i problemene var det bare kvinnene selv som kunne gjøre. Hun refererte med dette

---

³³ Nora Castañeda forklarer *economia popular* som en økonomi der de sosiale relasjonene ved produksjonen av materielle goder er basert på gjensidig hjelp fremfor utnyttelse (Paget-Clarce 2005).

til et lokalt bakeri hun selv hadde "ansvar" for og hvor jeg hadde tilbrakt mye tid.

Kooperativmedlemmene opplevde usikkerhet og frustrasjon angående konflikter dem imellom på grunn av uklarheter i reglementet de selv hadde laget for kooperativet. Per telefon eller ved avlagte besøk kunne Marisol høre hvordan situasjonen var, og på bakgrunn av dette gi råd.

Promotoraenes oppgave er som nevnt å oppsøke brukerne i deres lokalmiljø, for å lette tilgjengeligheten for brukerne. Jeg var for eksempel med Carolina da hun holdt kurs (*talleres*) om økonomi, kjønn og etablering av småbedrifter. Kursene holdt hun på skoler i brukernes nabolag eller i kooperativenes egne arbeidslokaler. En av de gangene jeg var med på møtet måtte vi reise til en liten by 2,5 times busstur fra Cumaná kvelden før møtedagen, for å overnatte der og reise videre med en liten buss morgenen etter. Etter hvert måtte vi bytte til en av de vanlige pick-upene med passasjerplasser på lasteplanet under presenningstak og -vegger. Turen tok i overkant av to timer og bussen gikk kun én gang om morgenen, klokken 5.00. *Promotoraene* måtte med andre ord reise mye og langt for å nå ut til mennesker som bodde i avsidesliggende områder, slik Banmujer hadde som intensjon.

Låneprosessen

Hvordan Banmujers lånetakere hadde blitt oppmerksom på sin mulighet for å søke om lån i Banmujer varierte. Jeg opplevde likevel et skille mellom kvinnene som hadde søkt om lån som del av en UEA og de som søkte for å etablere et kooperativ. Blant kvinne fra UEAer fikk jeg ulike historier om hvordan de var blitt gjort oppmerksomme på muligheten for å få lån i Banmujer. Noen hadde hørt om banken via venner, familie eller naboer, andre var "rekruttert" av politisk engasjerte personer i lokalområdet, mens andre igjen hadde lest om det i aviser o.l. Noen gikk sammen i grupper allerede før de søkte, mens andre ble satt i kontakt med andre søkere for å samle en stor nok gruppe via banken eller engasjerte lokale personer. Av kooperativmedlemmene fikk jeg høre en litt annerledes historie. Som nevnt i kapittel 1 besøkte jeg fem ulike kooperativer under feltarbeidet, som henholdsvis var et bakeri, en frisørsalong, et håndverkkoperativ, en grisefarm i etableringsfasen og et konditori, også i startfasen. Alle disse hadde blitt etablert i forlengelsen av aktivitetskurs holdt gjennom Misión Vuelvan Caras. Kooperativmedlemmene jeg snakket med fortalte at de hadde meldt seg på og gjennomført kurset kun med ønske om å lære den respektive aktiviteten, men hadde etter hvert fått tilbud om støtte fra Banmujer til å starte et kooperativ basert på denne aktiviteten. De hadde altså ikke vært klar over denne muligheten da de begynte kurset. Generelt var det mange av

kursdeltakerne i Misión Vuelvan Caras som valgte å ikke bli med i et kooperativ. Noen ble med, men forlot kooperativet allerede i etableringsfasen, mens andre fortsatte å arbeide for kooperativets etablering og levedyktighet.

Når kvinnene har kommet i kontakt med Banmujer er første steg i låneprosessen at *promotoraen* intervjuer søkerne, holder kurs og møter, gir rådgivning og informasjon om prosjektene, for at kvinnene til slutt skal fylle ut søknadsskjemaet. Søknaden, med vedlagte personlige referanser og budsjett over aktivitetskostnader, sendes til Caracas der de blir evaluert og godkjent eller sendt tilbake med spørsmål om avklaringer eller endringer. Søknadspapirene blir altså sjekket og registrert i systemet, og selve lånet blir analysert, før det blir utarbeidet en oversikt over behovet for teknisk assistanse (*asistencia técnica*), det vil si ikke-økonomisk hjelp fra banken, som for eksempel aktivitetskurs, opplæring i bedriftsledelse og -organisering, eller oppfølging og veiledning, i etableringsfasen. Denne evalueringen gjøres også i avdelingen for kredittberegning (*area de créditos*), før den samme avdelingen avgjør om søknaden skal godkjennes eller avvises. Det blir utarbeidet en kontrakt som sendes til *promotoraen* for underskrivelse av brukerne. Ved administrasjonsavdelingen (*área de administración*) blir det åpnet en konto og pengene blir overført til brukeren (dokumenter fra Banmujer, gitt meg personlig av Cecilia). *Promotoraene* kan med andre ord bidra med veiledning, men har ikke en avgjørende innflytelse på utstedelsen av kreditten.

Desentralisert sentralisering

Banmujers ideologiske organisasjonsform kommer til uttrykk både i bankens struktur, *promotoraenes* daglige arbeid og praksis, men også i at banken ikke har noen egen filial. Banmujers organisasjon er basert på ideen om at banken skal være der brukerne er, slik at brukerne ikke skal ha verken praktiske eller økonomiske problemer med å oppsøke den. Gjennom *promotoraer* og samarbeid med lokale banker har Banmujer altså en desentralisert organisasjon som skal rekke ut til brukerne der brukerne selv er. Den overordnede kontrollen over virksomheten og de praktiske og økonomiske avgjørelsene er på den annen side sentralisert. Alle lånesøknader blir behandlet og godkjent/avvist i kontorene i Caracas. *Promotoraene* kan gi anbefalinger og synspunkter på bakgrunn av hva de har observert i lokalmiljøet, men har ingen del i de økonomiske og avgjørende bestemmelsene.

Banmujer har et stort hovedkontor i sentrum av Caracas og småavdelinger i alle statene i landet, men i disse kontorene foregår det hovedsakelig administrativt og informasjonsrettet arbeid. På kontorene kunne ansatte også bli oppsøkt av og motta forespørsler fra kvinner og menn som ønsket informasjon eller et møte, men jeg fikk inntrykk av at kontakten mellom banken og brukerne hovedsakelig oppsto og ble opprettholdt utenfor disse lokalene gjennom *promotoraenes* omreisende, informerende, veiledende og organiserende virksomhet. Dette kommer til uttrykk i kontorene i de mindre byene jeg gjorde feltarbeid. Disse kontorene var lokalisert i utkanten av sentrum, i lokaler de delte med andre bedrifter og institusjoner. Ingen skilt viste tydelig hvor kontoret var. *Promotoraenes* ekspedisjoner for å oppsøke brukere og holde møter i lokalområdene gjorde at de var mye borte fra kontoret. Pengetransaksjoner mellom banken og dens brukere finner ikke sted her. De går gjennom andre statlige banker som har vanlige filialer i lokalområdet. Banken Banfoandes ble for eksempel brukt i Cumaná og Carúpano.

Banmujer er en del av Chávez' politiske prosjekt og bankens etablering, struktur og praksis er en operasjonalisering og konkretisering av Chávez' visjon om å "dele makten ut til folket". Dette gjøres gjennom *promotoraenes* arbeid, direkte kontakt med og oppfølging av de kvinnelige lånetakerne. Slik er studiet av Banmujer også en måte studere staten, ved at banken både representerer staten og setter statens politikk ut i praksis.

Som mikrokredittbank er Banmujer en økonomisk institusjon og kreditten banken utsteder til kvinnene er ment å bidra til bedring av så vel kvinnes personlige, som den lokale og nasjonale økonomi. Men ved å være en chavistisk mikrokredittbank rettet mot en spesifikk gruppe (fattige kvinner) blir det synlig at Banmujers mål og ideologi går utover de rent økonomiske. Gjennom satsningen på mikrolån, en spesiell oppbygning av banken, arbeidsmetoder, organiseringen av lånetakerne og med tilbud til en avgrenset gruppe i samfunnet uttrykker Banmujer viktige elementer i Hugo Chávez' politiske ideologi. Chávez regner mikrokreditt som et sentralt middel for bekjempelse av fattigdom, han vil organisere og aktivisere folket på lokalt plan i prosessen mot et Bolivariansk Sosialistisk Venezuela. Dette tilsier at økonomi og økonomiske institusjoner er en viktig del av, og uløselig knyttet til politikk, ideologi og styresmaktens sosiale prosjekt. Chávez har et enormt endringsprosjekt på gang, og han har gjort kvinner og kjønnete samfunnsstrukturer sentralt i denne endringsprosessen. Banmujers økonomiske tiltak er ett av midlene for å oppnå hans ideologiske mål. Selv om økonomi, politikk og ideologi er deler av et "integrert hele", vil jeg i

neste kapittel argumentere for at de ikke-økonomiske midlene og målene som skal bidra til den ideologiske og mentale oppdragelsen av lånetakerne kan se ut til å overskygge de rent økonomiske målene og intensjonene med banken.

Kapittel 4:

Banmujers kjønnsideologi og formidling

På seks år har Banmujer befestet seg som en offentlig finansinstitusjon, men med Målsetning og Visjon ulik fra de andre: dens mål er ikke bare å fordele kreditt, men også å produsere en radikal endring i kvinnenenes selvforståelse og verdsetting, for å sette dem i stand til å stå i spissen for (*protagonizar*) sin egen og landets skjebne" (Gestión Banmujer 2001-2007).

(..) Banmujer er med på å spre kunnskap om rettigheter og plikter. Tenk for eksempel på *Artículo 88*. Banmujer kan opplyse og forklare denne paragrafen for kvinnene slik at de kjenner til den og forstår hva en slik paragraf innebærer. Det handler om forstå sine rettigheter og plikter. Venezuela er i en prosess som ikke likner noe annet. Vi [kvinner] er *protagonister*! Det er dette vi vil at kvinne skal føle, de skal kunne oppleve seg selv som *protagonistas* og som en grunnleggende del av utviklingen. For å kunne vinne revolusjonene og spre tro om at den kan gjennomføres må vi spre bevissthet om kampen og troen på at endring er mulig. Alle må forstå og internalisere at kampen for revolusjonen er en plikt, for kollektivets skyld. Som kvinner er de forpliktet til å kjempe. Og Banmujer må være med å spre troen på at hver og en er verdt noe (*cada una vale*).

(Ana, ansatt i Banmujer)

Chávez' "oppdragerprosjekt": mentalitetsendring og organisering av folket

Med sitt store endringsprosjekt har Chávez både etablert tiltak for en bestemt organisering av befolkningen i en politisk struktur og etterstrebet en ideologisk holdnings- og mentalitetsendring i tråd med sin politiske ideologi. Han ønsker å forme folket til å bli aktive samfunnsborgere, og oppmuntrer dem til å handle på vegne av og til befolkningens beste. Endringsprosjektet inneholder med andre ord det jeg vil kalle et "oppdragerprosjekt", og organisering og mentalitetsendring er midlene han vil påvirke og "oppdra" gjennom. Organisering og holdningsendring påvirker hverandre gjensidig ved at forskjellige gruppedannelser og -strukturer medvirker til bestemte erfaringer og forståelser, mens holdninger basert på nettopp erfaringer og forståelser bidrar til engasjement og evne til å

organisere seg på visse måter. Banmujer er en av institusjonene som setter denne doble agendaen og "oppdragerprosjektet" ut i praksis. Banken både medvirker til organisering av en spesifikk gruppe, fattige kvinner, og forsøker å formidle og spre Chávez' ideologi.

Organiseringen av de kvinnelige lånetakerne tok jeg for meg i forrige kapittel, og jeg skal nå fokusere på den verbalt formulerte ideologien og hvordan den blir formidlet til kvinnene i dette oppdragerprosjektet. Organiseringen og den formulerte ideologien glir over i hverandre og påvirker hverandre, men jeg har valgt å gjøre et analytisk skille for å vise nyansene og kompleksiteten i Chávez' kjønnsideologi.

I dette kapittelet vil jeg først presentere det målet jeg oppfatter som overordnet for Banmujers virke, målet om å gjøre de kvinnelige lånetakerne til *protagonistas*, altså kvinner som med selvtillit og verdighet tar aktiv del i sin egen og samfunnets utvikling. Bankens ansatte fremhevet kvinnes selvtillit og verdighet som hovedutfordringen banken skulle fokusere på og trakk frem hvordan denne kunne bedres gjennom; (1) opplevelsen av å bli anerkjent av banken/staten som verdig et økonomisk tilbud, (2) økonomisk trygghet og selvstendighet, (3) mestring av arbeid og følelse av bidrag til samfunnet, og (4) økt kunnskap. Dette var altså det de bankansatte anså som målet med å gi kvinnene mikrokreditt til å etablere et inntektsgivende arbeid. Denne oppfatningen er basert på en forestilling om at kvinnen er underordnet og av den grunn har lav selvtillit. De bankansattes oppfatning av årsaken til kvinnes situasjon og selvbilde gjenspeiles i en formalisert frase om at "kvinnen har blitt ekskludert fra samfunnet og økonomien opp gjennom historien" og i en beskrivelse av det de oppfattet som sin kultur og de formene for mannlighet og kvinnelighet som bidro til kvinnes underordning. Beskrivelsene av bankens mål, de midlene de ønsker å oppnå dem gjennom og årsaken til den situasjonen de ønsker å endre synliggjør dermed Banmujers ansattes forestillinger om kjønn og kjønnsrelasjoner og Banmujers kjønnsideologi. For å belyse hvordan Banmujer er en del av Chávez "oppdragerprosjekt" vil jeg til slutt gi et empirisk eksempel på hvordan dette kom til uttrykk og ble formidlet i praksis.

La protagonista - med aktiv deltakelse i utviklingen for seg selv og for samfunnet

Dette kapittelets innledende sitater er typiske eksempler på hvordan de ansatte i Banmujer fremhevet arbeidet med å heve kvinnes selvtillit og oppfordre dem til å bli samfunnsborgere med aktiv deltakelse i økonomi og samfunn som bankens viktigste mål. Dette uttrykker i seg selv en oppfatning om at kvinnene har lav selvtillit, og de ansatte hadde en forestilling om at

dette hang sammen med kvinnenens nivå av deltakelse på den offentlige arena, eller mangelen på sådan. Samtidig som de ansatte fremstilte kvinnene som passive og med lav selvtillit var det visse begreper som stadig ble gjentatt når de skulle beskrive "den typiske venezuelanske kvinnen", og disse uttrykte en forestilling om kvinnen som sterk og aktiv og med en viktig rolle i samfunnsutviklingen. Beskrivelser av kvinnene som protagonister (*protagonistas*), kjempere (*luchadoras*), arbeidere (*trabajadoras*), og som en viktig del av revolusjonen (*la revolución*), og samfunnet/folket (*el pueblo*) er alle basert på begreper fra Chávez politiske og ideologiske vokabular. De ble stadig benyttet, gjentatt og lagt trykk på av Banmujers ansatte, både til meg og til de kvinnelige lånetakerne i møter.

Adjektivet *protagonista* handlet om hvordan kvinner tok ansvar for seg selv og sin utvikling, for å håndtere sin situasjon og gjøre det hun kunne for å bedre den for seg og sin familie. Samtidig uttrykker det ansvaret for deltakelse i utviklingen av samfunnet og de politiske målsetningene. *La protagonista* var en del av *folket* (*el pueblo*), den *Bolivarianske revolusjonen* og med i kampen for å *protagonisere* både lokalsamfunnet og landet som helhet. *Luchadoras* ble ofte trukket frem i forbindelse med kvinnenens håndtering av et hardt liv, men innebar politiske referanser til revolusjonen og kampen mot undertrykkelse og utnyttelse. Med begrepet *Trabajadoras* (de kvinnelige arbeiderne) uttrykte de ansatte (med implisitt referanse til både den Bolivarianske grunnlovens *Artículo 88* og sitt eget arbeid med å skaffe kvinner inntektsgivende arbeid) en anerkjennelse av kvinnenens harde liv og kontinuerlige arbeid, enten det var i eller utenfor den hjemlige sfære.

Jeg oppfattet beskrivelsene av kvinnen som *protagonista*, *arbeider* og *kjemper* som både deskriptive og normative. De var ment å beskrive hvordan kvinnen faktisk *er*, hvilke egenskaper de har og kan utnytte, men også hvordan bankens ansatte (og Chávez) mener kvinnen *bør* være og hvordan de *bør* benytte sine egenskaper. Begrepene anerkjente kvinnenens innsats og egenskaper samtidig som det oppmuntret kvinnene til å bruke egenskapene i praksis, til videre kamp og arbeid for fremtiden. Målet var altså å få kvinnene til å tro på sin styrke og sette denne styrken ut i praksis, for seg selv og for samfunnet.

Selvtillit gjennom erfaring og kunnskap

Det var altså hovedsakelig gjennom fire ulike erfaringer Banmujers ansatte mente kvinnene kunne oppnå økt selvtillit gjennom tilbudene til Banmujer. Det første var gjennom økonomisk

selvstendighet ved å starte sin egen inntektsgivende aktivitet. Som Aurora, en ansatt ved hovedkontoret i Caracas, forklarte skulle kvinnene kunne få økt selvstendighet ved å ikke lenger være avhengig av mannens økonomiske bidrag til familien og dermed kunne være trygg på at hun selv og barna ville klare seg, uansett hva mannen gjorde.

Aurora fremhevet også en annen viktig erfaring for kvinnes selvtilit, nemlig opplevelsen av å bli tilbudt en økonomisk mulighet, å undertegne en kontrakt i en bank og å bli anerkjent som verdig et slikt tilbud. Det ville også gi muligheten til å erfare mestring av aktivitet i den økonomiske "sfære". Ifølge Aurora var det selve anerkjennelsen fra banken som ga kvinnene verdighet og stolthet, det å bli anerkjent som medborger. Ved å få kreditt ville de få følelsen av å være med på å skape noe, å være en *protagonista* og med i noe viktig, nemlig utviklingen av økonomien, samfunnet og den politiske endringen. Aurora fortalte ivrig at erfaringene ville virke positivt på kvinnes stolthet og selvfølelse, i tillegg til å sikre kvinnes og deres barns økonomiske trygghet og selvstendighet.

Det var ikke bare bankens anerkjennelse av kvinnene Banmujers ansatte vektla som positivt for kvinnes selvtilit. Innlemmelse i, erfaring fra og følelsen av å mestre et inntektsgivende arbeid skulle også kunne gi kvinnen selvtilit og verdighet. Slik uttrykte de ansatte en forståelse av utførelsen og mestring av arbeid som verdifullt i seg selv og positivt for den arbeidendes opplevelse av seg selv. Som beskrevet i forrige kapittel hadde Banmujer et krav til den aktiviteten kvinnene skulle etablere om å være *sosioproduktiv*, og at arbeidet i seg selv skal bidra til utvikling av samfunnet, både lokalt og nasjonalt. Blant de ansatte var det altså i tillegg et fokus på at utførelsen av dette arbeidet ville gi de arbeidende kvinnene følelse av personlig mestring og selvrealisering, samt verdighet ved å bidra til utviklingen av samfunnet. Dette utgjorde grunnlaget for å øke kvinners selvtilit.

Bankens ikke-økonomiske tjenester, deriblant "at kvinnene blir kjent med temaet kjønn, likhet, produktivt arbeid og økonomi" (Hovedmål, Power Point), altså formidling av kunnskap, medrefleksjon og oppfølging av kvinnene er også viktig å nevne som en av måtene bankens ansatte mente banken kunne bidra til å øke kvinnes selvtilit. Denne kunnskapen mente de også ville øke deres bevissthet og samfunnsaktivitet.

Fra økonomisk til personlig og samfunnsmessig utvikling

Selv om mikrokreditt er et økonomisk tilbud ment for å øke kvinnenes (og deres familiers) levestandard, samt å "inkludere" kvinnene i den økonomiske sfæren, var det likevel ikke personlig, lokal og/eller nasjonal økonomi som først og fremst sto i fokus blant bankens ansatte. I deres fokus sto derimot kvinnenes personlige (helhetlige) utvikling og økte selvtillit. Derav kom også bankens ikke-økonomiske tilbud i forgrunnen. Opplæring og oppfølging ble ansett som viktig for å øke kvinnenes kunnskap, bevissthet og kyndighet til å arbeide seg fremover. Dette kommer også til uttrykk i Banmujers formulerte målsetning og vekt på andre ikke-økonomiske tiltak som banken ønsker å bidra med:

Hovedmål[:] Å bidra med finansielle og ikke-finansielle tjenester gjennom teknisk støtte, assistanse, opplæring, oppfølging og ledsagelse av kvinnene i de fattigste sektorene i landet. Dette, i samarbeid med de allierte institusjonene, og alltid med *empoderamiento* av kvinner som ledestjerne. Det vil si, å med selvbestemmelsesrett tilegne seg sine rettigheter og plikter, påta seg borgerrollen, delta aktivt i spissen for landets økonomi.

Delmål[:]

- At de potensielle brukerne av el Banco de Desarrollo de la Mujer blir kjent med temaet kjønn, likhet, produktivt arbeid og økonomi.
- At de påtar seg sin selvstendige og protagoniserte rolle i alle dimensjonene av det nasjonale livet, slik den Bolivarianske Grunnloven etablerer som en befaling.
- At de anser som viktig å utføre sin rolle passende og ansvarlig, slik som de også skal verdsette retten til å bidra til helhetlig og kvalitetsmessig helse og utdanning av for alle (*todos y todas*) i og fra sitt organiserte lokale samfunn. (Powerpoint-dokumenter gitt meg personlig av Cecilia, min oversettelse)

Aurora fortalte om et pilotprosjekt Banmujer hadde gjennomført for å kartlegge bankens resultater og innvirkning på sine brukere. Hun forklarte at prosjektet ikke hovedsakelig hadde handlet om å måle de økonomiske resultatene, men var snarere en kartlegging av den "helhetlige utviklingen" (*el desarrollo integral*). Hun la særlig vekt på hvor viktig det var at "kvinnene økte sin egen autonomi, selvstendighet og selvtillit". De ansatte oppfattet Banmujer som noe mer enn en økonomisk institusjon, altså et sosialt prosjekt for bedring av kvinnenes personlige selvoppfatning og selvtillit.

I de ansattes fremstilling fremstår bankens ikke-økonomiske mål og midler som overordnet de økonomiske. De ikke-økonomiske målene er på den annen side knyttet til det finansielle

aspektet ved kreditten enten ved at de er en forutsetning for at lånene blir brukt slik de er intendert og dermed kan komme både kvinnene og samfunnet til nytte, eller ved at de er ønskede konsekvenser av den økonomiske støtten. Kursene Banmujers *promotoraene* holder for kredittøkende kvinner er for eksempel ment å lære opp kvinnene til å håndtere lånene de får tildelt slik at de investere dem i aktiviteter som er økonomisk produktive både for seg selv og samfunnet. En god håndtering av lånet vil på den annen side bedre sjansen for at også de ikke-økonomiske målene kan oppnås. De ikke-økonomiske målene er rettet mot både kvinnene selv og mot det lokale og nasjonale samfunnet. Banmujers "ledestjerne", kvinnenes *empoderamiento*, og kvinnenes evne og mulighet til å sikre sine egne rettigheter (og plikter) i samfunnet kan nåes gjennom økonomisk hjelp og annen ikke-økonomisk støtte. For samfunnet generelt er dette viktig for den sosiale og økonomiske utviklingen. De finansielle midlene er med andre ord grunnleggende for de ikke-finansielle målene. Å skille bankens ideologi fra dens finansielle prosjekt er med andre ord ikke mulig. Banmujers finansielle tjenester til kvinnene er på denne måten et middel til å oppnå andre sosiale og politiske mål samtidig som disse sosiale og politiske målene er ment å stimulere både kvinnenes personlige og den nasjonale økonomien.

Både Banmujers formulerte målsetning og de ansatte uttrykket at det var kvinnenes personlige utvikling som sto i sentrum for bankens mål fremfor utviklingen av samfunnet. Likevel kom det til uttrykk at "kvinnenes helhetlige utvikling" også involverte en oppfyllelse av borgerrollen og som viktig i samfunnets utvikling. Det var et underliggende mål om et samfunn med full likestilling mellom kvinner og menn og uten fattigdom. Dette kom for eksempel frem i slutten av det følgende sitatet fra et intervju med Eli, en kvinnelig ansatt i Banmujers hovedkontor:

Ledsagelse (*acompañamiento*) er det viktigste arbeidet [vi gjør]. Man må forstå at når vi snakker om "banken for utvikling (*desarrollo*) av kvinnen", så kan ikke utviklingen måles kun i økonomiske termer [...] termen *utvikling* handler om en *helhetlig utvikling* (*desarrollo integral*). Ikke bare økonomisk, men også åndelig, moralsk, forsterke verdier, ta opp temaer det er vanskelig å snakke om, som helse og vold i hjemmet [...] Vi skal ledsage dem i utviklingen av deres bevissthet om seg selv som personer, som kvinner av sitt samfunn, inklusive deres sosiale bevissthet, politiske bevissthet

Å sette et markant skille mellom utviklingen av kvinnes selvtillit og samfunnets utvikling er derfor ikke mulig. Enten bankens ansatte fremhevet kvinnes personlige utvikling eller utviklingen av et Bolivariansk samfunn var det i beskrivelsene deres alltid en sammenheng mellom kvinnen som person, arbeider og samfunnsborger. De ansattes forestilling om de fire måtene å øke kvinnes selvtillit inkluderte alle en måte å gjøre kvinnene til en aktiv samfunnsborger samtidig. Ideen om kvinnen som *protagonista*, et viktig, aktivt og revolusjonært samfunnsmedlem knytter sammen bankens mål om personlig vekst for kvinnen og bidrag til vekst i samfunnet. Dette kommer oppsummert til uttrykk i et filmklipp laget for Banmujer der Banmujers *koordinerende promotora* i staten Lara forklarer:

Selvfølgelig er dette revolusjonært, for det tillater kvinnene å føle seg som en del av en prosess som har inkorporert dem i et foregangsprosjekt (*proyecto protagónico*). Ikke bare etablerer de seg som kyndige kvinner i stand til å manøvrere sitt eget firma, men også kyndige til å delta i utviklingen av *sitt* lokalsamfunn (Banmujer 2003, 2009).

Hvordan opplæringen av kvinnene og formidlingen av kunnskapen foregikk i praksis skal jeg beskrive senere, men først vil jeg beskrive mer utfyllende hva de ansatte i banken oppfattet som selve årsaken til at kvinnene i utgangspunktet hadde dårlig selvtillit som samfunnsborgere, noe som er viktig for forståelsen av Banmujers underliggende kjønnsideologi.

Forklaringer på kvinnes underordning

Historisk eksklusjon

I de ansattes uttrykte mål ligger en forestilling om en kvinne med lav selvtillit som danner utgangspunktet for bankens tiltak og endringsprosjekt. De bankansatte hadde to forklaringer på *hvorfor* kvinner var underordnet og hadde lav selvtillit. Den ene forklaringen var en kritikk av en kjønnet samfunnsstruktur, den andre en kritikk av det de begrepsatte som sin kultur, hvis mannlighet og kvinnelighet stilte kvinnen i en underordnet og utsatt posisjon. Begge disse forklaringene viste seg å være grunnlagt på en kjønnet arbeidsdeling og et kjønnet skille mellom privat/offentlig og *casa/calle*. Det Banmujers ansatte anså som årsaken til kvinnes underordning synliggjør med andre ord deler av Banmujers grunnleggende forestillinger om kjønn og kjønnsrelasjoner. Den første og mest brukte forklaringen var at "kvinner har vært ekskludert fra økonomien og samfunnet opp gjennom historien" og at dette hadde gjort kvinner til "de fattigste av de fattige". Uttrykket om "eksklusjonen av kvinner" innebærer en forestilling

om et sosialt hierarki på bakgrunn av kjønn og det forklarer kvinnens undertrykte posisjon med hvordan kvinnenenes rolle har vært knyttet til den private sfære opp gjennom historien, med det resultat at de har hatt en manglende mulighet til å delta i den økonomiske, offentlige og "mannlige" sfære.

Aurora brukte for eksempel denne forklaringen om "eksklusjonen av kvinner fra samfunnet" i et intervju, og la til at "kvinner dermed var de fattigste av de fattige". Plutselig avbrøt hun seg selv med et alvorlig smil: "Ikke skriv *fattige*, jeg liker ikke den betegnelsen. Skriv heller personer i en fattigdomssituasjon". Jeg tolker dette til at hun implisitt ville poengtere at fattigdommen ikke var en iboende egenskap ved kvinner eller enkeltpersoner, men en konsekvens av undertrykkende og ekskluderende samfunnsstrukturer. "Rettferdig" begrepsbruk, å unngå å kategorisere kvinner som fattige "i seg selv" fremsto dermed som viktig.

Nora Castañeda refererte til "eksklusjonen av kvinner" i talen på den nasjonale konferansen for helse, arbeid og kvinner som jeg refererte til i kapittel 2. Hun brukte dette som en innledning til forklaringen på hvorfor kvinners arbeid i hjemmet ikke har blitt anerkjent som arbeid. Med referanse til Friedrich Engels knyttet hun undertrykkningen av kvinner til en arbeidsdeling basert på et skille mellom kvinne og mann, privat og offentlig sfære, og roller som henholdsvis reprodutiv/forsørget og produktiv forsørger.

Blant de øvrige ansatte ble "eksklusjonen av kvinner" ofte stående som en selvbegrunnende forklaring uten behov for videre utdyping eller argumentasjon. Jeg oppfatter derfor dette uttrykket som et eksempel på det mangfoldet av formaliserte fraser ladet med implisitt kunnskap som ble brukt i av politisk organiserte på alle nivåer, fra de ledende posisjoner i politikken eller banken til ansatte og til og med brukere i banken. Overfor meg, som de visste hadde kjennskap til kjønnsteori, kan det tenkes de anså det som unødvendig å utdype slike uttrykk, men også overfor de kvinnelige søkerne ble de ofte stående uforklart. På tross av dette skapte referanser til eksklusjonen av kvinner engasjement og bekreftende tilrop og bevegelser fra de kvinnelige tilhørerne. Selv om selv argumentasjonsgrunnlaget forsvinner når slike formaliserte og "tillærte" utsagn formidles til personer som trolig har mindre kjennskap til utsagnenes bakenforliggende (og teoretisk baserte) forklaringen, kan de likevel knyttes til personlige erfaringer med å føle seg ekskludert og dermed oppleves som svært virkelighetsnære og personlige. Dette, både for taler og tilhørere (jf. Rosendahl 1997:80).

Hovedmomentene i kjønnsideologien blir uansett formidlet, nemlig forestillingen om at kvinner er undertrykt på grunn av manglende deltakelse i den økonomiske og offentlige svære og at dette er knyttet til arbeids- og rollefordeling mellom kvinner og menn. Det blir også tydelig at noen teoretiske perspektiver fra kjønns- og samfunnsstudier har spilt en sentral rolle i utformingen av kvinnebevegelsens grunnlag og statlige tiltak for kvinner og likestilling (jf. Archetti og Stølen 2001:270), som nevnt i kapittel 1.

"Nuestra Cultura"(vår kultur)

Mens den underliggende kritikken i uttrykket om "eksklusjonen av kvinner" var kjønnssteoretisk inspirert med historiske referanser og rettet mot samfunn og struktur, hadde Banmujers ansatte også en forklaring på kvinnenens utsatte posisjon som rettet kritikk mot dagsaktuelle mekanismer og det de selv begrepssatte som sin egen *kultur*. Forestillingen om de nåtidige og daglige mekanismene som utgjør kvinnenens sårbare situasjon viste seg likevel også å være grunnlagt i en kjønned arbeidsdeling og et skille mellom det både Banmujers ansatte og brukere kalte *la casa* og *la calle*. *La casa*, huset eller hjemmet, og det ansvaret for oppdragelsen av barn og orden i huset, ble presentert som kvinnenens arena, mens mennene ble beskrevet som å tilbringe det meste av både arbeids- og fritid utenfor hjemmet, med ansvar for å forsørge familien økonomisk. De ansattes bekymring på kvinnenens vegne var begrunnet i kvinnenens økonomiske avhengighet til mennene. De fortalte at menn stadig forlot sine kvinner/koner og barn fordi de "fant seg" andre kvinner. Både ansatte i Banmujer og bankens brukere begrepssatte dette kjønnsrollemønsteret som *machista* (dette skal jeg ta opp mer inngående i neste kapittel) og ifølge flere bankansatte var egen økonomisk inntekt og økonomisk selvstendighet viktig for at kvinner skulle kunne håndtere den sårbare situasjonen som ekteskapet og tradisjonelle kjønnsrollemønstre kunne sette dem i.

I tillegg til den teori-baserte "historiske årsaksforklaringen" på kvinnenens underordning i samfunnet hadde de ansatte i Banmujer også en mer "kulturell" forklaring knyttet til frekvensen av samlivsbrudd og forestillingen om menns hang til å forelske seg i andre kvinner. De to forklaringene ble både satt i sammenheng med hverandre, og brukt hver for seg. Det de to har felles er hvordan de knyttet den grunnleggende kjønnede arbeidsdelingen og kjønnsroller til skillet mellom den private hjemlige sfære og den offentlige økonomiske sfære, også uttrykt gjennom de kulturelle romlige metaforene *casa/calle*. Bruken av de to årsaksforklaringene på

kvinneres undertykte posisjon synliggjør også en forestilling om kvinnen som et offer for et ekskluderende samfunn og en *kultur* der mansroller og maskulinitet går på bekostning av kvinnenens uavhengighet. Banmujers ansatte uttrykket et ønske om å endre strukturen og eksklusjonen fra den økonomiske sfære som gjorde kvinner økonomisk avhengige av menn. Forestillingen står følgelig både i kontrast til , men er også nært knyttet til forestillingen om "den sterke, aktive kvinnen", *la protagonista*. Denne sammenhengen skal jeg komme tilbake til i kapittel 6.

Bankens ansatte uttrykte også en generell oppfatning av at kjønnsrollemønsteret, enten de var grunnnet i historisk eksklusjon, kulturelle kjønnsroller eller begge hovedsakelig ble reproduisert i hjemmet gjennom oppdragelsen av barn. Eli forklarte:

Vi vet at vi kvinner historisk sett har blitt ekskludert av vår kultur. Historisk sett har vi blitt ekskludert. Men vi blir enda mer ekskludert når vi lever i en fattigdomssituasjon [...] Fra vi [kvinner] er små lærer de oss at vi må hjelpe til i hjemmet, at vi må passe våre søsken. Siden vi er kvinner må vi vaske, ta oppvasken, lage mat for vår far og for våre søsken, for mennene. Vi må alltid være i huset.

Banmujer jobber hardt med selvtilliten til kvinnene, for kvinnen har en svært forslått selvtillit (*autoestima muy golpeada*). Fra de er små jenter blir kvinnene i dette landet kalt "dum" (*bruta*), "lat" (*floja*), "tykk" (*gorda*). Dermed vokser vi opp med disse negative beskjedene, og når vi blir store, ungdommer eller myndige, voksne, da former det oss, selvtilliten påvirkes. Og vi vet at menneskets moralske og åndelige grunnlag formes i hjemmet, fra det er et spedbarn.

(Eli, ansatt i Banmujer, Caracas)

De bankansattes beskrivelser av bankens mål og tiltak tar altså utgangspunkt i en forståelse av kvinnen som forklaring på kvinnens situasjon, og målene for bankens arbeid synliggjør altså at Banmujers ideologi inneholder tvetydige forestillinger om kvinnen som både passiv og aktiv, svak og sterk, motarbeidet og kjempende. Karakteristikkene er ikke nødvendigvis motstridende, da de kan representere ulike sider av samme sak, men de uttrykker en veksling i fokus. De bygger på en retorikk og begrepsbruk som er politisk farget og stadig benyttet av Chávez selv, av bankansatte og, som jeg skal komme til i neste kapittel, til en viss grad av

kvinnene selv. Denne tvetydige forestillingen om kvinnen danner altså grunnlaget for utformingen av Banmujers tiltak og ideologi.

Ideologien i alle ledd - ideologi formidlet i praksis

Mona Rosendahl (1997) viser fra Cuba hvordan "offisielle ideologier", som i utgangspunktet er "lukket" og "fastsatt" blir vektlagt forskjellig av ulike aktører nedover i det politiske hierarkiet og i ulike situasjoner (Rosendahl 1997:4). Aktørenes egne erfaringer og verdier har innvirkning på hvordan de oppfatter og tolker innholdet og gjør det til "sitt eget". Jeg har fokusert på Banmujers kjønnsideologi både slik den fremstår i bankens offentlig formulerte dokumenter og målsetninger, slik den formidles av bankens ansatte. I det følgende vil jeg fokusere på hvordan den kommer til uttrykk i den direkte kommunikasjonen mellom bankens *promotoraer* og bankens (potensielle) brukere. På møtene *promotoraene* arrangerer, der de formidler bankens ideologi og kommuniserer og handler i direkte kontakt med kvinnelige lånetakere blir ideologiens form og meningsinnhold revidert, forhandlet om og tilpasset situasjonene den blir aktualisert i. Slik gjennomsyrrer ideologien alle nivåer i bankens struktur og virke. Samlet danner de forskjellige tilnærmingene til den "offisielle ideologien" det som utad fremstår som Banmujers kjønnsideologi.

Forestillingene om kjønn, samfunnsstruktur og kultur danner utgangspunktet for hva *promotoraen* har ansett som relevant for de kvinnelige kredittsøkerne og for deres muligheter for personlig og samfunnsmessig endring. Som det står skrevet i den spesifikke målsetningen til Banmujer skal dette etterstribes gjennom en bevisstgjøring om temaet "kjønn, likhet, produktivt arbeid og økonomi", altså Banmujers generelle ideologiske grunnlag. Bankens kunnskap og forestillinger om disse temaene formidles til kvinnene gjennom *promotoraenes* arbeid og kontakt med kvinnene, blant annet ved tre møter/verksteder som er obligatoriske for kredittsøkerne. På disse møtene får de veiledning i søkeprosessen, men skal også bli undervist i og delta i diskusjoner om temaene nevnt ovenfor. Ana presiserer at bankens/statens ideologi ikke skal påtvinges kvinnene:

Det er ikke bankens holdning at den skal pålegge kvinnene noe. Banken skal heller reflektere sammen med og følge dem i deres bevissthetsutvikling. Bevissthetsutvikling er rettet mot hvordan kvinnene ser seg selv som person, som kvinne i sitt lokalsamfunn. De får en bevissthet på det sosiale nivået så vel som det politiske. Så vi sier ikke: "du

må dra til legen og ta en helsetest". Vi har heller et kurs slik at vi kan reflektere sammen og kvinnene selv tenker: "jeg må ta en helsetest". Hvorfor? Fordi det styrker deres bevissthetsnivå.

(Ana, ansatt i Banmujer)

Jeg skal nå gi en beskrivelse av et typisk møte³⁴ Carolina arrangerte for kvinner som var underveis i søkeprosessen for å vise hvilke undervisningsstrategier som ble tatt i bruk, hva slags kunnskap som ble overført og hvilke mekanismer som oppsto i møtet mellom bankansatte og kvinnene som søkte kreditt.

Taller de economía popular - et møte mellom promotora og kredittsøkere

Vi tok taxi til en liten bydel et godt stykke utenfor Carúpano og ble satt av utenfor en port i et høyt nettinggjerd som kranset om et stort område med lave murbygninger. Dette var de lokale INCES-lokalene (INCES-Instituto Nacional de Capacitación y Educación Socialista, det nasjonale institutt for sosialistisk kvalifisering og utdanning). Innenfor satt fem kvinner og ventet i skyggen. Rommet som ble brukt var dekorert med hjemmelagete kollasjer med tekst, bilder og tegninger om Ché Guevara og Simón Bolívar. Aire condicionen og lysrørene gjorde rommet kaldt. Mens Carolina gjorde klart papirer og hang opp en ferdigskrevet rull med flip-over-ark med stikkord for dagens temaer ble plaststolene langs veggene fylt opp av 25 avventende og småpratende kvinner og to menn. Den ene mannen var med i en UEA, mens den andre fulgte sin mor. Carolina skrev opp alle de tilstedeværende og deres påtenkte inntektsgivende aktivitet før hun startet møtet.

Carolina presenterte først seg selv, sitt navn og sin opprinnelse; "Jeg er fra urbefolknings- og jordbruksfolk (*origen campesino indígena*) og har vokst opp med en veldig beskjeden livsførsel (*un vivienza muy humilde*). Alle vi har det beskjedent". Alle tilhørerne nikkete alvorlig.

Carolina introduserte deretter det første temaet med et spørsmål; "Hva er folkeøkonomi (*economía popular*)?". Det ble stille blant tilhørerne og Carolina delte begrepet opp i et nytt spørsmål; "hva forbinder dere med ordet økonomi?". Kvinnene ble sittende og se litt fâmælte

---

³⁴ Beskrivelsen av møtet er basert på flere av Carolinas møter som jeg observerte. Innholdet i Carolinas egen "forelesning" og hennes undervisningsmetoder var svært likt alle gangene.

på hverandre som om de ventet på at de andre skulle svare først. Etter hvert kom de med spredte forslag. "Lån i banken", "matpriser", "matbudsjett", "sparepenger" og "lønn" ble nevnt. Carolina nikket fornøyd og oppmuntrende og skrev ned noen av svarene på et blankt flip-over-ark. Hun forklarte deretter at økonomi er det man konstruerer daglig, at økonomi ikke bare er for økonomer og politikere, men noe kvinnene selv erfarte gjennom innkjøp av dagligvarer, spareordninger o.l. "Slik er dere med å bygge landet og det er viktig. Dette er den revolusjonære regjeringens mål, fordi vekst i lokalsamfunnene (*las comunidades*) bringer vekst i landet", avsluttet hun.

Kjønn og likestilling var neste tema og Carolina deklamerte engasjert:

Vi vil ha likestilling og vi må passe på våre rettigheter. Når kvinnene er hjemme og vasker, rydder osv, er hun underordnet (*subordinada*). De tilbringer hele dagen hjemme, men man må ikke tro at de bare ser på tv og slapper av! De bærer huset (*llevan la casa*)! De er ikke i huset, de ordner opp i det! Og det finnes ingen timeplan for slikt arbeid. Det varer hele dagen. Kvinner som har jobb tar likevel ansvar for alle pliktene i hjemmet også. Historisk sett har kvinnen vært kvinnen i huset, som ektemannens slave. Vi lever i et *machista*-samfunn [...] Men vi er *machistas* selv også. Mødrene er med på å oppdra sønnene sine til å bli *machista*. Sønnene trenger ikke vaske, lage mat, rydde, og blir vant til at kvinnene og jentene i huset gjør det. Og når en gutt blir født blir han tildelt mer verdi enn en jente³⁵. ("Det skal være sikkert!" (*Eso es cierto*), skyter en kvinne inn fra siden).

Carolina spør deretter kvinnene om hva "likhet" (*igualdad*) er. En ung jente svarer at likhet er å dele arbeidet i hjemmet likt mellom mannen og kvinnen. De andre nikker og plutselig snakker alle i munnen på hverandre, kommer med eksempler og erfaringer fra sine egne hjem og situasjoner der de selv har måttet ta ansvaret for alle oppgavene i huset, om sønner som ikke hjelper til, om trøtte kropper på slutten av dagen.

Carolina stiller igjen et introduserende spørsmål til tilhørerne: "Hva betyr det å ha en mikrokredittbank med kjønnsfokus (*visión de género*)?" Aller nøler. En ung jente prøver seg forsiktig med at "det kan kanskje ha noe med maskulin og feminin å gjøre, for det er det

---

³⁵ Sitatet er basert på grundige notater jeg gjorde under møtet.

género betyr i språkgrammatikken man lærer på skolen". Carolina nikker bekreftende: "For oss betyr det "kvinnenes perspektiv" (*la visión de las mujeres*). Kjønn (*género*³⁶) er mann og kvinne (*hombre y mujer*). Hvorfor er kjønn (*género*) en sosial konstruksjon?" Det blir helt stille igjen og Carolina forsøker med et annet spørsmål: "Hva er naturlig kjønn (*sexo*)? Det maskuline og det feminine?" Kvinnene nikker og er enige. Carolina utdyper: "Naturlig kjønn er mann (*varón*) og kvinne (*hembra*). Når dere blir født, hva er dere da?", spør Carolina. "*Hembra*", svarer et par kvinner. Carolina fortsetter:

Det finnes mange myter om hvilket tidspunkt en blir kvinne (*mujer*); noen mener det er når man har menstruasjon for første gang, andre mener det er når man føder sitt første barn. Men det er det ikke. Vi blir kvinner idet vi blir oppmerksomme på oss selv som kvinner, på vår funksjon som kvinner. Hva forventes av en jente eller kvinne? At hun skal være søt og vennlig. Hun skal kunne vaske opp og kunne vaske huset.

De kvinnelige tilhørerne himler oppgitt, men smilende mot hverandre. En av dem legger til: "..og hun forventes å være mor" (*y ser madre*). En dame kommer inn i rommet med et brett med kaffe og små pappbegre. Carolina tar en kopp og annonserer at det er pausetid. Den ene mannen reiser seg og sier han tar på seg oppgaven med å servere kvinnene. Kvinnene ler og applauderer.

Etter pause ble kvinnene delt inn i grupper og bedt om å svare på spørsmål om temaene de hadde gjennomgått før pausen. Mange av gruppemedlemmene ble sittende tause og vente på at andre skulle ta ansvar for å svare på spørsmålene. Noen ble sittende og bla i notatene sine. Noen fant svarene der og skrev Carolinas ord nærmes ordrett ned, mens andre fortsatte taust å bla frem og tilbake. I flere av gruppene hadde de tydelig vanskeligheter for å gjenfortelle svarene med egne ord og ble sittende usikre og spørre hverandre om de husket hva Carolina hadde sagt. Svarene ble presentert i plenum, mens Carolina korrigerter og ga tilleggsopplysninger underveis.

---

³⁶ På spansk har de skillet mellom *género/sexo*, som tilsvarer de norske begrepene sosialt/naturlig kjønn. På spansk har de også skillet mellom sosialt og naturlig i begrepene for kvinnelig og mannlig; *mujer/hembra* og *hombre/macho, varón*. Jeg har derfor skrevet de spanske begrepene bak, for å kunne vise vekslingen mellom "naturlige" og "sosiale" begreper for kjønn.

Carolinas pedagogiske grep for oppdragelsen/undervisningen

Jeg vil yte Carolinas formidlingsteknikker litt oppmerksomhet. Carolina brukte litt tid på å "varme opp" gruppa, men møtedeltakerne gikk fra å være litt beskjedne til å være oppmerksomme og engasjerte. Kvinnene kommenterte ut i luften når de var enige i Carolinas utsagn. Jo lengre ut i møtet, jo flere svar fikk Carolina på sine spørsmål. Hun noterte flere av forslagene på flip-over-arket. Men disse ble nøye valgt ut. Når ordene hun selv var ute etter ble nevnt lyste hun opp med et anerkjennende "akkurat!" (*exacto*) og skrev det ned. Av kvinnenes forslag til hva som er forskjell på sosialisme og kapitalisme skriver Carolina ned begreper som "samarbeid" (*cooperación*), "solidaritet" (*solidaridad*) og "likhet" (*igualdad*). Fra alle de nevnte forslagene fra kvinnene var det altså disse som sto igjen på papiret som oppsummering av kvinnenes egne forslag og tanker. Begrepene har tydelige konnotasjoner til Chávez' politiske ideologi og begrepsapparat.

Carolinas presentasjon av seg selv er et godt eksempel på hvordan Carolina konsekvent inkluderte seg selv når hun snakket om og til forsamlingen. Hun snakket om "vi kvinner", om "vårt liv" og om "vår revolusjon". Slik spilte hun på likheter mellom seg og kvinnene. Dette retoriske virkemiddelet var sannsynligvis ment å skape en følelse av fellesskap mellom Carolina, som representant for banken (og staten), og kvinnene. Slik forsøkte hun å minske avstanden mellom bankinstitusjonen og brukerne i en relasjon preget av et avhengighetsforhold og et markant hierarki, siden Carolina hadde informasjonen kvinnene trengte for å få søkt om lån.

Temaene som ble gjennomgått under møtet var tydelig teoretisk baserte og grunnlagt i en politisk ideologi. Carolina brukte stadig formaliserte og politiske fraser slik som "den historiske eksklusjon av kvinner" som jeg har nevnt tidligere eller begreper som "solidaritet", "revolusjon" og "folket". I formidlingen til møtedeltakerne tilpasset hun imidlertid retorikken og ga den variert innhold ut i fra hvem hun snakket til. Dette gjorde hun blant annet ved å forhøre seg om temaer blant kvinnene ved å introdusere temaene med spørsmål og deretter bruke eksempler fra tilhørernes svar for å belyse poenger (jf. Rosendahl 1997:113-121). Slik trakk Carolina inn hverdagslige eksempler som gjorde teoretiske begreper og temaer mer lettfattelig og virkelighetsnære for de tilstedeværende kvinnene. Kvinnene reagerte med stillhet og usikkerhet eller tomme blikk når de teoretiske begrepene ble brukt, mens eksemplifisering fra hverdagslige situasjoner skapte smil og latter, kommentarer og engasjement.

For å innlede temaet om kvinnenes viktige rolle i lokalsamfunnets utvikling spurte Carolina for eksempel hvordan situasjonen var i forhold til kriminaliteten i området kvinnene bodde. De trakk på skuldrene og sa det var ille. Men det hadde blitt litt bedre etter at de hadde innført noen tiltak som det lokale rådet hadde satt i gang. Et par av kvinnene var selv med i dette rådet. Carolina brukte videre denne forbedringen som eksempel hver gang hun ville fremheve at kvinnenes kunne ha en innvirkning på lokalsamfunnet og dets utvikling. Med dette oppfordret hun til engasjement og involvering i lokalsamfunnet på en arena utenfor hjemmet (kriminalitet i gatene), men som likevel hadde en innvirkning på familielivet.

Slik jeg tolket oppbygningen av Carolinas resonnement rundt temaet kjønn, var hovedpoenget å vise at kjønn (*género*) er konstruert, og at tradisjonelle kjønnsrollemønstre er mulig å endre, spesielt gjennom en bevisst oppdragelse av barna. Dette argumentet bygger på teorien om skillet mellom biologisk og sosialt kjønn som innenfor academia ble etablert på 70-tallet (Moore 1999:151). Blant flere av Banmujers ansatte var dette noe de anså som et faktum, at store deler av befolkningen benyttet begrepene *macho* og *hembra*, begrepene for biologisk kjønn, når de snakket om kvinner og menn, ble ansett som et problem som måtte forandres på gjennom opplysning, slik Carolinas arbeid er et eksempel på.

Kunnskapen Carolina formidlet var teoretisk og politisk basert og hadde en tydelig "oppfordring" til kvinnene om å ta aktivt del i samfunnet og kjempe for likestilling og likeverd mellom kvinner og menn. Mitt inntrykk er at lærdommen Carolina forsøkte å formidle ble best mottatt og forstått av de få kvinnene som viste at de hadde kunnskap om dette fra før ved å engasjere seg og supplere. Mange ble sittende stille med forvirrete blikk ved bruken av teoretiske eller politiske begreper. Vanskelighetene kvinnene hadde med å svare på spørsmålene kan tyde på at en slik "hurtigundervisning" er for vanskelig å ta inn på så kort tid. Likevel viste kvinnene engasjement rundt de mer virkelighetsnære eksemplene. Temaene så ut til å gi "gjengklang" i kvinnenes erfaringer og opplevelse av sin virkelighet, spesielt når det handlet om familie og hjem. Om kvinnene "tok med seg og i bruk" kunnskapen i etterkant av møtet, gjennom handling og engasjement for sin egen og samfunnets utvikling kan jeg ikke si noe om. Men *promotoraens* formidling av kunnskap og verdier skapte i det minste refleksjon og engasjement, om så bare for noen få timer.

Kapittel 5:

Kjønn i praksis, kjønn i endring?

Kvinner her i Venezuela er store kjempere (*luchadoras*). Det er så mange *solteras* ("enslige kvinner") her, og de må være mødre og fedre på samme tid (*madres y padres a la vez*). Noen ganger er kvinner veldig dumme (*tonta*). De blir gravide og så forlater mennene dem. Det de må forstå er at det ikke hjelper å få barn for å holde på mennene, for det fungerer ikke sånn. Man må heller ta vare på seg selv og elske seg selv. Ta vare på og elsk deg selv (*cuidate y amorate*). Mennene i Venezuela er heller hele dagen på jobb eller i gata (*en la calle*), enn å være sammen med barna. Det er et *machista*-samfunn. At et samfunn er *machista* betyr at menn jobber, at de drar ut av huset, at de kan titte på andre kvinner samtidig som de ikke tillater sine egne kvinner å gå med shorts fordi andre menn ser på henne. Kvinnene blir som fanger i huset (*presa en la casa*) og får ikke tillatelse til å reise til byen uten at mannen blir med henne. Barna ser hva faren og moren gjør, og så blir de også *machista* (..) Kvinnene må sette fokus på og handle ut fra dette problemet.

(..) Jeg vil at mine barn skal ha alt. Alle skal ha mat og leker. Jeg bruker all min tid og alle mine penger på dem, så jeg har ikke nok til å kjøpe noe til seg selv. Hvorfor jeg gjør det? Fordi alt avhenger av oppveksten. Min far var *machista-machista*. Han ropte alltid til min mor og tillot henne ingen ting. Men min mann er ikke sånn. Han oppdrar barna med respekt, han slår ikke, og han har respekt for kvinner. Barna må lære at de må respektere kvinner. De ble født av en kvinne, de må respektere henne³⁷.

(Maria, hjemmeværende, selger klær)

Maria var en av de kvinnene som hadde fått mikrolån av Banmujer. Hun hadde gått sammen med noen naboer og en tante for å danne en UEA, og hadde fått hjelp av Silvia (som bodde i samme nabolag og jobbet for Banmujers *promotora* i området) til å søke om lån. Utsagnet er fra et intervju vi gjorde i kveldsbrisen foran huset hennes. Med datteren på et par måneder sovende på fanget fortalte hun om hvordan hun oppfattet kvinnes situasjon i dagens Venezuela. Som så mange andre av Banmujers kvinnelige lånetakere beskrev hun livet som hardt, og kvinnene som sterke og kjempende i forsøk på å gjøre situasjonen best mulig for seg

---

³⁷ Utsagnet er ikke et direkte sitat, men skrevet ut fra grundige notater.

og sine barn. Marias fremstilling av relasjonen mellom mann og kvinne og beskrivelsen av situasjonen og familieforholdene hun befinner seg i og må håndtere inneholder svært mange av de karakteristikkene jeg fikk beskrevet av både kvinner og menn når vi snakket om kjønn generelt, og kvinnens situasjon i Venezuela spesielt. Det er disse forestillingene om kjønn, kjønnsroller og kjønnsrelasjoner Chávez og Banmujer arbeider i forhold til, og som jeg skal fokusere på i dette kapittelet.

Fra statlig ideologi til "folkelige" forestillinger og praksiser

Chávez' politiske og ideologiske prosjekt er rettet både mot målet om økonomisk vekst og mentalitetsendring blant befolkningen. Som vist i de to foregående kapitlene er Banmujer en institusjon som setter ideologien ut i praksis gjennom organisering av sine kvinnelige lånetakere og overføring av kunnskap og verdier. Dette kapittelet skal omhandle hvordan bankens ideologi og praksis samlet inngår i de kvinnelige lånetakernes egne kjønnsforestillinger, selvpresentasjon og i organiseringen av deres hverdagsliv.

Kjønnsideologi kommer til uttrykk både gjennom verbalt uttrykte utsagn og organisasjon av og handling i hverdagen. Selv om det er forskjell på hva folk sier og hva de gjør påvirker ord og handling hverandre og danner en helhet. I det følgende vil jeg først fokusere på de kvinnelige lånetakernes verbaliserte tanker om kjønnsrelasjoner og det kjønnete systemet de er en del av. Dette uttrykker deres forståelse av sin situasjon som kvinner, og er utgangspunktet for Banmujers ideologi og praksis. Jeg vil deretter, gjennom kvinnenes beretninger om sine praktiske gjøremål i hverdagen, fokusere på kvinnenes faktiske organisasjon av sitt hverdagsliv og hvordan bankens lån og organisering inngår i dette. I forhold til kvinnenes praksis er det også nødvendig å trekke inn noen av de ytre faktorene som er integrerte deler av det eksisterende samfunnssystemet og -organisasjonen og som også har innvirkning på kvinnenes muligheter og løsninger i hverdagen. Beskrivelsene av den "typiske venezuelanske kvinnen" og hennes situasjon, samt fortellingene om organiseringen av kvinnenes faktiske dagligliv danner den selvpresentasjonen og selvforståelsen Banmujers ansatte både snakker om og til, gjennom utforming av tiltak og formidling av kunnskap og verdier.

***Machista*-samfunn, -mann og -kvinne**

Som beskrevet i forrige kapittel gjentok mange av de ansatte i Banmujer den formaliserte frasen "kvinnene er ekskludert fra samfunnet opp gjennom historien" (*la mujer es excluida*

historicamente de la sociedad) som forklaring på hvorfor Venezuela trengte en mikrokredittbank for kvinner og hovedårsak til kvinnes situasjon og posisjon i Venezuela. Når jeg stilte det samme spørsmålet til de kvinnelige lånetakerne fikk jeg derimot sjelden noe langt svar. De fleste trakk på skuldrene og svarte at det visste de ikke. Et par kvinner syntes til og med at det var rart at banken skulle gjøre forskjell på kvinner og menn, i og med at det var like mange menn som kvinner som trengte (økonomisk) hjelp. Men når vi snakket om hvordan det var å være kvinne i Venezuela var det ett begrep som samtlige fremhevet; adjektivet *machista*. Bankens ansatte benyttet også dette begrepet og anså betydningen av mekanismene det referer til som viktige for kvinnes underordning, men de vektla likevel hovedsakelig forklaringen om kvinnes eksklusjon fra samfunnet. Slik som "eksklusjons-frasen" var for bankens ansatte, var *machista*-begrepet et så selvfølgelig ord blant kvinnene at de lot være å utdype eller forklare det (jf. Melhuus 1996:241). Spurte jeg likevel om forklaring syntes det likevel å være vanskelig å forklare med andre ord. Begrepet var innarbeidet og "selvforklarende".

Begrepet *machista* kommer av det spanske ordet *macho*. *Macho* betyr "mannlig kjønn", mens *hembra*, betyr "kvinnelig kjønn". Som nevnt i forrige kapittel var bankens ansatte opptatt av de kvinnelige lånetakernes bruk av begrepene *macho* og *hembra*. De ønsket en bevisstgjøring av distinksjonen mellom biologisk (*macho/varón*, *hembra*) og sosialt (*hombre*, *mujer*) kjønn fordi de mente kjønnsrollene fremsto som naturgitte og uforanderlige ved bruk av begrepene for biologisk kjønn. I Latin-Amerika, samt i USA og Europa på grunn av at det har "utvandret", har begrepet *macho* et mangfoldig og situasjonelt innhold. De mannlige egenskapene det refererer til kan være motsetningsfylte og varierer i forhold til konteksten det blir brukt (Cornwall og Lindisfarne 1994:12-13). Melhuus (1996:242) beskriver for eksempel fra Mexico hvordan kvinner beskriver *el macho* i negative termer som drikkfeldig og aggressiv i én sammenheng og i positive, attråverdige termer som respektert og ansvarlig familieforsørger, i en annen.

Men det var altså ikke ordet *macho*, men *machista* som ble brukt blant mine informanter. *Machista* kunne brukes som beskrivelse av samfunnet generelt, av mannen eller til og med av kvinnen. Dette, fordi det ikke henspilte på mannlighet *per se*, men på en kjønnsstruktur eller handlig i henhold til denne som var basert på bestemte kjønnsroller og et kjønnshierarki med kvinnen som underordnet mannen. Marit Melhuus forklarer i artikkelen "Power, Value and the Ambiguous Meanings of Gender" (1996) hvordan *machismo* er en diskurs som innebærer en

mytisk tilskrivelse av makt som et mannlig privilegium. Mine kvinnelige informanter brukte *machista* som forklaring på kvinnenens vanskelige situasjon og på begrensninger de opplevde i hverdagen på bakgrunn av å være kvinner. Jeg hørte *machista*-begrepet brukt utelukkende i negativ forstand. At "samfunnet var *machista*" (*sociedad machista*) henviste direkte til det overordnede systemet som gjennomsyret hele samfunnet og som er basert på relasjonen mellom og den hierarkiske vurderingen av mann og kvinne. Å beskrive menn som *machista* ([ellos]son *machistas*) viste til denne mannens relasjon til kvinner og handlinger (for eksempel drikking, dårlig behandling av kvinner, å forlate familien) var i henhold til og bekreftet *machista*-samfunnet og dets kjønnsrollemønstre. Også kvinner ble betegnet som *machista*, da i hovedsak for å begrepssette hvordan kvinner var med på å reproducere dette systemet gjennom å oppdra sine sønner og døtre etter kjønnsrollene og normene *machista*-samfunnet fordrer. *Machista*-begrepet viste altså til et større samfunnssystem med en hierarkisk vurdering på bakgrunn av kjønn, der kvinner var underordnet menn.

Forklaringene og beskrivelsene av *machista*-begrepet liknet som regel på Marias beskrivelse gjengitt i begynnelsen av kapittelet. Kvinnene (og også menn) forklarte begrepet gjennom hypotetiske eksempler om menns og kvinners handlinger og relasjoner der både mansroller og kvinneroller som er implisitte i *machista*-begrepet ble synliggjort. Jeg fikk beskrivelser av kjempende (*luchando*) og arbeidende (*trabajando*) kvinner i en hard hverdag. Jeg spurte om hva mennene gjorde, og fikk et kort svar tilbake: "de drikker" (*toman*). Jeg fikk også fortalt historier om kvinner som sluttet å studere eller jobbe når hun giftet seg og om kvinners økonomiske avhengighet til mennene som forsørget dem. Blant kvinnene var det en generell oppfatning av at dagens unge jenter var nødt til å studere og gå inn i arbeidslivet for å sikre fremgang i livet. Å avslutte studier som følge av samliv eller ekteskap med en mann ble følgelig oppfattet som negativt.

Kvinnene fremstilte normen om mannens økonomiske ansvar som negativt for kvinnenens situasjon av tre grunner. Den første var mistroen til at ytre faktorer tillot mennene å oppfylle forsørgerrollens forventninger. Som nevnt er var arbeidsledigheten på 9 % i 2001. Kvinnenens fortellinger om sine ektemenn, fedre og sønner vitnet om at mange menn hadde arbeid med ustabil inntekt eller opplevde vanskeligheter med å finne fast arbeid og inntekt. For det andre forbandt flere kvinner mennenes økonomiske forsørgerrolle med kvinnens økonomiske avhengighet og den ubehagelige nødvendigheten av å alltid måtte be mannen om penger for å gjøre innkjøp. Å få seg arbeid, og dermed tilgang til egne penger, var for mange forbundet med

verdighet og selvstendighet. For det tredje ble den generelle tildelingen av forsørgerrollen til menn forbundet med kvinnens rolle som hjemmeværende. Et annet vanlig eksempel på *machista*-samfunnet omhandlet hvordan menn forlot sine koner og barn fordi han hadde funnet en annen kvinne, samt beretninger om menn som alltid tilbrakte tid i gatene og hadde "lov" til å se på andre kvinner, men som ble sjalu dersom deres egen kone eller kjæreste var ute med andre venner eller gikk for utfordrende kledd. Den hyppige bruken av *machista*-begrepet blant både kvinner og menn viser med andre ord en fremtredende og eksplisitt forestilling om kjønnsrelasjoners betydning for hvordan samfunnet er strukturert og hierarkisert³⁸.

I kvinnenes beskrivelser av menn, kvinner og relasjonene mellom dem fremkommer også et kjønnsrollemønster med en kjønned arbeidsdeling og komplementære roller, ansvarsfelt og handlingsarenaer tilskrevet kvinnen og mannen. Kvinnen tilskrives rollen som barneoppdrager og husmor med ansvar for pliktene tilknyttet den hjemlige arena, *la casa*. Mannen tilskrives rollen som økonomisk forsørger og hans lønnsarbeid (og fritid) knytter ham til bevegelse utenfor huset, altså i "gata", *la calle*. Det er disse kjønnete motsetningene staten, gjennom Banmujer, forsøker å utfordre og endre. I disse forklaringene er det mulig å gjenkjenne grunnleggende teorier fra kjønnsstudier angående tilegnelse og reproduksjon av kjønnsroller og kjønnsstruktur, og denne forståelsen kan de muligens ha lært gjennom politiske og feministiske kampanjer eller institusjoner, slik som Banmujer er et eksempel på.

Den sterke kvinnen

Fra unge som gamle, kvinner som menn fikk jeg engasjerte og stolte beskrivelser av venezuelanske kvinner som arbeidere (*trabajadoras*) og kjempere (*luchadoras*). Louisa, en medarbeider i La Peluquería, ramset opp: "Kvinnen er *trabajadora* (arbeider), *estudiosa* (hardtstuderende), *luchadora* (kjemper), *respetuosa* (hensynsfull), *optimista* (optimist). De fortsetter fremover, de finner måten å gjøre det på, de lærer. Verden er i endring og man må ikke bli negativ". Dette var en typisk beskrivelse av den sterke venezuelanske kvinnen som håndterte mannsdominans og fattigdom med hardt arbeid og ansvarlighet³⁹ og sentralt i kvinnenes presentasjon og forståelse av seg selv.

---

³⁸ Det er sannsynlig at deler av denne forestillingen, i tillegg til den negative holdningen til den, har blitt spredt fra feministiske og akademiske miljø og gjort til en del av den mer generelle oppfattelsen av *machista*-. Men jeg mangler grunnlag i mitt materiale som sier noe om dette.

³⁹ Slike hyllester fikk jeg når jeg snakket med kvinner (og menn) eksplisitt om "den venezuelanske kvinnen". I andre sammenhenger og situasjoner kunne derimot andre trekk ved "kvinnen" bli fremhevet, for eksempel deres hang til sladderspredning og sjalusi. Louisas karakteristikk var den vanlige når kvinner var et eksplisitt tema.

Det er viktig å poengtere at forestillingene om *machista*-samfunnet og kvinnes eksplisitt uttrykte forestillinger om menn, kvinner og relasjonene mellom dem er basert på stereotyper (eller blandinger av stereotyper og erfaringer fra eget liv). Stereotyper er gjerne mer ensidig og enkle enn det virkeligheten og hverdagen faktisk er. Som studier av kjønn og kjønnsroller i Latin-Amerika har vist er den faktiske kjønnete praksis i dagliglivet langt mer kompleks og mangfoldig enn det kjønnsforestillingene og -stereotypene skulle tilsi (Melhuus 1996:241, Gutmann 1996:3). Derfor er en studie av praksis også viktig, og i denne sammenheng vil det si en studie av kvinnes håndtering av mikrokreditten de fikk av Banmujer.

Fra forestilling til praksis og organisering av hverdagen

Et kjønnsrollemønster basert på kjønn arbeidsdeling og skillet mellom *casa/calle* var også tydelig i kvinnes fortellinger og beskrivelser av sine egne daglige handlinger og praksis. Ansvar, plikter og arbeidsoppgaver knyttet til hjemmet tildelte de seg selv og andre kvinner med en selvfølgelighet, enten de også hadde andre ansvarsfelt og arbeidsoppgaver utenfor hjemmet eller ikke. Gjennom samvær og samtaler med både UEA- og kooperativkvinner oppfattet jeg likevel en tydelig forskjell, og denne gikk på aktivitetsnivå utenfor hjemmet. Jeg vil i det følgende gi noen empiriske eksempler fra noen av de kvinnelige lånetakernes beretninger om hverdagslivets organisering og rutiner for å vise hvordan deres handlinger, ansvarsområder og bevegelsesarena var basert på det kjønnete skillet mellom hjemlig og offentlig arena, *la casa* og *la calle*. Disse historiene gir innblikk i hvordan bankens tilbud om økonomisk (og ikke-økonomisk) støtte inngikk i kvinnes liv. I kvinnes historier møtes altså bankens organisering av kvinnene, dens ideologi og kvinnes egen hverdagspraksis og kjønnsforestillinger i det som kan kalles et "skjæringsfelt" (*interface*, Arce og Long 1992).

UEA-kvinnene

Som jeg gjennomgikk i forrige kapittel var Banmujers ansatte opptatt av at kreditten skulle bidra til å øke kvinners selvstendighet gjennom etablering av en inntektsgivende aktivitet, samt å øke kvinners selvtillit som kvinner og samfunnsborgere gjennom mestring av arbeid utenfor hjemmet og opplevelsen av å bidra til samfunnet. Banmujer har en forestilling om at den enkleste og raskeste måten for enkeltkvinner (organisert i UEA-grupper) å starte en inntektsgivende aktivitet var ved å basere aktiviteten på kunnskap og ferdigheter de allerede hadde. Hvordan UEA-kvinnene faktisk brukte kreditten varierte veldig.

Juana satt i en nettingstol i stua og så på et av de populære tv-programmene da jeg banket på hos henne rundt lunsjtider. Unnskyldende fortalte hun at hun fulgte med på akkurat dette programmet, og vi så det ferdig før vi pratet videre. Mannen hennes lå i senga på soverommet og så på en annen TV. Juana var i 50-årene og hadde fem barn som alle hadde flyttet ut. De siste 10 årene hadde Juana hatt ansvaret for to av datterens barn. Hun fortalte at det var omsorgen for disse barna som fylte det meste av dagene hennes, slik det også hadde gjort da hennes egne barn var små. Juana beskrev en alminnelig dag; hun sto opp klokken 06.00 for å få de to barnebarna opp og klare til å dra på skolen. Med barna sett vel av gårde så hun litt på tv før hun begynte å vaske klær, ta oppvasken, for så å forberede lunsj (*almuerzo*⁴⁰) til familien. Etter at de hadde spist så hun på *telenovelas*, latinamerikanske såpeserier, noen timer før hun vasket opp, vasket huset og hjalp barna med hjemmeleksene.

Juanas mann var pensjonert og familien levde hovedsakelig på hans pensjon⁴¹. De fikk også tilsendt penger fra de av barna som hadde fast arbeid. Hun syntes selv de hadde det trangt, men de hadde så de klarte seg. Det var hun selv som hadde ansvaret for husholdningsøkonomien. Mannen ga henne litt over halve pensjonen hver måned så hun kunne gjøre innkjøp og betale for huslige utgifter. Regnskapet hadde hun i hodet. Juana smilte og fortalte at hun alltid hadde likt matematikk, men hadde ikke hatt råd til å studere som ung. I stedet begynte hun å undervise i husarbeid i det som tilsvarer yrkesfaglig studieretning i videregående skole. Hun arbeidet i 3 år, frem til hun fikk sitt andre barn. Da hadde hun sluttet jobben for å bli hjemmeværende. Juana hadde fått kreditt fra Banmujer i 2005 og kjøpt en symaskin som hun plasserte på soverommet for pengene. Sammen med tre andre kvinner hadde hun skaffet noen bestillingsavtaler og drevet produksjon av uniformer for en sardinfabrikk som var basert på sesongarbeid og stadig trengte nye uniformer til alle de ansatte. På det tidspunktet jeg møtte Juana, var maskinen hennes derimot begravd under en haug med klær. Det hadde vært dårlig med sardiner på grunn av overfiske, fabrikkens hadde måttet stenge⁴² og syerskene hadde måttet legge ned produksjonen. Da jeg spurte hva hun gjorde når hun ikke sydde, svarte hun: "ingenting.. jeg venter.. og så ser jeg på TV og er her i huset".

---

⁴⁰ *Almuerzo* er dagens hovedmåltid, og spises vanligvis mellom 12 og 14.

⁴¹ Juanas mann var *penisonado*, som betydde at han mottok en andel av hva hans tidligere arbeidslønn hadde vært. Dette er forskjellig fra å være *jubilado*, som vil si at man får utbetalt en pensjon så stor som den tidligere lønnen.

⁴² Lite fisk og stengning av fabrikkens var alvorlig for lokalsamfunnet, da fiskefabrikken var en av hovedarbeidsgiverne.

Evelyn bodde i et lite hus sammen med sin sønn på 12 og jobbet i en førskole i nærheten. Der hadde hun arbeidet i 20 år. For dette arbeidet fikk hun minstelønn⁴³, hvilket ikke holdt til alle utgifter og til datterens skolegang. Hun hadde også to døtre som bodde nærmere byens sentrum og som hjalp henne litt økonomisk når de hadde mulighet. Faren til datteren hennes hadde allerede vært gift da de møttes og han bodde fremdeles sammen med sin kone. De hadde ikke mye kontakt, men Evelyn sa hun syntes det var best slik. I arbeidsuka jobbet hun fra 7 til 11.30 og gikk deretter hjem for å lage lunsj til datteren og eventuelle gjester. Evelyn hadde fått kreditt av Banmujer for et år siden. Noe av pengene hadde hun brukt til å betale ned litt gjeld og kjøpe noen kjøkkenartikler hun trengte. Men det meste var brukt til å kjøpe inn billige klær i Caracas som hun solgte videre i nabolaget med litt profitt. Hun fortalte at hun egentlig ville starte et matutsal. Første gangen jeg møtte Evelyn fortalte hun ivrig at hun skulle jobbe hele livet. Hun ville ha pengene slik at hun kunne gjøre seg fin og kjøpe det hun ville. Andre gangen vi pratet klaget hun over at hun var sliten og gledet seg til å pensjonere seg om noen år. Hun hadde jobbet hardt i livet, var fornøyd, men sliten; "Jeg har mine tre barn, jeg har mitt arbeid, jeg har min daglige kamp. Slik er mitt liv som kvinne", avsluttet hun.

Laura traff jeg sittende bak gitteret som skilte garasjeåpningen og forsiden av huset fra veien. Hun hadde en liten kiosk i garasjen som hun drev daglig, mens mannen hadde et snekkerverksted bak huset. Deres fire barn bodde hjemme, den eldste datteren med en liten sønn hvis far bodde og arbeidet i nabobyen. Laura dager gikk hovedsakelig med til å passe dattersønnen mens hans mor var på universitetet, å lage mat til hele familien og ellers holde huset ryddig og rent. I blant ropte kunder ute fra gata og hun tuslet ut for å ekspedere dem. For kreditten hun hadde fått av Banmujer hadde hun kjøpt nye kioskvarer, samt gitt en del til mannen som trengte nytt verktøy til snekkerarbeidet. "Her i familien jobber vi alle sammen sammen" smilte Laura og fikk et bekræftende rop fra mannen som lyttet og tidvis kommenterte muntert inne fra huset.

Beretningene til Juana, Evelyn og Laura gir tre forskjellige, men typiske bilder av familieforholdene og organiseringen av hverdagen til Banmujers kvinnelige brukere som har vært del av en UEA-gruppe. Evelyn sitt inntektsgivende arbeid gjorde henne typisk for kvinnene som var aleneforsørgere. Av de tolv UEA-kvinnene jeg intervjuet var fire enslige. To av disse hadde inntektsgivende arbeid i det offentlige (førskolelærer og arbeid for et

---

⁴³ Minstelønnen ble 1.mai 2009 hevet fra rundt 600 BsF til ca. 800 BsF.

lokalpolitisk parti), en studerte for å bedre muligheten til å få jobb, og en var barnløs og levde sammen med søsteren sin og hennes familie. Slik som Juana og Laura levde de andre kvinnene sammen med en mann og tilbrakte det meste av dagen i hjemmet. Ansvar for barn eller barnebarn og oppgaver i huset opptok deres hverdag.

Å ha et kiosksalg slik som Laura var relativt vanlig blant kvinner (både lånetakere og andre). I Carúpanos gater kunne man stadig se at vinduer som vendte ut mot gatene hadde små, håndskrevne lapper som annonserte at det der ble solgt is, søtsaker, kjøtt, kylling eller andre ting. På ettermiddagene og kveldene kunne små grupper med mennesker, hovedsakelig menn, samle seg stående inntil husveggene eller på stoler for å drikke øl som ble solgt fra huset. Var det ingen til stede innenfor slike utsalgsvinduer var det bare å rope med høy stemme innover i huset, og en kvinne ville komme og ekspedere deg. Et slikt utsalg trengte ikke kvinnenes konstante tilstedeværelse, og kunne åpnes og stenges etter behov. På denne måten var vareutsalg en gjøremål som lett kunne utføres fra hjemmet og dermed kombineres med andre arbeidsoppgaver i huset.

Enten de kvinnelige lånetakerne bedrev en inntektsgivende aktivitet (som salget til Laura), hadde brukt kreditten på en engangsutgift (som kjøkkenartiklene til Evelyn) eller investert i et prosjekt som viste seg å ikke være levedyktig (som sømproduksjonen til Juana), besto deres hoved-arbeidsoppgaver i å ta vare på barn eller barnebarn, matlaging, vasking og annet husarbeid. Kvinnene beskrev en hverdag som hovedsakelig ble tilbrakt i hjemmet. Mine første besøk hjemme hos dem indikerte også dette. Jeg ble introdusert for UEA-kvinnene av Felida eller Silvia, to lokale kvinner som ble engasjert av banken for å samle potensielle lånetakere og som hadde vært viktige mellomledd mellom banken og kvinnene i "rekrutterings- og søkeprosessen". Vi ankom kvinnenes hus uanmeldt⁴⁴. Likevel var alle kvinnene hjemme da vi banket på. Tidspunkt for besøkene varierte mellom kl 10.00 og 19.00 (da det ble mørkt). Det hendte at ektemennene var i huset samtidig, da gjerne på soverommet for å slappe av eller se på TV, men som regel var kvinnene alene, sammen med barn eller andre kvinner. At de var hjemme ble fremstilt som en selvfølge. Slik jeg oppfattet det levde UEA-kvinnene som levde sammen med en mann altså i stor grad etter den "tradisjonelle" kjønnete arbeidsdelingen og hadde ingen inntekt eller tjente en liten sum fra en aktivitet hun gjorde ved siden av

---

⁴⁴ Felida forklarte at det var fordi kvinnene ville tro at vi kom for å kreve innbetaling dersom vi ringte på forhånd, og dermed passe på å ikke være hjemme når vi kom til den avtalte tiden. Dessuten hadde bankens ansatte generelt liten tro på at telefonnumrene de hadde i registeret fremdeles var gjeldende. Det virket som om de anså det som lettere å oppsøke dem ansikt til ansikt enn å ringe.

husarbeidet. De oppholdt seg dermed hovedsakelig i hjemmet. De enslige forsørgerne hadde derimot inntektsgivende arbeid i tillegg til ansvaret i hjemmet, de var familieforsørgere og ansvarlige for barn og hjem samtidig. Aktivitetene kvinnene gjorde var utvidelser av deres daglige huslige arbeidsoppgaver eller utsalg som kunne gjøres ved siden av.

Kooperativ-kvinnene

Kooperativkvinnene tilbakte jeg hovedsakelig tid med på deres respektive arbeidsplasser utenfor hjemmet, altså i kooperativene de hadde vært med å etablere og nå kjempet for å holde i virksomhet.

Haydee var rundt 60 år og arbeidet La Panadería. Hun har en tydelig følelse av eierskap til bakeriet, noe som kommer til uttrykk gjennom hennes fortellinger om sin egen innsats i etableringen av kooperativet og hennes viktige rolle i den daglige driften. Hun sukket stadig over at de andres manglende tillit og anerkjennelse av hennes innsats. Hun så trist ut og var tung i kroppen. Mellom trekkene fra sin sedvanlige sigarett avsluttet hun temaet med: "Det er et smertefullt liv".

Haydee hadde forelsket seg i en mann i 40-årene da hun var 19 år. Hun ble gravid, sluttet skolen i 6.klasse og ble hjemmeværende. De hadde fått 10 barn sammen. Haydee hadde etter hvert fått seg jobb som rengjørere i en bank, og gjort dette, frem til mannen ble så syk at han trengte hennes tilsyn. Helt til han gikk bort for to år siden hadde Haydee stelt ham hjemme. Siden kooperativets begynnelse for 3 år siden hadde Haydee spilt en aktiv rolle. Haydee fortalte at barna hennes stadig forsøkte å få henne til å slutte fordi de syntes hun skulle slippe å jobbe nå som de kunne forsørge henne. Hun selv syntes ikke en slik ordning var noe for henne. Hun trengte å ha noe å gjøre, for være i hjemmet hele dagen mente hun bare ville gjøre henne eldre og syk. Når Haydee ikke var i bakeriet tilbrakte hun tiden hjemme: "jeg er hjemme, tar meg av tingene, du vet..kjemper med barnebarnet" sa hun og antok at jeg skulle forstå hva "å ta seg av tingene i hjemmet" betydde. Den ene datteren hennes bodde hos henne og hadde selv en datter. Haydee passet ettåringen på formiddagen mens moren var på universitetet. Klokken 12 tok jentas mor over og Haydee spaserte til kooperativet og startet sin arbeidsvakt.

Mary var syerske i La Tejería med verksted i markedshallen. Hun hadde tre barn og hadde vært hjemmeværende frem til de flyttet for seg selv. Nå bodde hun sammen med mannen sin. Jeg

spurte henne om hva hun hadde gjort før hun begynte med kurs og kooperativ. "Ingenting" (*Nada*), svarte hun, slik også Juana hadde svart. "Ingenting?", gjentok jeg spørrende. "Ja", svarte hun. Etter hvert kom det fram at "ingenting", innebar å være hjemme, vaske hus klær og oppvask, lage mat osv. "Det man pleier å gjøre hjemme", avsluttet hun. Jeg spurte om noe hadde endret seg i forhold til dette siden hun begynte i kooperativet. Hun ristet på hodet og fortalte at hun gjorde det samme som før, men nå hadde hun dette arbeidet i tillegg. I *artesanía*-kooperativet arbeidet de mellom 7 og 11 hver dag, og etterpå dro de tre kvinnene hjem hvert til sitt for å lage lunsj til familiene sine. Marys mann var pensjonert og kom ofte hjem ved lunsjtid og satt med avisen ved spisebordet til han fikk lunsjen ferdig servert. Etterpå gikk han og la seg på senga for å hvile, sove eller se på tv. Mary lo da jeg spurte hva mannen hennes fylte dagene sine med. "Han slapper av, sover mye, ser på tv", svarte hun og temaet var avsluttet.

Louisa jobbet som frisør i Frisørkooperativet, var 37 år og bodde sammen med sin mor og sine fire barn. Barnas far hadde forlatt dem til fordel for en annen kvinne han hadde hatt et forhold til mens han var sammen med Louisa og de hadde ingen kontakt. Louisas far hadde også forlatt familien og giftet seg med en annen kvinne da Louisa var liten. Familien hennes hadde det svært trangt økonomisk. Louisas mor hadde aldri jobbet utenfor hjemmet, og barnebidragene fra barnefaren som hun egentlig hadde krav på så de aldri noe til. Louisas arbeid på frisørsalongen ga en liten inntekt, men den var svært ustabil fordi kundestrømmen var ujevn og arbeidsdagene varierte. Ved siden av frisørjobben studerte hun til å bli lærerinne for å få en stødigere inntekt og fordi hun likte å jobbe med mennesker. Lørdager brukte hun derfor på studiene og hun hadde undervisningspraksis en gang i uken. De andre dagene jobbet hun senskiftet i frisørsalongen mellom 12 og 19, men kom og gikk ofte etter hvordan det passet med andre gjøremål. Hun var også politisk aktiv og brukte tid på møter og politisk arbeid noen formiddager i uka. Moren hennes passet derfor barna og huset når hun var borte. Louisa hadde ikke klart å fullføre skolen da hun var ung og hadde ikke hatt råd til å gå på universitet. Men nå, kunne hun fortelle, hadde regjeringen lagt til rette med de ulike *misiones*, slik at presidenten betalte ens helseutgifter og slik at hun kunne studere og få jobb, for eksempel i et kooperativ. Dette var hun svært takknemlig for. Hun ønsket ikke å gjøre som sin mor, å vente på at noen (en mann) skulle hjelpe dem. Hun måtte selv ut i arbeid, for hun var familiens ryggrad. "Jeg er både mor og far på samme tid" (*Yo soy madre y padre a la vez*), poengterte hun.

Til forskjell fra UEA-kvinnene hadde kvinnene som med støtte fra Banmujer hadde startet et kooperativ en arbeidsplass utenfor hjemmet. Av kooperativ-kvinnene jeg tilbrakte mye tid sammen med var fire av seksten kvinner enslige. Slik som de enslige UEA-kvinnene hadde også de enslige kooperativ-kvinnene annet lønnsarbeid eller pensjon (i tillegg til den lille inntekten fra kooperativ-arbeidet) for å klare seg økonomisk. Men blant kooperativ-kvinnene var det ikke så stor forskjell mellom de enslige kvinnene og kvinnene som levde sammen med en mann. Det var i det hele tatt svært mange av kooperativ-kvinnene under 50 år⁴⁵ som hadde en annen jobb, studier eller kurs ved siden av å arbeide i kooperativet. Generelt sett tilbrakte kooperativ-kvinnene altså store deler av dagen med aktiviteter utenfor hjemmet.

Dobbelt ansvar, rollekonflikt og ulikt engasjement

Til tross for stor aktivitet utenfor hjemmet tilknyttet inntektsgivende arbeid, kooperativdrift eller andre aktiviteter forble ansvaret for husarbeidet og barne(-barn)omsorgen også i kooperativ-kvinnenes familier hovedsakelig hennes eget ansvar. Kooperativ-kvinnene uttrykte ofte stolthet over å mestre det jeg vil kalle et "dobbelt ansvar" (jf. Archetti og Stølen 2001:270), altså ansvaret for både bidrag til familieinntekten og for de tradisjonelle kvinneoppgavene tilknyttet hjemmet. Men dette doble ansvaret var ofte årsaken til det de anså som krevende og en kamp (*lucha*) i livet. Mange opplevde arbeidsmengden og tidspresset som hardt og tærende på kropp og humør.

Det doble ansvaret kunne føre til rollekonflikter som skapte frustrasjon. En slik rollekonflikt kom for eksempel til uttrykk i et problem med turnusordningen som oppsto i La Panadería. Fra oppstartsfasen hadde kvinnene i baker-kooperativet delt dagen inn i tre skift. Etter hvert hadde det imidlertid vist seg at etterspørselen etter bakevarer var begrenset og inntektene var små. I tillegg hadde de et problem med å fylle den midterste vakta. Denne gikk over tiden for *almuerzo* og kvinnene var motvillige til å påta seg den fordi de ønsket å være hjemme for å lage lunsj til familien. Å bli forhindret fra dette brakte frustrasjon og tilløp til konflikt. Problemet ble løst med å endre vaktskiftene og ha to grupper som jobbet annenhver uke (kun med lønn, ca 38 USD, for uka de arbeidet) og med to skift om dagen, med vaktbytte ved *almuerzo*-tid. Dette eksempelet viser hvordan arbeidet utenfor hjemmet kunne fremprovosere rollekonflikt og frustrasjon blant kvinnene når lønnsarbeid utenfor hjemmet forhindret dem i å oppfylle sitt (kvinnelige) ansvar for å lage mat til familien. Om det var kvinnen selv, mannen

---

⁴⁵ Pensjonsalder i Venezuela er 50 år for kvinner og 55 år for menn.

eller andre som bidro sterkest til at disse kvinnene fortsatte å ta ansvar for alle de hjemlige aktivitetene kan ikke mitt materiale si mye om. Jeg kan likevel si at kvinnene som bodde med sine menn selv aldri ytret noe ønske om å dele dette ansvaret med mannen eller fortalte om forsøk på å innføre en slik ordning.

Det viste seg altså at de kvinnelige lånetakerne jeg ble kjent med i Carúpano generelt hadde ansvaret for sine barn og arbeidsoppgavene i hjemmet, enten de var hjemmeværende på fulltid hadde en selvstendig aktivitet de drev fra hjemmet, arbeidet i et kooperativ og/eller i en annen inntektsgivende stilling. I den grad kvinnene faktisk brukte pengene på å etablere en inntektsgivende aktivitet, bidro kredittutstedelse til kvinner i UEA-grupper til at disse lånetakerne kunne etablere en aktivitet med inntekt uten å måtte gjøre store endringer sine daglige gjøremål. Deres aktiviteter kunne lett tilpasses kvinnenens allerede etablerte og "tradisjonelle" ansvar i hjemmet. Støtte til etablering av kooperativer bidro på sin side til å gi kvinner en arbeidsplass i det offentlige rom. Arbeidet i kooperativene utfordret dermed muligheten til å oppfylle alle arbeidsoppgavene knyttet til den "tradisjonelle" kvinne- og husmorsrollen, til tross for at kooperativene ble fremstilt som å gi noe mer rom for tilpasninger enn et annet fast lønnsarbeid kunne gi. Blant kvinnene med arbeid utenfor hjemmet ble disponering av tid ofte fremstilt som problematisk, spesielt for de enslige forsørgerne hvis behov for et inntektsgivende arbeid var mest prekært. Å gi ansvaret for (deler av) husarbeidet til sine menn var for de færreste et reelt alternativ, og de færreste etterlyste involvering fra mennenes side når det gjaldt arbeidsoppgaver i hjemmet.

Jeg opplevde likevel at det var en forskjell mellom UEA-kvinnene og kooperativkvinnene, som ble spesielt synlig blant kvinnene som hadde en samlivspartner. Blant UEA-kvinnene med samlivspartner var det ingen som hadde inntektsgivende arbeid utenfor huset. Noen hadde en liten inntekt fra for eksempel utsalg av ulike varer, men dette var hovedsakelig en "bi-geskjeft" ved siden av å ta vare på barn og hjem. Blant Kooperativ-kvinnene var det derimot vanlig, spesielt blant de under 50 år å ha en annen jobb, studier eller kurs i tillegg til kooperativarbeidet. Kooperativ-kvinnene var generelt mer aktive og engasjert i flere aktiviteter på den offentlige arena. Forskjellen mellom UEA-kvinnene og kooperativ-kvinnene viser med andre ord at det blant Banmujers brukere var to fremtredende kvinneroller som eksisterte side om side. En del av lånetakerne, spesielt UEA-kvinnene, oppfylte i størst grad de arbeidsoppgavene, arbeidsfeltet, handlingsmønstrene og bevegelsesareaen som den "tradisjonelle" kvinnerollen fordrer. Deres handlinger og ansvar er tydelig forskjellig fra

mannens og basert på en komplementær arbeidsfordeling. Dette er kvinnene Chávez, *Artículo* 88 og Banmujer snakker om og til i sitt arbeid for å anerkjenne husmorens innsats i hjemmet som arbeid av lik verdi som (det mannlige) lønnsarbeidet i den offentlige arena. De fleste kooperativ-kvinnene hadde derimot et inntektsgivende arbeid i kooperativet og eventuelt andre områder utenfor hjemmet som for eksempel annet lønnsarbeid, kurs, studier eller politisk/organisasjonsarbeid. Dette er kvinnene Chávez og Banmujer snakker om og til gjennom sin hyllest til den sterke arbeidsomme og revolusjonære *protagonista*, som er aktivt involvert i så vel familien som lokalsamfunnet.

Hvor denne forskjellen mellom UEA- og kooperativ-kvinner har sin grunnleggende årsak er vanskelig å si. Årsaken kan ligge i Banmujers ulike tilbud til kvinnene ved at de to ulike organiseringsformene "oppfordrer" til ulikt engasjement på offentlig arena. Det kan også være at Banmujers ulike organiseringsformer appellerer til kvinner med forskjellige interesser, intensjoner og allerede etablert aktivitetsnivå på den offentlige arena. Noen kvinner er, og har i utgangspunktet større interesse for å være, mer aktive enn andre. Er dette tilfellet, vil bankens organiseringsformer trolig forsterke disse respektive aktivitetsnivåene og forskjellen på kvinnene. Blant kvinnene var det variasjon på dette punktet og i stor grad en kombinasjon av de to faktorene, den organisatoriske "oppfordringen" og det personlige engasjementet.

Måten kvinnene har blitt involvert i Banmujer synes også å kunne belyse at det er en viss forskjell i kvinnenenes mål og engasjement. I hovedsak hadde UEA-kvinnene fått kjennskap og tilgang til Banmujer og kredittene banken utstedet gjennom bekjentskap eller slektskap til engasjerte lokalpersoner med kontakt med banken. Kooperativkvinnene på sin side hadde kommet i kontakt med banken gjennom aktivitetskurset de allerede hadde engasjert seg i på egenhånd. Disse kvinnene var også de få kursdeltakere som hadde holdt ut den lange søknadsprosessen og den vanskelige etableringsfasen og dermed vist en vilje til å legge tid og arbeid i kooperativet. De kooperativ-kvinnene som fremdeles var aktive i bedriften allerede fra søkeperioden forholdt seg altså mer aktivt til de tilbudene om aktiviteter utenfor hjemmet som både *misiones* og andre institusjoner tilbød. Dette kan tyde på at de to formene for kredittutstedelse appellerte til ulike kvinner med ulike intensjoner og ønsker om hva slags arbeid, ansvar og rolle.

Praktiske utfordringer ved kvinners arbeid utenfor hjemmet

At familiens eneste (eller begge) voksne, arbeidsføre medlemmer var i arbeid utenfor hjemmet kunne også gjøre visse nødvendige og rent praktiske oppgaver i hverdagen vanskelige å få gjort. Praktiske omstendigheter rundt organiseringen og struktureringen av for eksempel statlige matutvalg, tilgang til vann, omsorgsansvar og offentlig byråkrati gjorde at ærender i forhold til disse kunne være tidkrevende, uforutsigbare, men like fullt nødvendige for en familie å få gjort.

Tilgangen på vann var for eksempel vekslende og sjelden mulig å forutse. Flere av mine informanter hadde for eksempel bare 2-3 faste dager i uken da vannet kom i springen noen timer i løpet av dagen, og selv disse dagene kunne vannet utebli. Det gjaldt å benytte muligheten til å fylle opp oppbevaringstankene, vaske og lage mat når det faktisk var vann i kranene. Et enkelt ærend i banken kunne ta flere timer. Spesielt på lønnsdagen hver 14. dag dannet det seg lange køer utenfor dørene og lokalene var fulle av ventende kunder hele dagen. Statlig organiserte matutvalg som solgte varer til ca 1/3 av prisene i butikkene ble med jevne mellomrom organisert i lokalområdene og skapte lange køer, hovedsakelig av kvinner.

Kvinne- og morsrollen har tradisjonelt innebåret en forventning om at kvinnene skulle være i hjemmet og ha ansvar for omsorg og stell av barn og eventuelt eldre familiemedlemmer. Institusjoner som barnehage og eldresentre var ikke vanlig. Jeg hørte heller ingen kvinner etterlyse slike tilbud, til tross for tidspress grunnet det doble ansvaret for hjemmet og lønnsarbeidet utenfor hjemmet. Fremfor å ha barna i barnehage var en vanlig løsning blant arbeidende og studerende kvinner å la barnas bestemødre eller andre kvinner i familien ta vare på dem når de selv var på skole, universitet eller arbeid, eller på permanent basis. Disse omstendighetene kan gjøre det vanskelig å ha begge foreldre i en kjernefamilie i fulltidsarbeid utenfor hjemmet. For en enslig forsørger kunne situasjonen følgelig bli problematisk. Mange av kvinnene med arbeid utenfor hjemmet var avhengig av hjelp fra sin egen mor eller andre kvinnelige familiemedlemmer til å ta vare på små barn. Strukturene var altså i stor grad basert på familieenheter og kjønnet arbeidsdeling der én person var i hjemmet (kvinnen), med mulighet til å håndtere uforutsette, tidkrevende og ikke minst nødvendige oppgaver på familiens vegne.

Siden svært mange kvinner i Venezuela er under utdanning og håper på større muligheter for å innta arbeidslivet, enten det er i kooperativer eller i stillinger i offentlig eller privat

arbeidssektor, vil det bli interessant å se hvordan de neste generasjonene mødre vil håndtere de praktiske vanskelighetene med å både ha ansvaret for barna og et arbeid utenfor huset. At det eksisterer flere kvinneroller parallelt i dagens Venezuela bidrar til at kvinnene som kombinerer ansvaret for et inntektsgivende arbeid og ansvaret for barna har muligheten til å håndtere krysspress, tidsmessige og praktiske problemer ved å dele ansvaret med kvinner som i stor grad er tilgjengelige i hjemmet, enten det er barnets bestemor eller andre familiemedlemmer. Hvis antallet kvinner i arbeid øker vil denne løsningen trolig bli vanskeligere å realisere dersom organiseringen av barne- og eldreomsorg i fremtiden fortsetter å være basert på den tradisjonelle kjønnete arbeidsdelingen og kvinnen som husmor.

Kooperativ som ny kvinnearena?

Kooperativer, og kvinnekooperativer spesielt, som arbeidsplass kan vise seg å være en allerede etablert og mulig løsning på deler av denne utfordringen. Da kooperativene synes å ha en fleksibilitet angående arbeidsforhold som kan tilpasses en slik situasjon. I de tre kooperativene jeg tilbrakte mye tid hadde flere en annen jobb eller studier ved siden av, og fikk, med sine medarbeideres aksept, tilpasse arbeidstiden i kooperativet etter dette. Fravær i tilknytning til for eksempel familiesituasjoner eller sykdom ble det også uttrykket forståelse for. Kvinnenes status som kooperativmedlemmer (og -medeiere) ga dem denne muligheten til å tilpasse arbeidstiden. Som kooperativ hadde de ingen overordnet sjef som kunne avskjedige dem på grunn av for mye fravær⁴⁶. Kvinnene hadde også forståelse av at deres forskjellige roller, ansvar og familiesituasjoner var faktorer som var gyldige for å gi rom for fravær og tilpasninger, men bare til en viss grad. Det oppsto mye irritasjon i alle tre kooperativene over at mange ikke møtte på jobb uten å si fra, eller over enkelte som tok seg friheter eller var fraværende mer enn de andre mente var akseptabelt.

Flere av kooperativmedlemmene uttrykte også en slags ømhet for det kooperativet de hadde vært med å etablere og jobbet så hardt for. Louisa fortalte at hun håpet at hun kunne fortsette i frisørkooperativet selv når hun var ferdig utdannet lærerinne og skulle jobbe i skolen. Hun poengterte hvordan det nok var mulig å tilpasse arbeidstiden slik at hun kunne kombinere lærerjobben med kooperativ-arbeidet. Dette understreker hvordan kvinnene selv opplever

---

⁴⁶ I kooperativene var det etablerte regler for hvordan et medlem skulle kunne trekke seg ut av bedriften, men også hvordan øvrige medlemmer skulle kunne håndtere en situasjon der de var misfornøyde med medarbeidere som ikke møtte på arbeid ute gyldig grunn etc. "Oppsigelse" var en omstendelig prosess som inkluderte deltakelse og bekreftelse fra alle medlemmenes side.

kooperativvirksomheten som en arbeidsplass det er mulig å tilpasse et liv som Louisas, hvor annen jobb eller studier, og ansvaret for barn og hjem krever tid og ressurser. Når dette er sagt er en slik tilpasning selvsagt avhengig av at det også finnes en stabil gruppe arbeidere som holder arbeidet jevnt i gang.

Kooperativene jeg var i kontakt med hadde allerede vært gjennom etableringsfasen og vært virksomme i over et år. Inntekten var lav i forhold til arbeidsinnsats og de slet generelt med å holde virksomheten i live, selv uten presset om å tilbakebetale kreditten til Banmujer⁴⁷. Svært mange studerte og/eller hadde en annen jobb og en supplerende inntekt ved siden av. Inntekten fra kooperativarbeidet var langt fra nok til å gi kvinnene økonomisk selvstendighet, spesielt for enslige forsørgere. Flere uttrykte frustrasjon over den vanskelige og usikre økonomien til kooperativet, som igjen påvirket lønnsutbetalingene. Likevel hadde kvinnene valgt å bli værende. Slik ser det ut til at kooperativ-etableringen fungerte bedre enn UEA-formen i forhold til Banmujers intensjoner. Kooperativene skapte en arena for kvinnene utenfor huset der deres eget eierskap til bedriften både skapte den nødvendige fleksibiliteten for å kunne kombinere kooperativ-arbeid, hjemmearbeid og eventuelle andre aktiviteter utenfor hjemmet. Ansvaret overfor de andre medlemmene kan også ha bidratt til å skape innsatsvilje og (hvertfall delvis) oppfyllelse av forventningene om arbeidsinnsats. Kooperativene bidro i tillegg med varer/tjenester til lokalsamfunnet. Kvinner hadde et fellesskap utenfor hjemmet, med mulighet for utveksling av bekymringer, gleder, irritasjon, omsorg, kunnskap og støtte.

Spørsmålet er likevel hvor frigjørende eller likestillende denne formen for tiltak og organisering er. For Banmujer er målet å inkludere kvinner i økonomien og samfunnet de har blitt ekskludert fra gjennom historien. Gjennom etablering av kooperativer har kvinner fått en arena utenfor hjemmet. Men kvinnes bevegelse på den offentlige arena var likevel begrenset til å være hovedsakelig i forbindelse med arbeid, studier og huslige ærender. Fritid og sosialt samvær i *la calle* var fremdeles forebeholdt menn. Kvinnene i La Peluquería uttrykket også dette da de ivrig fortalte meg at dagens kvinner hadde frihet til å gjøre som de ville, mulighet til å studere og arbeide, på grunn av de siste 10 årenes utvikling og kvinnefrigjøring. Da vi litt etterpå snakket om de private ølutsalgene som tiltrakk seg menn på kveldene kom det likevel

---

⁴⁷ Kooperativene mottok kreditten i ulike deler, og samtlige hadde ikke fått utbetalt den siste delen. Dette bidro til noe frustrasjon, da høy inflasjon senket verdien av den resterende summen. På den annen side ville ikke rentene begynne å løpe eller Banmujer forvente nedbetaling før hele kreditten var utbetalt, hvilket betydde at inntektene kunne brukes utelukkende til innkjøp av nødvendige oppgraderingsartikler, nye råvarer og lønninger til medlemmene.

frem at for eksempel alkoholkonsum i gatene ikke "passet seg" for en kvinne. De selv kunne gjerne drikke øl, men kun i private sammenhenger. Dette er et eksempel på at kvinner ikke har "inntatt gata" på lik linje med menn. Kvinnenes bevegelser i utenfor hjemmet var knyttet til utførelse av hjemlige arbeidsoppgaver, som matinnkjøp og barnepass, eller til lønnsarbeid. Slik mennene ble tilskrevet en mannsrolle, hvis fritid også i stor grad var tilknyttet *la calle*, hadde kvinnene fremdeles en forestilling av seg selv og sin kvinnerolle som arbeidende i hjemmet og eventuelt utenfor, men med fritiden tilbrakt med barn eller familie i hjemmet.

Da forestillinger om kvinnelighet og mannlighet konstrueres i relasjon til hverandre vil også en endring av kvinnerollen, slik Banmujer ønsker å oppnå med sitt arbeid, implisere en utfordring og eventuell endring av mannsrollen. Melhuus skriver om *machismo*-diskursen i Mexico at kvinners arbeid utenfor hjemmet ufordret mannsrollen og mannens ære på to sentrale måter; ved å uttrykke at mannen ikke oppfyller rollen som familiens forsørger, og ved at hun beveger seg i den offentlige sfære der hun er et eroblingsmål for andre menn (Melhuus 1996:245). Mine informanters forestillinger om hvordan kjønnsrelasjonene var for 10-20 år siden handlet også i stor grad om menns sjalusi og begrensning av og dominans over sine kvinner. Under feltarbeidet møtte jeg på den annen side en generell åpenhet og "selvfølgelighet" når det gjaldt kvinners økonomiske bidrag til familien, og både kvinner og menn ønsket at kvinner skulle studere og få seg arbeid utenfor hjemmet. Disse holdningene bekreftes også i praksis, da universiteter i dag har et overtall av kvinnelige studenter, og kvinner er en viktig andel av deltakerne i Chávez' *misiones* rettet mot utdanning og kooperativdannelse. Offentlige arenaer der kvinner ikke oppfyller denne kvinnerollen blir fremdeles vurdert som "menns anliggende" og som upassende for en kvinne.

Opprettholdelse og endring av den "tradisjonelle" kvinnerollen

De to formene for organisering kan dermed sies å bidra til både opprettholdelse og endring av den tradisjonelle kvinnerollen ved å bygge på og opprettholde forestillingen om komplementære kjønnsroller samtidig som de oppfordrer til likestilling og kvinners deltakelse i den offentlige og økonomiske sektor. Organisasjonsformene uttrykker på denne måten paradokset i Chávez' og Banmujers statlige kjønnsideologi, som diskutert i kapittel 2. UEA-formen bidrar i stor grad til at de kvinnelige lånetakerne, hvis de bruker kreditten som internert av banken, etablerer eller utvider aktiviteter i hjemmet og kombinerer den med de hjemlige pliktene. På denne måten opprettholder den tradisjonelle kjønnete arbeidsdelingen i familien.

Kooperativ-formen bidrar til at kvinner (både de som fra før av har hatt aktiviteter utenfor den hjemlige arena og ikke) etablerer et inntektsgivende arbeid utenfor den hjemlige arena, slik likhetsfeminismen oppfordrer til, samtidig som kvinnene forblir ansvarlige for de hjemlige pliktene, og slik opplever et arbeids- og tidspress.

Kapittel 6:

Soltera eller Protagonista?

Kvinner i Venezuela er veldig uavhengige (*independiente*). De har måttet kjempe for å få en plass i samfunnet, men de har oppnådd endring. De har fått rettigheter og lover som gir dem støtte og selvfølelse. Kvinnene har begynt å studere og jobbe for å bli sterke. Siden uavhengighetskrigen har kvinnene kjempet. Under krigen kjempet de ved mennenes side, de skjulte de forfulgte og stelte de sårede. Kvinnene i Venezuela er *luchadoras* (kjempere), de er vant til å kjempe. Majoriteten av kvinnene i Venezuela er *solteras*. Hvorfor? Fordi mennene forelsker seg i andre kvinner og forlater dem. Og som *soltera* må man kjempe og komme seg fremover.

(Gaby, medarbeider i La Panadería, erfaring fra kvinnebevegelsen)

I dette kapittel vil jeg vise hvordan bankens ideologi og praksis og kvinnes forestillinger møtes ved at de kvinnelige lånetakernes selvpresentasjon tar opp i seg forskjellige og relativt motstridende kvinneroller og at bankens to former for organisering av lånetakere kan sies å både lede til, bekrefte og reprodusere disse rollene. Disse kvinnerollene samles i kvinnes forestilling om *la soltera*, den enslige kvinnen (moren) som både er et produkt av et "tradisjonelt" kjønnsrollemønster, et typisk eksempel på kvinnes opplevelse av hva de må håndtere når dette kjønnsrollemønsteret blir utfordret av en praktisk hverdag og en heltinne.

La soltera - madre y padre a la vez

Både Banmujers ansatte og kvinnelige lånetakere oppsummerte og billedgjorde sine forestillinger om kvinnes rolle og situasjon i dagens Venezuela gjennom en spesiell "kvinnetype"; *la soltera*. For banken var *la soltera* den typiske brukeren de utstedte kreditt til, for kvinnene var hun et eksempel på den "typiske venezuelanske kvinnen". Ordet *soltera* betyr i utgangspunktet "enslig" og blir i forhold til kategorisering av sivil status brukt i motsetning til *casada*, "gift" (noe som i seg selv er problematisk, da det for eksempel er mange kvinner som lever i samboerskap). Men som idealtypisk kvinneskikkelse innebærer *la soltera* mye mer. Enten det uttrykkes eksplisitt eller implisitt er *la soltera* også mor. Og, som utsagnet til Gaby uttrykker, blir *la soltera* oppfattet som en "heltinne" som til tross for sin situasjon kjemper seg

fremover i livet. Forestillingen om *la soltera* tar opp i seg forestillingen om kvinnen som produkt av *machista*-samfunnet og som sterk og kjempende på vegne av seg selv og sine barn.

Morskap er viktig i Venezuela som i Latin-Amerika generelt. Dette ble jeg blant annet oppmerksom på ved at min sivile status og om jeg hadde barn var det første både menn og kvinner spurte meg om når jeg møtte dem første gang. De uttrykte stor overraskelse over at jeg var i midten av 20-årene og fremdeles var ugift, men aller mest over at jeg ikke hadde barn. Morskap var også det samtaleemnet som skapte mest engasjement, følelser og stolthet blant mange kvinner. Morskap ble fremhevet som svært viktig for kvinner og ble ansett som en selvfølge for kvinner på min alder. Både kvinner og menn ga også uttrykk for at barn "tilhørte" moren, enten det var snakk om hvem som hadde ansvaret for barna og deres oppdragelse, eller om hvem som skulle ha barna ved eventuelle samlivsbrudd.

Selv om selve begrepet *soltera* ikke sier noe om barn kom det ofte frem at denne "enslige kvinnen" også var mor, enten det ble presisert med begrepet "*madre soltera*" (enslig mor) eller ble implisitt uttrykket gjennom hva slags ansvarsområder og arbeidsoppgaver *la soltera* måtte håndtere i hverdagen. Å være alene om ansvaret for sine barn var av de første "bekymringene". *La solteras* rolle og oppgaver ble også beskrevet i en stadig benyttet frase om at hun var "mor og far på samme tid" (*madre y padre a la vez*). Det som er viktig i denne sammenheng er hvordan også denne idealtypen viser til den kjønnete arbeidsfordelingen innenfor en heteronormativ familie som årsak til kvinners situasjon.

Forestillingen om *la soltera* og det å være "mor og far på samme tid" er viktig fordi det uttrykker bestemte forestillinger om mannlighet og kvinnelighet, og om kjønnsrollemønstre. "Å være mor og far på samme tid" er samtidig beskrivende for hvordan svært mange kvinner måtte håndtere sin og sin families livssituasjon ved å fylle både den "tradisjonelle" manns- og kvinnerollen i en familie. Mens manssrollen er knyttet til aktivitet utenfor hjemmet og som familieforsørger er kvinnerollen knyttet til aktivitet i hjemmet og oppdragelse av barna. Fordi "upåliteligheten" ligger implisitt i manssrollen er *la soltera* et produkt av dette etablerte kjønnsrollemønsteret, fremfor en overskridelse av det. Hun må oppfylle begge rollene på en gang. Forestillingen om komplementære kjønnsroller basert på et heteronormativt familieforhold med kjønnet arbeidsdeling produserer altså en gruppe kvinner, *las solteras*, hvis situasjon umuliggjør innfrielse av de samme komplementære kjønnsrollene.

Samlivsbrudd: Kvinner som forlater og blir forlatt

At Venezuela hadde mange *solteras*, fikk jeg påpekt nesten hver eneste gang jeg diskuterte kvinnenes situasjon i landet. Kvinnenes historier om sine egne og sine foreldres ekteskaps-, samlivs- og foreldrerelasjoner inneholdt også som regel historier om samlivsbrudd. Blant mine informanter hadde majoriteten på den annen side en mann eller samboer. Historiene uttrykker muligens i størst grad hvordan både det å skifte partner og å få barn med flere menn eller kvinner ble oppfattet vanlig⁴⁸ og var et åpent samtaleemne. Som Haydee fra La Panadería kommenterte: "skilsmisse er en hobby her i Venezuela".

Kvinnene hadde to forklaringer på hvorfor det var så mange *solteras* i Venezuela. Den ene forklaringen var at mennene forlot (*dejar*) sine kvinner og deres barn, ofte for å gifte seg, få barn med eller være sammen med en annen kvinne. Fanny, en kvinne som hadde brukt kreditten hun fikk av Banmujer på kyllinger som mannen alte opp, beskrev dagens situasjon for kvinnene ved å fortelle om at det var mange menn som ikke likte at kvinnen jobbet. Men siden mange kvinner var alene (*solas*), måtte disse kvinnene finne seg arbeid og være mødre og fedre på samme tid (*madres y padres a la vez*). Hun mente at det i Venezuela var mange *solteras* fordi mennene forlot dem. Fedre forlot kone og barn uten å bry seg. Hun kunne snakke av erfaring, vektla hun, for både hennes egen og ektemannens mor hadde vært alene. Faren hennes hadde 22 barn med 3 forskjellige kvinner.

Men jeg fikk også en annen forklaring på hvorfor det var så mange *solteras*, som gjerne ble brukt som supplement til den første; kvinner kvitter seg med (*botar*) mennene når disse ikke innfrir de forventningene kvinnene har til dem. Med denne forklaringen uttrykker kvinnene handlekraft. Carmen, en tynn gammel kvinne som hadde fått kreditt ved Felidas hjelp, fortalte for eksempel om bruddet med den andre mannen av de tre mennene hun hadde vært sammen med i sitt liv med et: "Han passet meg ikke, jeg kastet ham" (*No me sirivió, lo boté*).

Kvinnenes forstilling om *la soltera* inneholdt både en offerrolle (å bli forlatt) og en forstilling om kvinnen som sterk, og det var sistnevnte trekk jeg opplevde at ble mest vektlagt. Det var denne "kvinnen" som ble trukket frem som "bevis" på at venezuelanske kvinner var sterke og flotte. Hun ble et symbol på "Den Venezuelanske Kvinnen", og fremstilt som en heltinne.

---

⁴⁸ Om hvordan relasjonene mellom nye samlivspartnere barn fra tidligere forhold var har jeg dessverre lite datamateriale.

Banmujers ansatte brukte på sin side *la soltera* som eksempel på "den typiske brukeren". Også i banken ble det stadig trukket frem at kvinnene var sterke, men som "ekskludert fra samfunnet og økonomien" og offer en kultur hvis mansrolle var dominerende og gjerne forlot sin familie. Bankens ansatte og kvinnene selv forestilte seg med andre ord kvinnen som både offer og som sterk, men vektla trekkene ved kvinnen forskjellig.

Ideologiske paradokser og summerende symbol

Som diskutert i kapittel 2 inneholder statens og Banmujers kjønnsideologi forestillinger om kjønn og likestilling som kan sies å basere seg på både likhets- og forskjellsfeministisk tankegang. Endringsprosjektet inneholder dermed et paradoks fordi det oppfordrer kvinner til å ta lønnsarbeid utenfor hjemmet samtidig som det ønsker å anerkjenne kvinnens innsats i hjemmet som likeverdig (mannens) arbeid utenfor hjemlig arena. Kvinnekampen er dermed både en kamp for likestilling og en kamp for likeverd. To kvinneroller blir fremtredende, den kvinnen med arbeid utenfor hjemmet og husmoren. Forskjellen mellom UEA-kvinnene og Kooperativ-kvinnene synliggjør hvordan Banmujers former for organisering av sine brukere bekrefter og reproducerer nettopp disse to kvinnerollene og dermed paradokset i kjønnsideologien.

I tillegg fremkommer et annet paradoks i Banmujers kjønnsideologi. Samtidig som banken ønsker å inkludere kvinner i den økonomiske sfæren gjennom mikrokreditt, oppfordrer den kvinnene til å basere sin virksomhet på kunnskap og ferdigheter de har fra før, hvilket i praksis betyr kunnskap og ferdigheter ervervet gjennom arbeid og aktiviteter i hjemmet. Slik "flytter" banken det "kvinnelige arbeidet" ut på den offentlige arena slik at det blir *sosioproduktivt*. Gjennom mikrokreditten blir kvinnenes aktiviteter dermed omdefinert fra "kun" husarbeid (et arbeid som egentlig skulle anerkjennes som likeverdig ifølge *Artículo 88*) til en *sosioproduktiv* aktivitet.

Det finnes stor variasjon i hvordan kvinner handler i og organiserer sin hverdag. Som vist i kapittel 5 blir både den "tradisjonelle" kvinneligheten reproduisert og en "nyere", kvinnelighet gitt rom for. Som vist i kapittel 4 bygger Banmujer sin ideologi både på en forstilling om kvinnen som "offer" for strukturene og som sterke og handlingskraftige i en vanskelig situasjon. Kvinnene hadde også en slik oppfatning av seg selv, om enn med litt ulik vektlegging. Forestillingen om *la soltera* tar paradoksene ved den statlige kjønnsideologien og

kvinnernes forstilling og handling ut fra sitt "doble ansvar" opp i seg og fremstår som et overordnet summerende symbol (Ortner 1973) på "dagens venezuelanske kvinnelighet". Hun er kvinnen i hjemmet og i lønnsarbeidet, hun er offer for en hierarkisk kjønnsstruktur og handlingskraftig og sterk.

Soltera eller Protagonista?

Samtidig har vi sett at Banmujers visjon er å "oppdra" sine kvinnelige lånetakere, deriblant *las solteras*, til å bli *protagonistas*. Som vist i kapittel 5 ser det ut til at organisering gjennom kooperativer er den mest vellykkede måten å oppnå dette. Jeg mener likevel det er en stor forskjell mellom kvinnernes oppfatning av seg selv som "venezuelanske kvinner", symbolisert av *la soltera*, og Banmujers *protagonista*. Denne forskjellen handler om "for *hvem* kvinnene kjemper". Kvinnerne brukte selv ordet *protagonista* og fremhevet selv sitt samfunnsbidrag, men når det kom til deres egen kamp i hverdagen utkjempet de denne først og fremst for seg og sine barn. *La protagonista*, og den aktive deltakelsen i samfunnet var ikke kvinnernes eget prosjekt. Likevel kan det sies at Banmujer til en viss grad oppnår sin visjon. Enten det er kvinnernes hovedmål eller en effekt av deres mål om å bedre sin personlige og familiens situasjon, bidrar kvinnerne til samfunnet med arbeidsinnsats og styrke.

Avslutning

Banmujer bygger sin strategi for likestilling mellom kvinner og menn på en (statlig) ideologi som inneholder motstridende forestillinger om kvinnefrigjøring. På den ene siden anser bankens ansatte lik vurdering av kvinnens og mannens komplementære arbeidsoppgaver som grunnlag for likestilling (forskjellsfeministisk tankegang). På den andre fremhever de lik deltakelse og bidrag gjennom inntektsgivende arbeid på den offentlige arena som grunnlaget for kvinnefrigjøring (likhetsfeministisk tankegang). Banmujer har to ulike former å organisere sine kvinnelige lånetakere på. Den ene formen organiserer lånetakerne gjennom etablering av en UEA-gruppe på opp til fem personer der alle får hver sin personlige kreditt. Den andre formen er å gi støtte til et kooperativ. I gjennomgangen av kvinnes praksis og organisasjon av hverdagen har jeg vist at de to ulike tiltakene hver for seg bygger opp om de to motstridende forestillingene om en frigjort, likestilt og/eller likeverdig kvinnerolle. Om dette kommer av at de to formene appellerer til forskjellige kvinner hvis praksis allerede er etablert innenfor de to ulike kvinnerollene, eller om det er bankens tiltak som produserer denne forskjellen kan jeg ikke si noe sikkert om. Men bankens organiseringsformer bidrar i det minste til å bekrefte og muligens forsterke skillet mellom disse kvinnene og deres kvinneroller. Det paradokset som kommer til uttrykk i den "offisielle" kjønnsideologien, ved at den både fordrer endring av den "tradisjonelle" kvinnerollen og samtidig vil bevare og "oppvurdere" den denne, blir med andre ord satt ut i praksis gjennom Banmujers tilbud og bidrar til oppretthold av begge kvinnerollene.

Banmujer driver et kvinnefrigjørings- og likestillings-/likeverdsprosjekt. Bankens ansatte fremstiller *la soltera*, den enslige moren, som offer for eksklusjon fra samfunnet og mannlig dominans. Hun er den "typiske" brukeren som skal bli frigjort og likestilt gjennom økonomisk støtte og økt selvtillit gjennom anerkjennelse og arbeid. For Banmujers kvinnelige lånetakere er forestillingen om *la soltera* viktig på den måten at den har en sentral rolle i kvinnes selvpresentasjon. I motsetning til Banmujers fremheving av *la soltera* som offer blir hun for de kvinnelige lånetakerne nærmest fremstilt som en heltinne, et symbol på "den venezuelanske" kvinnen. Som symbol tar *la soltera* opp i seg forestillingen om både den hjemmeværende husmoren som har omsorgsansvaret i familien og kvinnen som har lønnsarbeid utenfor hjemmet. Symbolet er dermed summerende (Ortner 1973) og uttrykker en kvinnelighet både de "hjemmearbeidende" og de "utearbeidende", de enslige og de gifte/samboende kan relatere seg til. *La soltera* står for kvinners styrke og harde arbeid i en utsatt og vanskelig situasjon.

Banmujer driver også et "oppdragerprosjekt", et prosjekt for å endre kvinnenes mentalitet og engasjement fra å være en passiv til å bli en aktiv samfunnsborger. *La soltera* fremstilles av bankens ansatte som offer for eksklusjon fra samfunnet og mannlig dominans og representerer kvinnerollen de ønsker å omforme til en *protagonista*. De ønsker en kvinne som tar aktivt del i utviklingen av så vel seg selv og sin familie som av samfunnet. Spørsmålet er i hvilken grad Banmujer lykkes i dette. I gjennomgangen av kvinnenes praksis i hverdagen og hvordan Banmujers tilbud inngår i denne viste jeg at UEA-kvinnenes situasjon og praktiske hverdag i stor grad var uendret. Få hadde etablert en inntektsgivende aktivitet, de hadde dermed ikke oppnådd verken selvstendig økonomisk inntekt eller å bidra til (lokal-) samfunnet gjennom arbeid eller tilbud på en vare/tjeneste. De midlene som skulle øke kvinnes selvtilitt og bidrag til samfunnet så ut til å ha "rent ut i sanden". Med støtten til kooperativdrift så det derimot ut til at Banmujer hadde lykkes i større grad. Disse kvinnene arbeidet utenfor hjemmet og hadde en (liten) selvstendig inntekt. De bidro også i produksjonen av en vare/tjeneste som var (hvertfall delvis) etterspurt i lokalsamfunnet. Uansett om kvinnene var aktive allerede før de involverte seg i kooperativdriften eller ikke, var de nå aktive i lokalsamfunnet og de uttrykte stolthet over sin innsats. Spørsmålet er likevel *for hvem* disse kvinnene arbeider. Banmujer ønsker en *protagonista* som gjennom økt selvtilitt og innsats er aktiv i utviklingen av samfunnet. Jeg opplevde derimot at kvinnene anså seg selv som aktive for utviklingen av sin familie. Kanskje er dette godt nok for staten, så lenge det får en positiv effekt for samfunnet?

Det kan også settes spørsmålstegn ved selve "frigjøringen" i *protagonista*-rollen. Kvinnene som hadde inntektsgivende arbeid, enten i kooperativ og/eller i annen jobb uttrykte stolthet, men også frustrasjon og trøtthet. Aktiviteten utenfor hjemmet kom *i tillegg* til ansvaret for de hjemlige arbeidsoppgavene. Slik ble det doble ansvaret tungt å bære. Kjønn er relasjonelt konstruert og endring av en kvinnerolle er vanskelig å endre uten endring også av mannrollen. De økonomiske og ikke-økonomiske tiltakene til Banmujer oppfordret kvinnene til å selv ta ansvar for sin selvstendighet, selvtilitt og bidrag til samfunnet. Kanskje er det mye å forvente av kvinnene at de skal stå for kampen for sin egen familie, for likestilling og for samfunnet på egenhånd, uansett hvor sterke de er?

Referanseliste:

Albert, Michael (2008): "Gender in Venezuela". I *Venezuelanalysis*, 25.09.2008. URL: <http://www.venezuelanalysis.com/analysis/3818> [Lesedato 25.09.2008]

Archetti, Eduardo P. og Stølen, Kristi Anne (2001): "Latin-Amerika". I Howell, S. og Melhuus, M. (red.), *Fjern og nær. Sosialantropologiske perspektiver på verdens samfunn og kulturer*. Oslo : Gyldendal Norsk Forlag AS, andre utgave, andre opplag (ss. 249-276).

Arce, Alberto og Long, Norman (1992): "The Dynamics of Knowledge. Interfaces between Bureaucrats and Pesants". I Long, N. og Long, A. (red.), *Battlefields of Knowledge. The Interlocking of Theory and Practice in Social Research and Development*. London : Routledge (ss. 211-246).

Ardener, Edwin (1975): "Belief and the Problem of Women". I Ardener, S. (red.), *Perceiving Women*. London : Malaby Press (ss. 1-17).

Ardener, Shirley (1995a): "The Comparative Study of Rotating Credit Associations". I Ardener, S. og Burman, S. (red.) *Money-Go-Rounds. The importance of Rotating Savings and Credit Associations for Women*. Oxford/Washington D.C. : Berg Publishers Limited (appendix, original i *Journal of the Anthropological Institute*, 1964, vol. 94, del 2, ss.201-28).

Ardener, Shirley (1995b): "Women Making Money Go Round: ROSCA Revisited". I Ardener, S. og Burman, S. (red.) *Money-Go-Rounds. The importance of Rotating Savings and Credit Associations for Women*. Oxford/Washington D.C. : Berg Publishers Limited (ss. 1-19).

Ardener, Shirley og Burman, Sandra (red.) (1995): *Money-Go-Rounds. The importance of Rotating Savings and Credit Associations for Women*. Oxford/Washington D.C. : Berg Publishers Limited

Artículo 88. Constitución de la República Bolivariana de Venezuela, 1999. "Capítulo V: De los Derechos Sociales y de las Familias, Artículo 88" URL: <http://www.analitica.com/BIBLIO/anc/constitucion1999.asp#t3> [lesedato 05.03.2009]

Bakan, Abigail B. (2005): "Class and globalization". I Essed, P., Goldberg, D.T. og Kobayashi, A. (red.) *A companion to gender studies*. USA, UK, Australia : Blackwell Publishing (ss. 319-328).

Banmujer 2003. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=XbvmXaXhrOQ&feature=related> [Lesedato 20.01.2009]

Barth, Frederik (2002): "An Anthropology of Knowledge". I *Current Anthropology*, vol. 43, nr.1, ss. 1-18.

Blakar, Rolv Mikkel (1981): *Språk er makt*. Oslo : Pax Forlag (4. reviderte utgave).

Bortei-Doku, Ellen og Aryeetey, Ernest (1995): "Mobilizing Cash for Business: Women in Rotating *Susu* Clubs in Ghana". I Ardener, S. og Burman, S. (red.) *Money-Go-Rounds. The*

importance of Rotating Savings and Credit Associations for Women. Oxford/Washington D.C. : Berg Publishers Limited (ss. 77-94).

Censos de población 2001. "Fuerza de trabajo: población de 10 años y más, por situación en la fuerza de trabajo, según sexo y grupo de edad" URL:
<http://www.ine.gob.ve/demografica/FuerPob10SituaFdtSexoGrupoEdad.htm> [Lesedato 30.05.09]

Chávez' tale. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=DwdgQ36-TVI> [Lesedato: 22.05.09]

Clement, Christoffer I. (2007): "Confronting Hugo Chávez: U.S. "Democracy Promotion" in Latin America". I Ellner, S. og Tinker Salas, M. (red.): *Venezuela. Hugo Chávez and the decline of an "exceptional democracy"*. USA : Rowman & Littlefield Publishers inc (ss. 185-206).

Consejo comunal. URL:
http://www.consejoscomunales.gob.ve/index.php?option=com_content&task=view&id=20&Itemid=34 [lesedato 25.10.2008]

Constitución 1961. Constitución de la República de Venezuela, 1961. URL:
<http://www.gobiernoenlinea.ve/legislacion-view/sharedfiles/constitucion1961.pdf> [Lesedato 02.02.09]

Constitución 1999. Constitución de la República Bolivariana de Venezuela, 1999. URL:
<http://www.gobiernoenlinea.ve/legislacion-view/sharedfiles/ConstitucionRBV1999.pdf> [Lesedato 02.02.09]

Cooperativismo Basico. Eje de formación socioplítica. Venezuela : Ministerio para la Economía Popular (Misión Vuelvan Caras, 2005).

Cornwall, Andrea og Lindisfarne, Nancy (1994): "Dislocating masculinity: gender, power and anthropology". I Cornwall, A. Og Lindisfarne, N. (red.), *Dislocating masculinity. Comparative Ethnographies.* London/New York : Routledge (ss. 11-47).

Coronil, Fernando (1997): "Introduction: The Magical State and Occidentalism". I *The Magical State. Nature, Money, and Modernity in Venezuela.* Chicago/London : The University of Chicago Press (ss. 1-18).

Delaney, Carol (1987): "Seeds of Honor, Fields of Shame". I Gilmore, D.D. (red.), *Honor and Shame and the Unity of the Mediterranean* (bind 22). Washington D.C. : Special publication of the American Anthropological Association, (ss. 35-48).

e24, 10.05.2009, "Chávez kupper oljeserviceselskap". URL: <http://e24.no/makro-og-politikk/article3068432.ece> [Lesedato 28.05.09]

e24, 24.05.2009: "Venezuela nasjonaliserer storbank". URL:
<http://e24.no/utenriks/article3089139.ece> [Lesedato 25.05.09]

Ellner, Steve og Tinker Salas, Miguel (2007): "The Venezuelan Exceptionalism Thesis: Separating Myth from Reality". I Ellner, S. og Tinker Salas, M. (red.): *Venezuela. Hugo*

Chávez and the decline of an "exceptional democracy". USA : Rowman & Littlefield Publishers inc (ss. 3-15).

Foucault, Michel (1991): "Governmentality". I Burchell, G., Gordon, C., Miller, P. (red.), *The Foucault Effect. Studies in Governmentality*. Chicago : The University of Chicago Press (ss. 87-104).

Gestión. Gestión Banmujer 2001-2007. Dokument gitt meg personlig i Banmujers kontor, Caracas, 2008.

Gledhill, John (2000): "From macro-structure to micro-process: anthropological analysis of political practice". I *Power and its Desguises. Anthropological Perspectives on Politics*. London/Ann Arbor, Mi : Pluto Press (2.utgave, ss.127-152).

Green, John (2005): "Interview with Nora Castañeda from the Venezuelan Women's Development Bank (Banmujer)". I *New Internationalist*, August 2005, nr. 381. URL: http://www.newint.org/columns/makingwaves/2005/08/01/nora_castaneda/ [Lesedato 29.10.2008]

Gutmann, Matthew C. (2003). "Introduction: Discarding Manly Dichotomies in Latin America". I Gutmann, M.C. (red.), *Changeing men and masculinities in Latin America*. Durham, London : Duke University Press (s 1-26).

Halsaa, Laura (1996): "Variasjoner over et tema: feminisme som teori", i (Red.) Holter, Harriet. *Hun og han. Kjønn i forskning og politikk*. Oslo : Pax forlag (ss. 141-194).

Harris, Olivia (2008): "Alterities: Kinship and gender". I Poole, D. (red.), *A companion to Latin American anthropology*. USA, UK : Blackwell Publishing (ss. 276-302).

Hellinger, Daniel (2007): "When "No" Means "Yes to Revolution": Electoral Politics in Bolivarian Venezuela". I Ellner, S. og Tinker Salas, M. (red.): *Venezuela. Hugo Chávez and the decline of an "exceptional democracy"*. USA : Rowman & Littlefield Publishers inc (ss. 157-184).

Hoëm, Ingjerd (2001): "Jeg kan ikke få sagt hvor mye du betyr for meg". I *Norsk antropologisk tidsskrift*, vol. 12, nr. 1-2, ss. 68-74.

Howell, Signe (2006): *The kinning of foreigners. Transnational adoption in a global perspective*. New York, Oxford : Berghahn Books

Krohn-Hansen, Christian og Nustad, Knut G. (2005): "Introduction". I Krohn-Hansen, C. og Nustad, K. G. (red.) *State Formation. Anthropological Perspectives*. London/Ann Arbor : Pluto Press (ss. 3-94).

Lancaster, Roger N. (1992): *Life Is Hard. Machismo, Danger, and the Intimacy of Power in Nicaragua*. California : University of California Press.

Lander, Edgardo (2007): "Venezuelan Social Conflict in a Global Context". I Ellner, S. og Tinker Salas, M. (red.): *Venezuela. Hugo Chávez and the decline of an "exceptional democracy"*. USA : Rowman & Littlefield Publishers inc (ss. 16-32).

Laurie, Nina (2005): "Family and Household in Latin America". I Essed, P.,Goldber, D.T., Kobayashi, A. (red.), *A Companion to Gender Studies*. Malden : Blackwell Publishing (ss. 381-392).

Layder, Derek (1994a): "Varieties of Marxism". I *Understanding Social Theory*. London : Sage Publications (ss. 34-57).

Layder, Derek (1994b): "Foucault and the Postmodern Turn". I *Understanding Social Theory*. London : Sage Publications (ss. 94-113).

Lien, Marius (2009): "En torn i Chávez' øye". I *Morgenbladet*, 22.05.2009. URL: <http://www.morgenbladet.no/apps/pbcs.dll/article?AID=/20090522/OAKTUELTO02/754649886/-1/AKTUELTO> [Lesedato 25.05.2009]

Melhuus, Marit (1996): "Power, Value and the Abiguous Meanings of Gender". I Melhuus, M. og Stølen, K.A. (red.), *Machos, Mistresses, Madonnas. Contesting Power of Latin American Gender Imagery*. London, New York : Verso (ss. 230-259).

Melhuus, Marit og Borchgrevink, Tordis (1984). "Husarbeid: Tidsbinding av kvinner". I Rudie, I. (red.), *Myk start - hard landing. Om forvaltning av kjønnsidentitet i en endringsprosess*. Oslo : Universitetsforlaget (s 319-338).

Melhuus, Marit og Howell, Signe (2009): " Adoption and Assisted Conception: One Universe of Unnatural Procreation. An Examination of Norwegian Legislation." I Edwards, T og Salasar, C. (red.): *Kinship in the Age of Biotechnology*. Oxford : Berghahn Books

Melhuus, Marit og Stølen, Kristi Anne (1996): "Introduction". I Melhuus, M. og Stølen, K.A. (red.), *Machos, Mistresses, Madonnas. Contesting Power of Latin American Gender Imagery*. London, New York : Verso (ss. 1-33).

Misión Banmujer, powerpoint-dokument gitt meg personlig i Banmuers kontor, Caracas, 2008.

Moore, Henrietta (1999): "Whatever happened to Women and Men? Gender and other Crises in Anthropology." I Moore, Henrietta L. (red.): *Anthropological Theory Today*. UK, USA : Polity Press (ss. 151-171).

Norsk Blå orsbok, "Lov" URL: http://www.ordnett.no/ordbok.html?search=lov&search_type=&publications=23 [Lesedato 25.05.2009]

Ortner, Sherry B. (1974): "Is Female to Male as Nature Is to Culture?". I Rosaldo, M. Z. og Lamphere, L. (red.), *Woman, Culture, and Society*. California : Sanford University Press (ss. 67-88).

Ortner, Sherry B. (1973): "On Key Symbols". I *American Anthropologist*, vol. 74, nr.11, ss. 1338-1346.

Ortner, Sherry B. og Whitehead, Harriet (1981): *Sexual Meanings. The cultural construction of gender and sexuality*. USA: Press Syndicate of the University of Camebridge.

Paget-Clarce, Nic (2005): "Interview with Nora Castañeda, President of the Women's Development Bank - Making women sovereign and participative: Becoming the protagonist of their own reality". I *In Motion Magazine*, 30.04.2005. URL: http://www.inmotionmagazine.com/global/nc_wdb_int.html [Lesedato 29.10.2008]

Parker, Dick (2007): "Chávez and the Search for an Alternative to Neoliberalism." I Ellner, S. og Tinker Salas, M. (red.): *Venezuela. Hugo Chávez and the decline of an "exceptional democracy"*. USA : Rowman & Littlefield Publishers inc (ss. 60-74).

Parpart, Jane L., Rai, Shirin M. og Staudt, Kathleen (2002): "Rethinking em(power)ment, gender and development: an introduction". I Parpart, J.M., Rai, S.M. og Staudt, K. (red.), *Rethinking Empowerment. Gender and development in a global/local world*. London/New York : Routledge (ss. 3-21).

Prieur, Annick (1996): "Domination and Desire: Male Homosexuality and the Construction of Masculinity in Mexico". I Melhuus, M. og Stølen, K.A. (red.), *Machos, Mistresses, Madonnas. Contesting Power of Latin American Gender Imagery*. London og New York : Verso (ss. 83-107).

Revista Banmujer, juli 2007, s.3: "Banmujer fortalecerá las organizaciones populares".

Rosaldo, Michelle Zimbalist (1974): "Woman, Culture, and Society: A Theoretical Overview". I Rosaldo, M. Z. og Lamphere, L. (red.), *Woman, Culture, and Society*. California: Sanford University Press (ss. 17-42).

Rosaldo, Michelle Zimbalist og Lamphere, Louise (1974): "Introduction". I Rosaldo, M. Z. og Lamphere, L. (red.), *Woman, Culture, and Society*. California : Sanford University Press (ss. 1-16).

Rosendahl, Mona (1997): *Inside the revolution. Everyday life in socialist Cuba*. Ithaca, London : Cornell University Press

Rudie, Ingrid, Solheim, Jorun og Melhuus, Marit (1992): "Antropologien og kjønnet". I Taksdal, A. og Wideberg, K. (red.), *Forståelse av kjønn i samfunnsvitenskapenes fag og kvinneforskning*. Oslo : Ad notam Gyldendal (ss.9-50).

Salazar, Lourdes del Carmen Angulo (2004): "El acceso a crédito gubernamental para mujeres campesinas: Un derecho, una ayuda o una oportunidad?". I *Antropología de la deuda. Crédito, ahorro, fiado y prestado en las finanzas cotidianas*. Villarreal, M. (red.). Mexico : Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social (ss.179-204).

Spansk Blå Ordbok, "ama de casa", Kunnskapsforlaget, 2004.

Spansk Blå Ordbok, "amo", Kunnskapsforlaget, 2004.

Statistisk sentralbyrå: "Secondary industries. From manufacturing to oil". URL: http://www.ssb.no/english/subjects/00/norge_en/sekundaer_en.pdf. [Lesedato 19.05.2009]

Store Norske Leksikon (a), "Grunnlov" URL: <http://www.snl.no/grunnlov> [Lesedato 25.05.2009]

Store Norske Leksikon (b), "Venezuela - befolkning". URL: <http://www.snl.no/Venezuela/befolkning> [Lesedato 21.05.2009]

Store Norske Leksikon (c), "Venezuela - næringsliv". URL: <http://www.snl.no/Venezuela/n%C3%A6ringsliv> [Lesedato 21.05.2009]

Tinker Salas, Miguel (2007): "U.S. Oil Companies in Venezuela: The Forging of an Enduring Alliance". I *Venezuela. Hugo Chávez and the decline of an "Exceptional democracy"*. United States og America: Rowman & Littlefield Publishers Inc (ss. 35-59).

Valencia Ramírez, Cristóbal (2007): "Venezuela's Bolivarian Revolution: Who Are the Chavistas?". I Ellner, S. og Tinker Salas, M. (red.) *Venezuela. Hugo Chávez and the decline of an "Exceptional democracy"*. United States og America: Rowman & Littlefield Publishers Inc (ss.121-139).

Valuta, 2009. URL: <http://www.finn.no/finn/travel/info/currency/> [Lesedato 09.06.2009]

Violence, 2008. Krause, Keith et.al (red.), *Global Burden of Armed Violence*. Sveits: Geneva Declaration Secretariat. URL: <http://www.genevadeclaration.org/pdfs/Global-Burden-of-Armed-Violence.pdf> [Lesedato: 22.05.09]

Wade, Peter (1997): *Race and ethnicity in Latin America*. London : Pluto Press

Wikipedia. "Caracazo" URL: (<http://en.wikipedia.org/wiki/Caracazo>) [Lesedao: 19.05.09]

Wodak, Ruth (2005): "Discourse". I Essed, P., Goldberg, D.T. og Kobayashi, A. (red.) *A companion to gender studies*. USA, UK, Australia: Blackwell Publishing (ss. 519-529).

Yunus, Muhammad (2006): "Nobel Lecture", Oslo, 10.12.2006. URL: http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2006/yunus-lecture-en.html [Lesedato 07.06.2009]